

Convenant Politie – GGZ 2012

De vereniging GGZ Nederland en Raad van Korpschefs

De Vereniging GGZ Nederland statutair gevestigd te Amersfoort, ten deze rechtsgeldig vertegenwoordigd door mevrouw drs. M.A.M. Barth, voorzitter, verder te noemen GGZ Nederland

en

de Raad van Korpschefs van de politie, gevestigd te De Bilt, ten deze vertegenwoordigd door de heer B. Rookhuijzen, portefeuillehouder Gebiedsgebonden Politie van de Raad van Korpschefs, verder te noemen Raad van Korpschefs

overwegende dat

- zorg aan verwarde personen in een crisissituatie van een andere orde is dan niet-acute langere termijnzorg. Zowel bij politie als de GGZ kan een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen de wijze van opvolging van een melding bij deze twee vormen van zorg;
- in het geval van een crisissituatie waarin een verward persoon de openbare orde of veiligheid verstoort dan wel een gevaar is voor zichzelf, politie en GGZ hun complementaire verantwoordelijkheid erkennen voor het oplossen van de situatie. De politie is verantwoordelijk voor het handhaven van de openbare orde, het wettelijk begrenzen van overlast en het veiligstellen van situaties. De GGZ is verantwoordelijk voor een snelle beoordeling bij een vermoeden van psychiatrische problematiek, het op indicatie organiseren en bieden van het juist zorgaanbod, en het adviseren van de betrokkenen;
- de niet-spoedeisende zorg is een taak van GGZ en overige hulpverleners. Politie zal vanuit haar kerntaak ondersteunend, signalerend, adviserend en doorverwijzend optreden;
- een crisissituatie een acute situatie is die volgens één van beide partijen direct ingrijpen noodzakelijk maakt teneinde direct gevaar voor de persoon of de omgeving af te wenden, dan wel om ernstige overlast te beëindigen;
- handelen in een crisissituatie bestaat uit de meest effectieve, maar minst ingrijpende interventie noodzakelijk om de veiligheid voor de betrokkene en de omgeving te kunnen waarborgen;
- in crisissituaties het aspect van hulpverlening voorop staat. Het perspectief van de cliënt en zijn of haar omgeving staat hierbij centraal. Het uiteindelijke doel betreft een zo effectief mogelijke oplossing van de (geestelijke) gezondheidsproblemen van de betrokkene, alsook het doen afnemen van de verstoring van de openbare orde en veiligheid;
- verwarde personen die de openbare orde verstoren, die een gevaar zijn voor zichzelf of voor anderen en van wie men het vermoeden heeft dat zij een geestesstoornis hebben, niet in een politiecel geplaatst worden wanneer er geen strafbaar feit is gepleegd. Situaties waarin het ordeverstoring gedrag voortduurt en niet is uitgemaakt in hoeverre het gedrag voortkomt uit een geestesstoornis worden als strafbaar feit aangemerkt;

- verwarde personen die een strafbaar feit hebben gepleegd naar oordeel van de officier van justitie of de hulpofficier kunnen worden ingesloten. Zowel politie als GGZ realiseren zich dat een cel per definitie geen geschikte plek is voor een verward persoon en de duur van de insluiting in een cel dient dan ook tot een minimum te worden beperkt;
- in de omgang met deze verwarde personen de wetgeving (Wet bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen en Politiewet) het uitgangspunt is maar dat, daar waar wettelijke kaders ontbreken, het noodzakelijk is om tot heldere procedureafspraken te komen;
- er bij politie dringend behoefte bestaat aan een wettelijke titel die het mogelijk maakt om dwingend op te treden in de fase voorafgaand aan de eventuele inbewaringstelling (IBS) op grond van de Wet bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen (Bopz). In het Wetsvoorstel verplichte geestelijke gezondheidszorg (Wvvggz) wordt, naar verwachting, aan deze behoefte tegemoet komen;
- dit convenant de landelijke kaders biedt om regionaal invulling te kunnen geven aan de lokale problematiek;
- in de omgang met verwarde personen samenwerking tussen politie en GGZ voorop staat. In de geest van dit convenant nemen betrokken partijen hun verantwoordelijkheid door zo nodig eerst te handelen en onverwachte of ongewenste situaties pas achteraf te bespreken;
- in relevante gevallen van politieoptreden en eventueel gedwongen opname, de cliënt en zo nodig de betrokken familie gevraagd wordt deel te nemen aan een evaluatie van het optreden. Dit kan waardevolle informatie opleveren die bijdraagt aan een verbetering van de zorgverlening, de communicatie, de rol van de politie en mogelijk het vervoer;
- bij blijvende verstoring van de openbare orde of het aanhouden van een gevaarsituatie politie de GGZ moet blijven ondersteunen;
- alle in dit convenant genoemde getallen geïnterpreteerd dienen te worden als streefgetallen;
- het van wederzijds belang is dat beide partijen uitvoering geven aan de inhoud van dit convenant.

Aldus overeengekomen en in viervoud opgemaakt te 's Gravenhage d.d. 21 december 2011

Namens GGZ Nederland

Namens de Raad van Korpschefs

mevrouw drs. M.A.M. Barth

de heer B. Rookhuijzen

CONVENANT POLITIE-GGZ

Inleiding en uitgangspunten

Aanleiding

In 2003 hebben GGZ Nederland (inclusief verslavingszorg) en de Raad van Hoofdcommissarissen een convenant gesloten betreffende samenwerking bij opvang, begeleiding en behandeling van mensen met psychische en/of verslavingsproblematiek die overtredingen begaan, overlast geven of blijken hulpverlening nodig te hebben. Aanleiding voor het convenant was de groeiende vraag naar duidelijkheid rondom dit onderwerp.

Inmiddels is er acht jaar verstreken en is de samenwerking tussen de GGZ-instellingen en politie op dit vlak sterk verbeterd. Desalniettemin zijn er heden ten dagen nog een aantal praktische zaken waarvoor (nog) onvoldoende (wettelijke) regelgeving bestaat. Dit maakt dat zich nog steeds knelpunten voordoen, met name op het vlak van bereikbaarheid en beschikbaarheid, insluiting, vervoer en informatie-uitwisseling. Deze geven een risico op misverstanden, conflicten, oneigenlijke taakuitvoering, financiële en juridische aanspraken. Het is daarom noodzakelijk om tot hernieuwde heldere procedureafspraken te komen.

De afgelopen periode is door een werkgroep van vertegenwoordigers vanuit de GGZ-instellingen en politie gewerkt aan een aanscherping van het bestaande convenant. Dit heeft geleid tot voorliggend herijkt convenant. GGZ Nederland en politie streven ernaar met dit herijkte convenant meer eenduidigheid te realiseren in de toepassingen ten aanzien van de opvang van, en hulp aan mensen met psychische en verslavingsproblemen die in aanraking komen met de politie. Het convenant biedt de landelijke kaders om regionaal invulling te kunnen geven aan de lokale problematiek.

Het convenant legt afspraken vast tussen politie en GGZ. Deze partijen zijn zich zeer bewust dat er vele anderen betrokken zijn bij de nadere uitwerking en de dagelijkse praktijk. Dit convenant kan niet alles omvatten wat tussen deze partijen en GGZ, respectievelijk tussen partijen en politie nader geregeld moet worden. Zo hebben familie- en cliëntenorganisaties meerdere belangrijke punten aangereikt, die bij de implementatie zeker aan de orde moeten komen. Ook wordt er in dit convenant inzet van derden verwacht. Politie en GGZ zullen deze partijen betrekken bij de verdere uitwerking en implementatie van het convenant.

Ten grondslag aan de herijking van het convenant ligt de ervaring opgedaan in de afgelopen acht jaar. In deze periode heeft voortschrijdend inzicht bij beide convenantpartijen geleid tot de erkenning dat:

- zorg aan verwarde personen in een crisissituatie van een andere orde is dan niet-acute langere termijnzorg. Zowel bij politie als de GGZ kan een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen de wijze van opvolging van een melding bij deze twee vormen van zorg.
- in het geval van een crisissituatie waarin een verward persoon de openbare orde of veiligheid verstoort dan wel een gevaar is voor zichzelf, politie en GGZ hun complementaire verantwoordelijkheid erkennen voor het oplossen van de situatie. De politie is verantwoordelijk voor het handhaven van de openbare orde, het wettelijk begrenzen van overlast en het veiligstellen van situaties. De GGZ is verantwoordelijk voor een snelle beoordeling bij een vermoeden van psychiatrische problematiek, het op indicatie organiseren en bieden van het juist zorgaanbod, en het adviseren van de betrokkenen.
- de niet-spoedeisende zorg voor langere termijn een taak is van GGZ en overige hulpverleners. Politie zal vanuit haar kerntaak ondersteunend, signalerend, adviserend en doorverwijzend optreden.
- met een verward persoon een persoon wordt bedoeld waarbij een redelijk vermoeden bestaat van een ernstige stoornis van het oordeelsvermogen die voortkomt uit een geestesstoornis. Als geestesstoornis zijn aan te merken: een psychotische toestand waarbij het handelen voortkomt uit bijvoorbeeld hallucinaties of waanvoorstellingen, acute dreiging van suïcide en organische hersenaandoeningen. Niet als geestesstoornis in deze zin zijn aan

te merken: handelingen die voortkomen uit een emotionele reactie op een gebeurtenis, afhankelijkheid van middelen en stoornissen van de persoonlijkheid¹.

- een crisissituatie een acute situatie is die volgens één van beide partijen direct ingrijpen noodzakelijk maakt teneinde direct gevaar voor de persoon of de omgeving af te wenden, dan wel om ernstige overlast te beëindigen.
- handelen in een crisissituatie bestaat uit de meest effectieve, maar minst ingrijpende interventie noodzakelijk om de veiligheid voor de betrokkene en de omgeving te kunnen waarborgen.
- in crisissituaties het aspect van hulpverlening voorop staat. Het perspectief van de cliënt en zijn of haar omgeving staat hierbij centraal. Het uiteindelijke doel betreft een zo effectief mogelijke oplossing van de (geestelijke) gezondheidsproblemen van de betrokkene, alsook het doen afnemen van de verstoring van de openbare orde en veiligheid.
- verwarde personen die de openbare orde verstoren, die een gevaar zijn voor zichzelf of voor anderen en van wie men het vermoeden heeft dat zij een geestesstoornis hebben, niet in een politiecel geplaatst worden wanneer er geen strafbaar feit is gepleegd. Situaties waarin het ordeverstoring gedrag voortduurt en niet is uitgemaakt in hoeverre het gedrag voortkomt uit een geestesstoornis worden als strafbaar feit aangemerkt.
- verwarde personen die een strafbaar feit hebben gepleegd naar oordeel van de officier van justitie of de hulpofficier kunnen worden ingesloten. Zowel politie als GGZ realiseren zich dat een cel per definitie geen geschikte plek is voor een verward persoon en de duur van de insluiting in een cel dient dan ook tot een minimum te worden beperkt.
- in de omgang met deze verwarde personen de wetgeving (Wet bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen en Politiewet) het uitgangspunt is maar dat, daar waar wettelijke kaders ontbreken, het noodzakelijk is om tot heldere procedureafspraken te komen.
- er bij politie dringend behoefte bestaat aan een wettelijke titel die het mogelijk maakt om dwingend op te treden in de fase voorafgaand aan de eventuele inbewaringstelling (IBS) op grond van de Wet bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen (Bopz). In het Wetsvoorstel verplichte geestelijke gezondheidszorg (Wvvggz) wordt, naar verwachting, aan deze behoefte tegemoet komen.²
- dit convenant de landelijke kaders biedt om regionaal invulling te kunnen geven aan de lokale problematiek.
- in de omgang met verwarde personen samenwerking tussen politie en GGZ voorop staat. In de geest van dit convenant nemen betrokken partijen hun verantwoordelijkheid door eerst te handelen en onverwachte of ongewenste situaties pas achteraf te bespreken.
- in relevante gevallen van politieoptreden en eventueel gedwongen opname, de cliënt en zo nodig de betrokken familie gevraagd wordt deel te nemen aan een evaluatie van het optreden. Dit kan waardevolle informatie opleveren die bijdraagt aan een verbetering van de zorgverlening, de communicatie, de rol van de politie en mogelijk het vervoer.
- bij blijvende verstoring van de openbare orde of het aanhouden van een gevaarsituatie politie de GGZ moet blijven ondersteunen.
- alle in dit convenant genoemde getallen geïnterpreteerd dienen te worden als streefgetallen.
- het van wederzijds belang is dat beide partijen uitvoering geven aan de inhoud van dit convenant.

Met dit inzicht hebben politie en GGZ Nederland aanvullende afspraken gemaakt ten aanzien van de samenwerking bij de opvang, begeleiding en behandeling van mensen met psychische en/of verslavingsproblematiek die overtredingen begaan, overlast geven, daarbij een gevaar opleveren en blijken hulpverlening nodig te hebben. Hierbij is een onderscheid gemaakt in zogenaamde crisissituaties en niet-acute situaties. Tevens zijn nadere afspraken gemaakt op onderwerpen die deze tweedeling overschrijden. Een nadere uitwerking van deze aanvullende afspraken treft u in voorliggend document. Tot slot merken GGZ en politie op dat dit convenant gezien moet worden als een groeidocument en de basis is waarop de komende jaren de samenwerking en de uitvoeringspraktijk nader wordt ontwikkeld. Verbeteringen zijn altijd welkom!

¹ Definities op grond van de Wet bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen (Bopz). Op grond van jurisprudentie kan verslaving in sommige gevallen wel als stoornis worden gezien.

² Artikel 7:4 Wvvggz biedt een wettelijk kader ten aanzien van tijdelijke verplichte zorg voorafgaand aan een crisismaatregel. Onder de Bopz kan ingrijpen alleen worden gerechtvaardigd door een beroep te doen op het buitenwettelijke noodrecht.

Deelnemende partijen

<u>Naam</u>	<u>Functie</u>	<u>Organisatie</u>
Ben Nijboer	Beleidsmedewerker/Teammanager Crisisdienst en OGGZ	Mediant GGZ Twente
Peter Bastiaansen	Teammanager	GGZ Drenthe
Armin Voogt	Psychiater	GGD Rotterdam-Rijnmond
Bert van Hemert	Hoofd zorg, Bureau 24-uurszorg Hoogleraar Epidemiologie van de Openbare Geestelijke Gezondheidszorg, LUMC	Parnassia Bavo Groep, Haaglanden
Rob den Dekker	Centrummanager van GGZ Eindhoven centrum spoedeisende psychiatrie	GGZ Eindhoven
Rob de Jong	Algemeen directeur Divisie Willem Arntsz	Altrecht (GGZ)
Jelle van Veen	Regionaal coördinator Problematische Personen Voorzitter landelijk overleg Politie-GGZ	Politie Amsterdam-Amstelland
Hans Slijpen	Beleidsmedewerker	Politie Utrecht
Dirk Scholten	Regionaal portefeuillehouder GGZ / hulpofficier van justitie	Politie Fryslan
Henk van Dijk	Kwartiermaker Veiligheidshuizen / korpsportefeuillehouder samenwerking GGZ	Politie Rotterdam-Rijnmond
Pieter van Nobelen	Projectleider Politie-GGZ	Politie Haaglanden
Veronique Estourgie	Beleidsadviseur / Regionaal coördinator jeugd	Politie Gelderland-Zuid
Dick Kaasjager	Beleidsadviseur en coach	Onafhankelijk voorzitter
Frans Bosman	Beleidsmedewerker	GGD Rotterdam-Rijnmond
Dorine Vreugdenhil	Bedrijfsarchitect	Verbeteren Politie Processen (VPP) - vtsPN

Onderwerpen Convenant

Afspraken in het geval van een crisissituatie

Een crisissituatie betreft een acute situatie die volgens één van beide partners direct ingrijpen noodzakelijk maakt ten einde direct gevaar voor de verwarde persoon of de omgeving af te wenden, dan wel om ernstige overlast te beëindigen. De acute situatie kan het gevolg zijn van een geestesstoornis d.w.z. een ernstige stoornis van het oordeelsvermogen, in het bijzonder, een psychotische toestand waarbij het handelen voortkomt uit hallucinaties of waanvoorstellingen, acute dreiging van suïcide of ernstige verwardheid als gevolg van een organische hersenaandoening.

Politie en GGZ hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het oplossen van dergelijke situaties. Ieder vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid: de politie voor het handhaven van de openbare orde, het wettelijk begrenzen van overlast en het veiligstellen van situaties en de GGZ voor een snelle beoordeling bij een vermoeden van psychiatrische problematiek, het op indicatie organiseren en bieden van het juiste zorgaanbod, en adviseren van de betrokkenen. Meldingen van crisissituaties worden binnen politie opgevolgd met een prioriteit 1 of 2. Binnen de GGZ worden dergelijke meldingen zo spoedig als mogelijk opgevolgd / afgehandeld, meestal door de GGZ-crisisdienst.

A. De bereikbaarheid en beschikbaarheid van de GGZ-crisisdiensten voor de politie

Ten aanzien van de bereikbaarheid en beschikbaarheid van de GGZ-crisisdiensten worden de volgende afspraken gemaakt:

- De crisisdienst is 24/7 bereikbaar en beschikbaar³.
- De crisisdienst is bedoeld voor verwarde personen waarvan men het vermoeden heeft dat dit voortkomt uit een geestesstoornis.
- Wanneer politie een verward persoon aantreft, schakelt de politie binnen een half uur de crisisdienst in voor consultatie en hulpverlening.
- De crisisdienst reageert altijd op meldingen van politie omtrent crisissituaties. Uitgangspunt is dat er binnen ten hoogste twee uur⁴, of zoveel sneller als mogelijk, na het eerste (telefonisch) contact, een crisisdienst medewerker ter plaatse is om de politie bij te staan.

B. Tijdelijke vrijheidsbeneming en verblijf van verwarde personen (insluiting waar en hoelang)

Ten tijde van een crisissituatie kan op grond van artikel 25 van de Ambtsinstructie en artikel 40 Wetboek van strafrecht worden besloten om de betreffende persoon tijdelijk zijn vrijheid te benemen⁵. In dergelijke situaties dient de persoon onverwijld over te worden gebracht naar een plaats die geschikt is voor tijdelijk verblijf.

Ten aanzien van het verblijf van verwarde personen in een crisissituatie worden de volgende afspraken gemaakt:

- Personen die zich in een crisissituatie bevinden, worden (bij aantreffen door de politie) in principe door de politie overgebracht naar een geschikte locatie⁶ waar zij beoordeeld kunnen worden.
- De politie bepaalt wat een veilige omgeving is om deze beoordeling plaats te laten vinden. Veiligheid voor de persoon en de hulpverlener is uitgangspunt voor deze keuze.
- De politie stemt de gekozen locatie voor beoordeling direct af met de crisisdienst en zet hiermee het beoordelingsproces in gang.
- Politie en GGZ-instellingen zijn bereid, binnen de kaders die de wet biedt, relevante informatie uit te wisselen ten aanzien van de betreffende persoon. In voorkomende gevallen kan de crisisdienst de politie adviseren over een juiste benaderingswijze etc.

³ Dat wil zeggen, de crisisdienst is 24x7 bemand en in staat om direct te handelen.

⁴ In de praktijk blijkt dat de crisisdienst in 80% van de gevallen binnen 2 uur aanwezig is. In de overige 20% van de gevallen kan zij garanderen dat zij binnen 3 uur aanwezig is.

⁵ In het Wetsvoorstel verplichte geestelijke gezondheidszorg (Wvggz) verschaft art. 7:4.4b de Politie een wettelijke titel die het mogelijk maakt om dwingend op te treden in de fase voorafgaand aan inbewaringstelling (IBS).

⁶ Dit kan zijn een Spoedeisende Psychiatrische Onderzoeksruimte, een psychiatrisch ziekenhuis of politiebureau (niet zijnde een cel). Maar de beoordeling vindt bijvoorbeeld op de locatie plaats waar de persoon wordt aangetroffen, bijvoorbeeld een woning, of een huisartsenpost. In art. 7:4.6 Wvggz wordt het onderbrengen bij politie of Koninklijke marechaussee geregeld.

- In geval van een strafbaar feit⁷ zal de persoon, naar inzicht van de Hulpofficier van Justitie (HovJ), worden ingesloten.
- Uitgangspunt is dat er binnen hoogstens twee uur na het telefonisch contact met de crisisdienst een crisisdienstmedewerker op de plaats van beoordeling aanwezig is die de opvang en het toezicht van de politie kan overnemen. Tot die tijd is de politie verantwoordelijk voor het toezicht op de persoon.
- Op locatie volgt zo snel mogelijk een beoordeling door de crisisdienst. De crisisdienst beoordeelt of de betreffende persoon aan een geestesstoornis lijdt en bepaalt vervolgens welke vorm van behandeling noodzakelijk is. De eindverantwoordelijkheid voor deze beoordeling ligt bij de psychiater.
- De totale afhandeling van de opvang tot en met eventuele opname of heenzending vindt plaats met tussenkomst van zo min mogelijk schijven en in een zo hoog mogelijk tempo. Dit alles uiteraard met inachtneming van de professionele zorgvuldigheid.
- Concrete afspraken tussen de partners in dit proces worden op regionaal niveau vastgelegd.
- De complementaire verantwoordelijkheid voor de veiligheid van en de zorg voor persoon en omgeving staat in deze afspraken centraal. Zowel politie als GGZ blijven aanwezig totdat er een rustige en veilige situatie is ontstaan.

C. Het vervoer van verwarde personen

Het vervoer van verwarde personen is niet bij wet geregeld. Op grond van het feit dat een geestesstoornis een aanleiding kan zijn voor een medische indicatie, kan, nadat deze is vastgesteld, een beroep worden gedaan op ambulancezorg. Derhalve worden in zake het vervoer van verwarde personen de volgende procedureafspraken gemaakt:

- In geval van een crisissituatie is de politie verantwoordelijk voor vervoer naar de beoordelingslocatie⁸.
- De crisisdienst stelt de medische indicatie en organiseert op grond daarvan het verdere vervoer.
- Vervoer door de politie, anders dan naar de beoordelingslocatie, wordt niet gewenst geacht behoudens in situaties waarin politie en verantwoordelijk psychiater beide tot inzicht komen dat gegeven de bijzondere omstandigheden vervoer door of onder begeleiding van de politie zowel verantwoord als het beste is.
- In niet-acute situaties is de verantwoordelijkheid voor gedwongen vervoer afhankelijk van de situatie. De mogelijkheden worden weergegeven in bijlage I.
- De ambulancezorg vervoert in het geval van medische indicatie⁹. De gronden op basis waarvan deze indicatie wordt afgegeven worden weergegeven in bijlage II.
- Is er geen sprake van medische indicatie en in het geval van coöperatieve patiënten met wie goede afspraken zijn te maken kan de verantwoordelijk psychiater besluiten gebruik te maken van taxi, openbaar vervoer of eigen zorgkader (bijvoorbeeld familie). Is de patiënt niet coöperatief, dan zoeken politie en GGZ in overleg een passende oplossing voor het vervoer.
- Over vervoer op grond van een medische indicatie maken politie en GGZ regionaal werkafspraken met de ambulancezorg.
- In deze werkafspraken worden expliciet benoemd: onvrijwillig vervoer, urgentiebepaling, vervoer buiten de regio¹⁰ en vervoer buiten de regio tussen 18:00 en 07:00 uur.

D. Bereikbaarheid en beschikbaarheid van de politie voor de GGZ

In bepaalde gevallen kan het nodig zijn dat politie de GGZ assisteert. Het kan hierbij gaan om assistentie bij het tegen de wil van een verward persoon binnen gaan van een woning, om assistentie in het geval van

⁷ Situaties waarin het ordeverstoring gedrag voortduurt en niet is uitgemaakt in hoeverre het gedrag voortkomt uit een geestesstoornis worden als strafbaar feit aangemerkt.

⁸ In geval van een beoordelingslocatie is politie verantwoordelijk voor het vervoer omdat indien in de pre-IBS fase de beoordelingslocatie niet het politiebureau is, een andere locatie (bv binnen een zorginstelling) als het equivalent van de politiecel kan worden beschouwd.

⁹ De kern van de medische indicatie is: *de patiënt heeft onderweg verpleegkundige zorg nodig*. De medische indicatie is onafhankelijk van de aard van de opname (IBS, RM of vrijwillig).

¹⁰ Het vervoer door de ambulancedienst buiten de regio alleen als de paraatheid in de eigen regio niet in het geding is. Urgentiebepaling wordt bepaald door de meldkamer van de ambulancedienst.

een suïcide dreiging of om assistentie in gevallen waarin agressie van de kant van de patiënt kan worden verwacht.

Onder agressie wordt in deze context verstaan: "Het opzettelijk verbaal uiten of gebruiken van fysieke kracht of macht, dan wel het dreigen ermee, door de verwarde persoon, gericht tegen zichzelf of tegen de directe omgeving hetgeen zal resulteren in een onaangenaam gevoel, pijn, letsel, schade of de dood, dan wel ontardt in een strafbaar feit".

Politie draagt de verantwoordelijkheid voor de veiligheid in de openbare ruimte en heeft daar het monopolie op geweld. De GGZ is verantwoordelijk voor het waarborgen van de veiligheid op haar terrein en binnen haar instellingen. Zij kan hiertoe beveiliging inhuren. Er kunnen zich echter omstandigheden voordoen waarbij deze waarborging van de veiligheid redelijkerwijs niet van kan worden verlangd van de GGZ. Onder deze omstandigheden kan een beroep worden gedaan op de politie. Op grond hiervan worden de volgende afspraken gemaakt:

- Een acute bedreigende situatie dient zo snel mogelijk te worden beëindigd.
- Wanneer het slachtoffer en andere betrokkenen hier zelf niet toe in staat zijn, wordt direct de politie ingeschakeld via het alarmnummer 112.
- Over de omgang met agressie en geweld tegen medewerkers van de GGZ in de uitoefening van hun taak stellen politie, OM en GGZ regionaal een protocol op.
- In dit protocol wordt in ieder geval aangegeven hoe er gehandeld dient te worden bij (dreiging van) een incident in een GGZ-instelling, de procedure van aangifte bij de politie en procedure bij een strafrechtelijke vervolging.
- De richtlijn 'Eenduidige Landelijke Afspraken', zoals opgesteld in het programma 'Publiek Veilige Taak' is van toepassing op dit protocol en kan als basis dienen.
- Het protocol wordt jaarlijks geëvalueerd.

Afspraken in het geval van een niet-acute situatie (bemoeizorg)

Een niet-acute situatie betreft een situatie waarin sprake is van personen met ernstige psychische / psychosociale problemen. Hoewel dergelijke situaties zorgwekkend zijn en de betreffende personen hulp behoeven, hoeft deze hulp niet acuut te worden aangeboden. Behandeling door de crisisdienst is in deze gevallen dus niet noodzakelijk. De crisisdienst kan echter wel als verwijzer optreden. Wanneer deze personen overlast veroorzaken, dan wel een gevaar voor zichzelf vormen, heeft de politie een verantwoordelijkheid om op te treden. Als de overlast gevolg is van psychische problemen trachten de GGZ-instellingen de overlast en het gevaar weg te nemen door het bieden van zorg (behandelingen). Meldingen van zorgwekkende situaties worden binnen politie opgevolgd met een prioriteit 3 of 4. Binnen de GGZ-instellingen worden dergelijke meldingen opgevolgd / afgehandeld door speciaal ingerichte meldpunten.

De ernstige psychische en psychosociale problemen zijn niet altijd zichtbaar en leveren zodoende niet altijd direct overlast op. Veelal zijn deze problemen maatschappelijk van aard en kunnen het gevolg zijn van:

- Huiselijk geweld;
- Verslaving en/of intoxicaties;
- Eenzaamheid / sociaal isolement;
- Geestelijke / verstandelijke handicap;
- Dak- en thuisloosheid;
- Of een combinatie van deze.

Hierdoor doen zich ernstige problemen voor op een of meer van de volgende leefgebieden (en de daarbinnen te onderscheiden aspecten):

- Veiligheid;
- Huisvesting;
- Huishouding;
- Zelfverzorging.

De regie op de sociaal-psychiatrische hulpverlening voor de omschreven problematiek valt onder de openbare geestelijke gezondheidszorg (OGGZ) en is een verantwoordelijkheid van de door de rijksoverheid

aangewezen gemeente. De uitvoering ligt doorgaans bij een gemeentelijke gezondheidsdienst (GGD) en/of een GGZ-instelling. Tussen die instellingen bestaat idealiter een nauwe samenwerking. Daarnaast participeren andere instituties zoals politie, gemeentelijke sociale dienst, hulpverleningsorganisaties en sociale verhuurders in overlegstructuren. Dit convenant beperkt zich echter uitsluitend tot afspraken tussen politie en GGZ.

E. Hulp aan personen in een niet-acute situatie

In geval van een niet-acute situatie waarin de persoon de openbare orde of veiligheid verstoort, dan wel een gevaar is voor zichzelf, erkennen politie en GGZ-instellingen ook een complementaire verantwoordelijkheid bij het tot stand komen van bemoeizorg. Politie heeft hier een signalerende en adviserende rol en treedt, indien noodzakelijk, ondersteunend op. De GGZ-instellingen zijn, in samenwerking met partners, zoals bijvoorbeeld de gemeente, verantwoordelijk voor het organiseren en bieden van een juist zorgaanbod.

In dit kader worden de volgende afspraken gemaakt:

- Uitvoering van het OGGZ-beleid en onderhoud van de netwerken die daaromheen zijn georganiseerd, is een taak van de gemeente op grond van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo).
- Politie en GGZ-instellingen spannen zich in om samen met de gemeenten te komen tot een regiodekkend OGGZ-netwerk met een meldpunt voor hulp aan personen in een niet-acute situatie.
- Politie en GGZ-instellingen beschrijven een verantwoordelijkheid om deze taak vanuit een adviserende rol te ondersteunen.
- In situaties waarbij de persoon zelf om hulp vraagt, dan wel de geboden hulp aanvaardt, draagt de GGZ-instelling zorg voor een directe doorverwijzing naar een geschikte behandelaar, alsmede de terugkoppeling naar de betrokken partners.
- In situaties waarbij de persoon geen hulp aanvaardt, wordt hulp geboden via de (lokale of regionale) OGGZ-netwerken. De persoon wordt door politie of GGZ aangemeld bij een centraal meldpunt van de OGGZ. Dit meldpunt draagt zorg voor een juiste doorverwijzing.
- GGZ-instellingen en politie zien erop toe dat hulp aan personen in een zorgwekkende situatie in een zo vroeg mogelijk stadium word geboden. Door vroegsignalering¹¹ kan worden voorkomen dat problemen escaleren. Voorkomen is beter dan genezen.

F. De bereikbaarheid en beschikbaarheid van OGGZ-netwerken voor de politie en GGZ

Ten aanzien van de bereikbaarheid en beschikbaarheid van de (lokale of regionale) OGGZ-netwerken voor de politie en GGZ worden de volgende voorwaarden gesteld:

- In elke gemeente/regio:
  - Is er een meldpunt waar OGGZ-signalen kunnen worden afgegeven. Dit kan een fysiek punt zijn, een persoon, een telefoon- of een mailadres, afhankelijk van de gemeente/regio.
  - Is er een OGGZ-netwerk beschikbaar waar politie en/of GGZ zorgwekkende situaties kunnen adresseren en bespreken. Een OGGZ-netwerk functioneert onder de regie van de gemeente, die deze regie kan delegeren aan de regionale GGD.
  - Zijn er afspraken over de wederzijdse bereikbaarheid zowel tijdens als buiten kantooruren.
  - Is er een multidisciplinair overleg waar concrete afspraken ten aanzien van de opvolging van meldingen worden gemaakt. De partners die in ieder geval aan dit overleg deelnemen zijn:
    - GGZ-instellingen
    - Gemeente; bestaande uit in ieder geval de GGD en het veiligheidshuis
    - Woningcorporaties
    - Politie

¹¹ Deze vroegsignalering kan bijvoorbeeld geleverd worden door FACT-teams of medewerkers van OGGZ-netwerken.

- Kunnen afhankelijk van regio, gemeenten en de problematiek andere, specialistische partners structureel of op indicatie worden uitgenodigd. Bijvoorbeeld het OM wanneer er sprake is van criminaliteit.
- Kan een OGGZ-netwerk worden uitgesplitst naar doelgroep of wijkniveau, afhankelijk van de problematiek en het noodzakelijke netwerk van (hulpverlenings)partners, of juist in samenwerkingsverband tussen gemeenten worden georganiseerd.

Afspraken op het gebied van overstijgende onderwerpen

Buiten de acute en zorgwekkende situaties zijn er nog een aantal overstijgende onderwerpen waarover nadere afspraken zullen worden gemaakt. Onderstaand volgt een nadere uitwerking van deze onderwerpen.

G. Informatie-uitwisseling tussen GGZ-instellingen, politie, partners en familie

In de praktijk bestaat veel verwarring over de mogelijkheid persoonsgegevens uit te wisselen tussen verschillende disciplines en / of instanties. De grondslag voor deze mogelijkheden is gelegen in de 'Handreiking gegevensuitwisseling in de bemoeizorg' en de 'Wet politiegegevens'. Beide zijn leidend in de uitwisseling en verwerking van persoonsgegevens in de samenwerking tussen GGZ en politie.

Algemeen uitgangspunt in de verwerking en uitwisseling van persoonsgegevens in de samenwerking tussen politie en GGZ zijn:

- Relevante gegevens mogen door beide partijen worden verstrekt voor zover dit noodzakelijk is voor de directe uitvoering van hun taak in een concrete situatie (het proportionaliteitsbeginsel). De politieambtenaar en de hulpverlener beoordelen dit zelf.
- Bij de uitwisseling van informatie staat het aspect van hulpverlening te allen tijde voorop.
- Relevante gegevens¹² mogen worden uitgewisseld om, gezien de ernst, een situatie rond een persoon bespreekbaar te maken dan wel van advies te voorzien.
- Slechts die gegevens¹³ mogen worden verstrekt die nodig zijn om een situatie aan te pakken. Dit kunnen gegevens zijn over het feit of iemand psychotisch is, maar geen gegevens over de uitvoerige voorgeschiedenis van een patiënt. Dergelijke gegevens kunnen tevens worden uitgewisseld om de gevaarsituatie in te schatten ten behoeve van het vervoer.
- Informatie verstrekt in het kader van dit convenant mag uitsluitend voor die doeleinden worden gebruikt.
- De persoon waarover gegevens worden uitgewisseld wordt zo snel mogelijk hierover geïnformeerd tenzij een gewichtig belang zich hiertegen verzet.
- Er dient zorgvuldig aantekening te worden gehouden over de doelmatigheid, proportionaliteit en subsidiariteit van de gegevensuitwisseling.
- Uitwisseling, (her)gebruik en doorverstrekken van persoonsgegevens vindt alleen plaats voor zover dit noodzakelijk is voor het doel van dit convenant of indien dit uit een wettelijke verplichting voortvloeit.
- Vertrouwelijkheid geldt ook voor de informatie op de crisiskaart die veel GGZ-cliënten bij zich dragen.

H. Wat te doen bij vermissing, c.q. ongeoorloofde afwezigheid uit een GGZ-instelling.

Ten behoeve van een eenduidige opvolging van vermissing, c.q. ongeoorloofde afwezigheid uit een GGZ-instelling, worden de volgende afspraken gemaakt¹⁴:

¹² In samenwerking tussen de politie en GGZ zijn relevant: NAW-gegevens, geboortedatum, geslacht, huisarts, gezinssituatie, inhoud van de melding, contactpersoon, sociale situatie en veiligheidsrisico.

¹³ Afhankelijk van de situatie kunnen in de samenwerking tussen politie en GGZ relevant zijn: culturele achtergrond, psychische toestand, lichamelijke toestand, lopende maatregelen en straffen, en gegevens m.b.t. onrechtmatig/hinderlijk gedrag (i.v.m. opgelegd verbod n.a.v. gedrag).

¹⁴ Het melden van vermissingen wordt geregeld in art. 14:3 van de WvGGZ. Overeenkomstig dit artikel moet vermissing van een opgenomen persoon worden gemeld bij de commissie (indien ingevoerd) en de politie.

- Het Openbaar Ministerie van de desbetreffende regio waar de patiënt wordt vermist, is verantwoordelijk voor de opsporing en aanhouding van de ongeoorloofd afwezige BOPZ-patiënt.
- De geneesheer-directeur van de betreffende GGZ-instelling maakt melding van ongeoorloofde afwezigheid bij inspecteur van Volksgezondheid en de officier van Justitie.
- Dergelijke meldingen komen binnen op een centraal punt bij het korps¹⁵ en worden afgehandeld op basis van de richtlijn van het college van PG's.
- Op verzoek kan politie een uitdraai van dit centrale punt ontvangen met daarop een overzicht van vermiste en ongeoorloofd afwezige BOPZ-patiënten in de regio.
- Indien de vermiste of ongeoorloofd afwezige BOPZ-patiënt een gevaar voor zichzelf of de omgeving vormt, verzoekt de officier van Justitie politie over te gaan tot acute opsporing van deze persoon.
- Ten behoeve van een efficiënte inzet van de opsporingscapaciteit geeft de geneesheer-directeur per vermiste, dan wel ongeoorloofd afwezige BOPZ-patiënt, aan hoe acuut directe opsporing van deze patiënt is. Bij bepaalde patiënten is immers bekend dat zij uit zichzelf terugkomen.
- Bij aanhouding van een vermiste dan wel ongeoorloofd afwezige BOPZ-patiënt wordt op lokaal niveau, in overleg met de houder van de BOPZ machtiging besloten op welke wijze het vervoer terug naar de instelling wordt geregeld (afspraken zijn conform de werkwijze zoals geformuleerd in de brief van Procureurs Generaal d.d. 6 oktober 2009¹⁶).
- Voor patiënten die niet vallen onder de BOPZ geldt het algemene protocol voor vermissingen van de politie.
- In voorkomende situaties bij ontslag uit een BOPZ-maatregel of omzetting naar een voorwaardelijke maatregel wordt met toestemming van de patiënt de politie door de GGZ ingelicht.

I. Aangifte doen van **strafbare feiten** gepleegd binnen de GGZ-instellingen

Om het doen van aangifte van strafbare feiten die in de zorg plaatsvinden bekend te maken, worden de volgende afspraken gemaakt:

- De GGZ-instellingen maken de mogelijkheid tot het doen van aangifte bekend binnen zorginstellingen.
- Een vertegenwoordiger van de GGZ-instelling doet aangifte van het strafbare feit. Het slachtoffer wordt vervolgens gehoord als getuige. Van het slachtoffer wordt alleen de naam genoteerd, geen andere gegevens.
- Openbaar Ministerie en politie ondersteunen het programma Veilige Publieke Taak¹⁷. In het kader hiervan wordt de privacy van de aangever zo veel mogelijk beschermd. Anoniem aangifte doen is in het Nederlandse strafrecht niet mogelijk.
- Om te komen tot een goede dossiervorming maken politie en GGZ registratie van zowel aangiftes als meldingen.
- Politie en GGZ dragen er zorg voor dat gemelde incidenten in de juiste context worden geplaatst. Incidenten binnen GGZ-instellingen worden hiermee als onderdeel van een gehele problematiek rondom een persoon gezien.
- Aan de hand van het protocol "Sociale veiligheid in de GGZ, aangifte doen bij agressie of geweldsincidenten" en de "Eenduidige Landelijke Afspraken bij agressie en geweld tegen functionarissen met een publieke taak" worden deze punten op regionaal niveau nader uitgewerkt in concrete procedureafspraken.
- Politie en GGZ dragen er zorg voor dat deze afspraken intern worden opgepakt en op de werkvloer landen.

¹⁵ Volgens de richtlijn van het college van PG's komen deze meldingen binnen bij het OM. In de dagelijkse praktijk komen deze meldingen op een centraalpunt bij de Politie binnen.

¹⁶ In het geval van een medische indicatie vervoert de ambulancezorg. N.B.; een verzoek van de Geneesheer Directeur om de patiënt per ambulancevervoer terug te laten brengen naar de kliniek geldt als een medische indicatie.

¹⁷ Voor meer informatie zie www.helodeskvt.nl.

J. Opleiding en kennisuitwisseling

Zowel politie als GGZ realiseren zich dat kennis van essentieel belang is voor een effectieve aanpak van verwarde personen. De website 'Opvang verwarde personen' op Politie Kennis Net (PKN) en de internetsite 'www.politieengedrag.nl' zijn reeds beschikbaar voor nadere informatie over het onderwerp. Daarnaast worden ten aanzien van opleiding en kennisuitwisseling op het gebied van de aanpak van verwarde personen de volgende afspraken gemaakt:

- Vanuit politie en GGZ wordt er geïnvesteerd in opleidingen voor zowel medewerkers in de basispolitiezorg¹⁸ als medewerkers binnen de zorg.
- Op regionaal niveau worden afspraken gemaakt tussen de GGZ-instelling en het politiekorps over wederzijdse kennisoverdracht.
- Op landelijk niveau ontwikkelen GGZ en politie een toolkit met daarin praktische voorbeelden en handvatten uit de verschillende regio's.
- De politie en GGZ brengen cliëntenervaringen in in de opleiding.

K. Overlegstructuren

Voor een goede samenwerking zijn bindende afspraken nodig over de vormgeving van deze samenwerking. Kernpunt van deze bindende afspraken moet zijn dat de domeindiscussie op operationeel niveau tijdens de samenwerking wordt vermeden. De voortgang van deze samenwerking dient regelmatig op verschillende niveaus te worden besproken. Hiertoe zijn overlegstructuren noodzakelijk. Ten aanzien van deze overlegstructuren worden de volgende afspraken gemaakt:

- Op centraal niveau wordt een overlegstructuur geformeerd. Hier vindt halfjaarlijks tactisch overleg plaats over de uitvoering van het convenant tussen politie en GGZ.
- Voor overleg met andere relevante partijen wordt op centraal niveau een klankbordgroep gevormd.
- Op decentraal niveau wordt een overlegstructuur geformeerd waar op operationeel wordt gesproken over de aanpak van verwarde personen.
- Binnen deze overlegstructuur op decentraal niveau wordt tevens gesproken over de situaties die buiten de scope van de bestaande convenanten, protocollen of afspraken vallen, maar waar GGZ-instellingen en politie in gezamenlijkheid hebben gehandeld, met als doel het probleem op een zo goed mogelijke wijze op te lossen.
- Zorgverleners die deelnemen aan een van deze overlegstructuren maken duidelijke afspraken over de verdeling van taken en verantwoordelijkheden met betrekking tot de zorgverlening aan de cliënt.
- Zorgverleners die deelnemen aan een van deze overlegstructuren zijn alert op de grenzen van de eigen mogelijkheden en deskundigheid en verwijzen zo nodig tijdig door naar een andere zorgverlener. Zij zijn op de hoogte van de kerncompetenties van de andere betrokken zorgverleners.
- Op decentraal niveau wordt onderscheid gemaakt tussen overleggen ten behoeve van crisissituaties en overleggen ten behoeve van zorgwekkende situaties.
  - Overleggen ten behoeve van crisissituaties
    - Ten behoeve van het opschalen van acute knelpunten tijdens het operationele proces worden binnen zowel politie als GGZ-instelling vaste contactpersonen aangewezen die elkaar 24x7 kunnen bereiken.
    - Ten tijde van de crisissituaties vindt afstemming plaats over de meest effectieve oplossing.
    - Na afloop van een crisissituatie vindt overleg plaats tussen de betrokkenen (zoals cliënten, familie, advocaten, huisartsen, etc.) bij dit proces. Evaluatie van het proces, onderkenning van de verbeterpunten en het voorkomen van domeindiscussies in crisissituaties staan hier centraal.
  - Overleggen ten behoeve van zorgwekkende situaties

¹⁸ De omgang met verwarde personen kan bijvoorbeeld als standaard onderdeel worden opgenomen in de basisopleiding politiezorg. Bijscholing op dit gebied kan een vast onderdeel worden van de IBT-trainingen.

- Ten behoeve van het oplossen van zorgwekkende problemen vindt periodiek overleg plaats binnen het lokale zorgnetwerk. Vaste vertegenwoordigers van de partnerorganisaties uit het lokale zorgnetwerk nemen deel aan dit overleg.
- Dit overleg vindt zoveel mogelijk plaats binnen de structuur van het veiligheidshuis.
- Tijdens dit overleg staat de persoon centraal en wordt een oplossingsgerichte benadering nagestreefd. Tevens staat de evaluatie van lopende aanpak op de agenda van dit overleg.

L. Evaluatie van het convenant

Dit convenant wordt drie jaar na ondertekening geëvalueerd door politie en GGZ. De evaluatie strekt zich uit tot:

- De implementatie van het convenant.
- De werking van het convenant.
- De ervaringen van cliënten en familie.
- De betrokkenheid en ervaringen van andere partners.

Bijlagen

Bijlagen

Bijlage I. Afspraken over verantwoordelijkheden m.b.t. vervoer van verwarde personen voor zolang het vervoer niet bij wet is geregeld¹⁹.

Situatie	Justitiële Status	Gevaar	Maatregelen	Vervoersrichting	Vrijwillig gedwongen vervoer	Bevoegdheid politie nodig?	Verantw. voor vervoer
Verwijzing	vrijwillig	nee	Overdracht naar eigen zorgkader	naar huis/familie	vrijwillig	nee	patient
Opname	vrijwillig	ja	Beëindiging crisissituatie woning/elders Beëindiging crisissituatie op openbare weg	naar instelling naar onderz.lok (SPOR, SEH) naar politiebureau	vrijwillig gedwongen gedwongen	nee ja ja	beh. arts politie politie
	IBS/RM WGBO strafrecht e.a. wetg.	ja	Beëindiging crisissituatie woning/elders Beëindiging crisissituatie op openbare weg Beoordeling in het kader van de Wet BOPZ Vaststellen med. indicatie voor vervoer	naar instelling naar onderz.lok (SPOR, SEH) naar politiebureau naar huis/familie	gedwongen gedwongen gedwongen vrijwillig	nee ja ja nee	beh. arts politie politie patient
Ontslag	vrijwillige opname	nee	Gebruikelijke nazorg en afspraken	naar huis/familie	vrijwillig	nee	patient
		ja	Beoordeling in het kader van de Wet BOPZ Overplaatsing naar andere instelling	geen (blijft ter plekke) naar instelling	n.v.t. vrijwillig	n.v.t. nee	n.v.t. beh. arts
Weglopen Vermissing	vrijwillige opname	nee	Regelen ontslag en afspraken nazorg Opsporing vermiste patient door instelling	naar huis/familie naar instelling	vrijwillig vrijwillig	nee nee	patient beh. arts
		ja	Beoordeling in het kader van de Wet BOPZ Opsporing vermiste patient door instelling Opsporing en aanhouding vermiste pat. door politie	naar onderz.lok (SPOR, SEH) naar instelling naar politiebureau van bureau naar instelling	gedwongen gedwongen gedwongen gedwongen	ja nee ja nee ja	politie beh. arts politie beh. arts pol. beg. Ambu
	gedwongen opname	n.v.t.	Terughalen van patiënt door instelling Opsporing vermiste patient door instelling Opsporing en aanhouding vermiste pat. door politie	naar instelling naar instelling naar politiebureau van bureau naar instelling	gedwongen gedwongen gedwongen gedwongen gedwongen	nee nee ja nee ja	beh. arts beh. arts politie beh. arts pol. beg. Ambu
Niet nakomen van voorwaarden	voorwaardelijke RM	n.v.t.	Intrekken voorwaardelijk ontslag	naar instelling naar politiebureau van bureau naar instelling	gedwongen gedwongen gedwongen gedwongen	nee ja nee ja	beh. arts politie beh. arts pol. beg. Ambu
Strafbaar feit	strafrecht	n.v.t.	Afhandeling strafrechtelijke vervolging. Voortzetting strafrechtelijke vervolging	naar politiebureau naar justitiële inrichting	gedwongen gedwongen	ja ja	politie DJI

¹⁹ Een nadere toelichting op dit model is op te vragen bij de heer H. Slijpen van de politieregio Utrecht (hans.slijpen@utrecht.politie.nl).

Bijlagen

Bijlage II. Medische indicatie voor ambulancezorg bij patiënten met een psychiatrisch ziektebeeld²⁰:

Patiënten met een psychiatrisch ziektebeeld kunnen dikwijls wel zelfstandig of met enige hulp reizen. In sommige situaties kan ambulancezorg noodzakelijk zijn. Voor ambulancezorg is een medische indicatie nodig. De kern van de medische indicatie is: *de patiënt heeft onderweg verpleegkundige zorg nodig*. De medische indicatie is onafhankelijk van de aard van de opname (IBS, RM of vrijwillig). Reden om een medische indicatie af te geven kan zijn:

- Patiënt heeft op basis van zijn ziektebeeld verpleegkundige zorg nodig. Patiënt is bijvoorbeeld te angstig of te verward zijn om zelfstandig (met mantelzorg) te kunnen reizen.
- Patiënt heeft op basis van een acuut psychiatrisch beeld medicatie gehad waardoor, met het oog op somatische reacties op de medicatie, verpleegkundige observatie en interventie nodig zijn.
- Patiënt heeft somatische problematiek die vervoer per ambulance noodzakelijk maken zoals (auto)intoxicatie of automutilatie.

	IBS	RM	Vrijwillig
Psychiatrische noodzaak voor verpleegkundige begeleiding	Ja BOPZ, politie moet zich laten bijstaan	Soms	Soms
Somatische noodzaak voor verpleegkundige begeleiding	Vaak (acute sedatie)	Zelden	Zelden
Juridische noodzaak voor begeleiding	Ja, gedwongen	Ja, gedwongen	Nee
Maatregelen veiligheid	Ja, gevaarscriterium	Soms	Soms

- De meldkamer ambulancezorg is verantwoordelijk voor het proces van intake, indicatiestelling, zorgtoewijzing, zorgcoördinatie en zorginstructie²¹.

²⁰ Aanvulling ten behoeve van het convenant GGZ-Politie opgesteld door Ambulancezorg Nederland.

²¹ Nota verantwoorde ambulancezorg, Ambulancezorg Nederland, NVMMA en V&VN Ambulancezorg (juni 2009) en Uniform Begrippenkader Ambulancezorg, Ambulancezorg Nederland, NVMMA en V&VN Ambulancezorg (juni 2009).

Bijlagen

- Op elke aanvraag om ambulancezorg beslist de meldkamer van de regio waarbinnen de aangevraagde zorg aanvangt of ambulancezorg nodig is, alsmede door wie en op welke wijze deze zal worden verleend²².
- De beoordeling van de noodzaak (indicatie) om per ambulance te vervoeren vindt plaats door de meldkamer ambulancezorg op basis van de informatie van de behandelende arts.
- De verpleegkundige zorg onderweg kan eventueel ook verleend worden door een sociaal psychiatrische verpleegkundige die ter begeleiding met de ambulance meegaat of die met ander vervoer de patiënt begeleidt.
- Bij een IBS moet eerst het gevaarcriterium worden gewogen en maatregelen worden genomen om de veiligheid te garanderen. Bij sommige patiënten is sedatie voldoende, bij andere patiënten is politiebegeleiding noodzakelijk. De politie heeft het mandaat op dwanguitoefening.

---

²² Tijdelijke Wet Ambulancezorg (september 2011).

Handreiking gegevensuitwisseling in de bemoeizorg

Colofon

De brochure Handreiking gegevensuitwisseling in de bemoeizorg is een uitgave van GGD Nederland, GGZ Nederland en KNMG. De brochure en de bijbehorende bijlagen zijn digitaal beschikbaar via: www.ggd Kennisnet.nl/41666. De 33 regionale GGD'en verzorgen de verspreiding van deze brochure in hun regio. Voor een exemplaar kunt u contact opnemen met uw GGD (zie www.ggd.nl).

GGD Nederland www.ggd.nl

GGZ Nederland www.ggz nederland.nl

KNMG www.knmg.nl

November 2007, herziene versie

1^e druk maart 2007

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Deel I Richtlijn	
1. Het probleem: geen hulpvraag, wel hulp nodig	4
2. Het begrip bemoeizorg	4
3. Wanneer zet je bemoeizorg in?	6
4. Wanneer wissel je gegevens uit?	9
5. Samenwerking onmisbaar	10
6. Richtlijn voor de praktijk	11
Deel II Juridische achtergrond	
1. Relevante wetgeving	16
2. De Grondwet	16
2.1 Mag je wel in iemands persoonlijke levenssfeer ingrijpen?	16
3. De Wet bescherming persoonsgegevens	16
3.1 Mag je wel gegevens vastleggen over iemand zonder dat hij dat weet?	16
4. De Wet op de geneeskundige behandelovereenkomst	18
4.1 Mag je wel hulp geven aan iemand die daar niet om vraagt?	18
4.2 Wat is goed hulpverlenerschap?	19
4.3 Gegevensuitwisseling bij minderjarigen	21
4.4 Mag je je beroepsgeheim wel doorbreken	21
4.5 Een noodsituatie: kiezen tussen twee kwaden	22
5. Bemoeizorg bij een evident belang	23
5.1 Wat is een evident belang?	23
5.2 Een evident belang omschrijven	23
Werken met de handreiking	24
Literatuur	25

Inleiding

In Nederland valt gemiddeld 0,7 procent van de bevolking onder de openbare geestelijke gezondheidszorg (OGGZ).¹ Dat zijn dus ruim 110.000 mensen; personen die te maken hebben met een opeenstapeling van problemen op het gebied van bijvoorbeeld financiën, wonen, werken, psychische en lichamelijke gezondheid, sociale contacten, opvoeding en verslaving. De draaglast is dus groot, terwijl de draagkracht dat niet altijd is. Wanneer dat mogelijk is, wordt vanuit de OGGZ een aanbod gedaan om de draagkracht te versterken en te voorkomen dat iemand het niet redt.

Soms lukt het echter niet om iemand tijdig de juiste hulp te bieden. Mensen zijn dan niet goed meer in staat te functioneren in de samenleving, en in hun eigen behoefte aan onderdak, voedsel, inkomen, sociale contacten en zorg te voorzien. Zij krijgen bovendien niet die zorg die ze nodig hebben om zich in de samenleving te handhaven. Hiervoor zijn over het algemeen drie oorzaken aan te wijzen:

- Zelf geen hulpvraag (kunnen) stellen;
- Slecht contact kunnen leggen of onderhouden met reguliere hulpverleners (*zorgmijding*);
- In het bestaande ondersteuningsaanbod tussen wal en schip vallen (*zorghiaten*).

Het is dan ook vaak de omgeving die op een gegeven moment aan de bel trekt, omdat zij zich zorgen maakt over een persoon of gezin, of ernstige overlast ervaart. De OGGZ is er, onder meer², op gericht om deze zogeheten *zorgwekkende zorgmijders* te helpen bij het onderkennen en stellen van hun hulpvraag, hen actief uit te nodigen zorg te accepteren, en het zorgaanbod op hun vragen en problemen af te stemmen. Dit wordt ook wel bemoeizorg genoemd.

De kwaliteit van de bemoeizorg is voor een belangrijk deel afhankelijk van de kwaliteit van de gegevensuitwisseling. De doelgroep heeft namelijk altijd problemen op meerdere levensgebieden. Dat betekent per definitie dat er altijd meerdere partijen bij een zorgmijder betrokken zijn. Gegevensuitwisseling tussen bijvoorbeeld de woningbouw, politie, gemeente, GGZ en GGD brengt dan aan het licht hoe ernstig de situatie is. Dat maakt het mogelijk om mensen in schijnbaar uitzichtloze situaties op te sporen en hun de hand te reiken.

Het feit dat bij bemoeizorg vele partijen zijn betrokken, maakt de gegevensuitwisseling er sowieso al niet makkelijker op. Elke partij verzamelt immers haar eigen informatie, in een eigen dossier en automatiseringssysteem, waaraan vanuit

¹ Wolf, J., *Handreiking OGGZ in de Wmo, VWS en VNG*: Den Haag, 2006, www.invoeringwmo.nl.

² Andere OGGZ-taken zijn bijvoorbeeld: collectieve GGZ-preventie, crisisopvang, een meldpunt, een monitorfunctie, samenwerking tussen ketenpartners en beleidsadvisering aan gemeenten.

verschillende wetten eisen zijn gesteld. Maar aangezien bemoeizorg is bedoeld voor mensen die zelf geen zorg vragen, geven cliënten ook niet altijd toestemming voor de uitwisseling van persoonlijke gegevens. Vaak wordt de privacywetgeving door zorgverleners dan ook gezien als een extra belemmering voor het uitwisselen van gegevens.

Om die reden heeft de Inspectie voor de Gezondheidszorg in 2004 aan GGD Nederland, GGZ Nederland en de KNMG gevraagd om richtlijnen op te stellen³ om aan te geven in welke situaties gegevensuitwisseling zonder toestemming mogelijk is, en aan welke mate van zorgvuldigheid daarbij moet worden voldaan.

Dit heeft geleid tot de *Handreiking gegevensuitwisseling in de bemoeizorg*. De handreiking sluit aan bij het landelijk plan van aanpak Verloedering en Overlast,⁴ en is tot stand gekomen met steun van het ministerie van VWS en in samenwerking met het College Bescherming Persoonsgegevens.

De handreiking is in 2006 bij alle GGD'en en hun ketenpartners in Nederland gepresenteerd. Deze publicatie biedt naast de handreiking zelf ook een toelichting op de manier waarop deze handreiking gebruikt kan worden.⁵ Daarnaast is er een (digitale) set voorbeelden van ondersteunende documenten, formulieren en cliënteninformatie beschikbaar om de uitwisseling van gegevens te vergemakkelijken.

De eerste druk van deze handreiking van maart 2007 is volop in gebruik in het land. Wegens de enorme belangstelling van vele ketenpartners in de OGGZ hebben GGD Nederland, GGZ Nederland en de KNMG besloten een tweede (herziene) oplage uit te brengen.

Een man van 42 jaar leeft alleen in een huurhuis. Er is een huurachterstand van twee maanden en schulden bij de energieleverancier en nog zeker acht andere schuldeisers; hij is bekend met drugsverslaving en wordt verdacht van strafbare feiten. Onder stress kan hij behoorlijk agressief worden, zoals een keer bij de sociale dienst. Het huis is verwaarloosd en de burens melden dat hij vermoedelijk energie aftapt. Een bemoeizorger gaat met een collega kijken. Ze slagen er na enige tijd in contact te maken met de man. Hij blijkt angstig en depressief en vertelt hen dat hij op zolder een wietplantage heeft om de eindjes aan elkaar te knopen. Hij heeft geen vast werk en met alleen een lagere beroepsopleiding is het moeilijk iets te vinden. Hij heeft ook (nep)camera's opgehangen, naar eigen zeggen om verkeerd volk af te schrikken. Maar een buurvrouw had gebeld met de woningbouw omdat ze bang was dat hij opnamen van kleine kinderen maakte. "Daar klopt niks van", zegt hij. Soms hoeft het voor hem niet meer, de wereld zou hem toch niet missen.

³ Hiertoe is een werkgroep gevormd bestaande uit M. Oirbons en M. van Santfoort namens GGD Nederland, T. Stikker namens GGZ Nederland en J. Legemaate namens de KNMG.

⁴ Het plan van aanpak Verloedering en Overlast is te raadplegen op www.overheid.nl en www.minvws.nl. Daar is ook het rapport 'Kenniss, Innovatie en Meedoen' te vinden dat het grotere kader schetst.

⁵ De letterlijke tekst van de handreiking vindt u, samen met een aantal voorbeelddocumenten, op www.ggd Kennisnet.nl/41666. De handreiking is voor deze uitgave iets ingekort en redactioneel bewerkt.

Deel I Richtlijn

1. Het probleem: geen hulpvraag, wel hulp nodig

Er is een groep mensen met ernstige psychische en/of psychosociale problemen die hulp afwijzen, maar deze hulp wel dringend nodig hebben. Vaak is er ook sprake van financiële problemen, verslaving, dak- of thuisloosheid, sociaal isolement, overlast of een combinatie daarvan. Het streven van hulpverleners is er op gericht de gezondheid en het welzijn van de betrokkene te bevorderen. Zij moeten daarnaast echter ook rekening houden met de belangen van anderen en eventuele ernstige overlast voor anderen voorkomen of tegengaan. Speciale aandacht gaat daarbij uit naar kinderen in het gezin.

Wil men de gezondheidsproblemen van OGGZ-cliënten effectief aanpakken, dan is het meestal onvermijdelijk dat de verschillende personen en instanties, die bij de situatie van de cliënt betrokken zijn, de zorg met elkaar afstemmen. Alleen op die manier kan invulling worden gegeven aan de professionele en de wettelijke plicht om te handelen als een 'goed hulpverlener' en om 'verantwoorde zorg' te bieden. Verantwoorde zorg houdt in: zorg van goed niveau, die in elk geval doeltreffend, doelmatig en is afgestemd op de reële behoefte van de cliënt. In deze context is de bemoeizorg ontwikkeld.

De handreiking gegevensuitwisseling in de bemoeizorg gaat in op vragen als: *Wanneer mag ik zorg bieden terwijl iemand daar niet om vraagt? Wanneer mag ik gegevens over een cliënt met collega's van andere instellingen delen en hoe kan ik dat het beste doen?*

2. Het begrip bemoeizorg

De OGGZ kent verschillende taken en functies. In de Wet maatschappelijke ondersteuning wordt vermeld dat gemeenten zorg moeten dragen voor het:

- Signaleren en bestrijden van risicofactoren op het gebied van de openbare geestelijke gezondheidszorg.
- Bereiken en begeleiden van kwetsbare groepen en risicogroepen.
- Functioneren van een meldpunt voor signalen van crisis of dreiging van crisis bij kwetsbare personen en risicogroepen.
- Tot stand brengen van afspraken met betrokken organisaties over de uitvoering van de OGGZ.

Hieronder valt zowel de preventieve OGGZ als de bemoeizorg. Bij preventie tracht men te voorkomen dat iemand door psychosociale of psychische problemen niet meer aan de samenleving kan deelnemen. Bij bemoeizorg tracht men iemand die op verschillende leefgebieden is uitgevallen, weer deel te laten nemen aan de samenleving.

Bemoeizorg kan als volgt worden omschreven:

Het bieden van ongevraagde hulp aan *zorgwekkende zorgmijders* met over het algemeen complexe problemen. Het uitgangspunt van de bemoeizorg is enerzijds om de kwaliteit van leven van de cliënt te verhogen en anderzijds om de overlast, die de cliënt in sommige gevallen veroorzaakt, te verminderen.⁶

Bemoeizorg is een vorm van actieve en *outreachinge* hulpverlening. Het gaat daarbij om hulp die min of meer wordt opgedrongen aan mensen.

⁶ Handreiking bemoeizorg, GGZ Nederland: Utrecht, september 2004.

Een vrouw van 73 is enkele jaren daarvoor weduwe geworden. Zij heeft een verleden met huiselijk geweld achter de rug. Hierdoor heeft ze haar dochter verloren. Haar zoon is in de psychiatrische zorg geweest, maar is weer gestopt. De afgelopen jaren is ze steeds meer alcohol gaan drinken en gaan shoppen. Inmiddels heeft dit tot duizenden euro's schuld geleid. Ook begint de ouderdom toe te slaan, wonden aan de voeten, trombose in de benen, en beginnende dementie. De huisarts wil dat ze geopereerd wordt aan de benen, maar omdat ze geen ziektekostenverzekering meer heeft, maakt ze hier geen afspraak voor. Behalve haar zoon en haar buurvrouw ziet ze eigenlijk niemand meer. O ja, ze ging nog wel eens naar de kapper en de pedicure, maar ook daar zijn schulden. De politie heeft mevrouw in verwarde toestand in haar pyjama aangehouden op straat. Ze wist niet meer waar ze was. De buurvrouw had gebeld dat ze zich zorgen maakte, omdat de voordeur 's nachts openstond.

Dit gebeurt als het geen optie is om af te wachten tot de cliënt zelf om die hulp vraagt. Het weigeren van hulpverlening is namelijk in de meeste gevallen geen weloverwogen keuze, maar een gevolg van onmacht, onvermogen of wilsonbekwaamheid. Hierin liggen enkele essentiële verschillen met de reguliere zorg: daar vraagt de cliënt om hulp, die ook beschikbaar is – een bestaand aanbod. Verder is er sprake van minder (ingewikkelde) problemen tegelijkertijd. Tot slot is de afweging tussen het belang van de cliënt en het belang van diens omgeving niet nadrukkelijk aan de orde.

Aanvaardt een cliënt, al dan niet na bemoeizorg, wel hulpverlening, dan komt een reguliere hulpverleningsrelatie tot stand tussen de cliënt en een of meer zorgverleners. Ook dan kan zich echter de situatie voordoen dat de cliënt na enige tijd deze relatie verbreekt en op verdere bemoeienis van hulpverleners geen prijs meer stelt. Wanneer hulpverleners het dan toch noodzakelijk achten (bemoei)zorg te blijven aanbieden of opdringen, blijft de inhoud van deze handreiking evengoed van toepassing.

3. Wanneer zet je bemoeizorg in?

Bemoeizorg is meestal ongevraagde zorg. Daarbij kan het nodig zijn dat tijdelijk niet alle cliëntenrechten, zoals toestemming voor hulpverlening en/of gegevensuitwisseling, ten volle kunnen worden nageleefd. Om die reden behoeft bemoeizorg altijd een bijzondere rechtvaardiging. Er zal, anders gezegd, het nodige aan de hand moeten zijn om te besluiten tot het bieden van bemoeizorg.

Bij het bepalen van de ernst van de situatie is het gebruikelijk te kijken naar problemen op verschillende leefgebieden, zoals:

- Persoonlijke verzorging
- Huishouding
- Sociaal functioneren
- Geestelijk functioneren
- Somatisch functioneren
- Verslaving
- Veiligheid (van de betrokkene en diens omgeving)
- Dagbesteding/werk
- Financiën
- Huisvesting
- Juridisch

OGGZ-clieënten hebben gemiddeld op vijf of zes leefgebieden gedurende langere tijd ernstige problemen. Er wordt dan ook niet zomaar overgegaan tot bemoeizorg. Het ene leefgebied is echter meer ontregelend dan het andere. Het is daarom niet uitgesloten dat problemen op één leefgebied zo ernstig kunnen zijn dat ook dan bemoeizorg gewenst is. Er wordt daarbij per cliënt een afweging gemaakt. In alle gevallen zal de eerste aanpak praktisch zijn, bijvoorbeeld schuldhelpverlening in gang zetten; vandaar dat de woningbouw, het energiebedrijf en de politie belangrijke ketenpartners zijn.

Een jonge meid van 15 zit op het MBO. De studieresultaten blijven achter. Haar vader is werkeloos en haar moeder heeft het druk met zorgen voor haar man, haar gehandicapte zoon en twee nakomertjes. Als oudste dochter moet ze veel helpen in huis. Op school wordt ze gepest. Als ze meedoet met de pesters, zullen die haar met rust laten, maar dan moet ze anderen pesten. Ze gaat op een gegeven moment meedoen in de bende en wordt verliefd op een oudere jongen die haar in de watten legt. Stiekem gaat ze met hem uit, terwijl ze thuis vertelt dat ze een bijbaantje heeft in een restaurant. Op een avond komt ze niet meer thuis, en de dag erna niet op school. Via het roddelcircuit komt haar vader erachter dat ze helemaal niet in een restaurant werkt. Hij gaat haar, gewapend met hakbijl, zelf opsporen. De familie is bang en probeert de hele situatie geheim te houden. Een schoolvriendin besluit echter om anoniem het meldpunt zorg en overlast te bellen.

Bemoeizorg: van alle leeftijden

Over het algemeen wordt bij de doelgroep van bemoeizorg en OGGZ in bredere zin, gedacht aan volwassenen. Dat is echter niet helemaal juist. Bemoeizorg is een vorm van zorg die wordt toegepast bij ernstige, langdurige 'multiprobleem' situaties. Kinderen, volwassenen en ouderen kunnen zich in zo'n situatie bevinden, en daarom kan bemoeizorg worden ingezet bij alle leeftijden.

Aangezien de geestelijke gezondheidszorg naar leeftijd is georganiseerd, zijn bij minderjarigen en ouderen wel specifieke ketenpartners betrokken. Daarnaast is de wetgeving rond gegevensuitwisseling wat verschillend voor minderjarigen (zie deel II Juridische achtergrond, 4.3).

Ketenpartners kinderen, jeugd, jongeren

- Centra voor Jeugd en Gezin
- Consultatiebureau: jeugdgezondheidszorg 0 tot 4 jaar
- Jeugdgezondheidszorg GGD: jeugdgezondheidszorg 4 tot 19 jaar
- Kinderopvang, peuterspeelzaal
- RIVM/Centrum Jeugdgezondheid
- Zorg- en adviesteams op scholen
- Advies en Meldpunt Kindermishandeling, kinderscherming
- Jeugd- en jongerenwerk, inclusief zwerfjongeren opvang
- Jeugd-GGZ
- Bureau Jeugdzorg
- Politie, openbaar ministerie

De lijst is niet uitputtend; er kunnen andere partners deelnemen

Ketenpartners ouderen

- Huisarts
- Thuiszorg
- Pedicure⁷
- Mantelzorgorganisaties (bijvoorbeeld voor demente ouderen)
- GGZ-hulpverleners
- Politie, openbaar ministerie
- Sociale dienst gemeente
- Maatschappelijk werk
- Nutsbedrijven

De lijst is niet uitputtend; er kunnen andere partners deelnemen

4. Wanneer wissel je gegevens uit?

Gegevensuitwisseling gebeurt niet zomaar, dat gebeurt met een doel.

Dit doel moet gerechtvaardigd zijn. In het licht van de hiervoor genoemde definitie van bemoeizorg kan dat doel als volgt worden geformuleerd:

- De problemen die de cliënt zelf of zijn omgeving ervaart verminderen, of in elk geval niet laten toenemen.
- Daarom een situatie zo vroeg mogelijk signaleren en daarin eventueel ook ingrijpen.

Gegevensuitwisseling zonder directe toestemming van de cliënt kan dan plaatsvinden in situaties waarin bijvoorbeeld de betrokkene:

- Op een onbekende plaats verblijft en zijn situatie zo zorgwekkend is dat hulp en zorg noodzakelijk zijn.

⁷ De pedicure blijkt een vindplaats te zijn voor eenzame, geïsoleerde ouderen. Een deel van die doelgroep valt onder de OGGZ.

Welke informatie wissel je uit met je collega's?

Waar begin je?

De OGGZ vraagt altijd om een goede risico-inschatting.

Met wie je allereerst gegevens uitwisselt hangt daarvan af.

- Gaat het om een (mogelijke) crisissituatie? Is deze persoon op dit moment mogelijk een gevaar voor zichzelf of voor een ander?
- Welk probleem is het meest ontwrichtend?
- Wat kan nu praktisch worden gedaan om de situatie voor de persoon in kwestie en voor de burens te verlichten?

Het ligt voor de hand om contact op te nemen met die ketenpartners die op dat moment zinvol kunnen bijdragen aan een oplossing. De zorg gaat daarbij voor.

- Zich tegen hulpverlening verzet, maar vanwege de ernst van zijn problematiek en/of de door hem veroorzaakte overlast, interventies niet kunnen en mogen uitblijven.
- Zich weliswaar niet (altijd) verzet, maar ten gevolge van wilsonbekwaamheid niet aanspreekbaar is terwijl zorg noodzakelijk is.

Mede op basis van de toepasselijke wetgeving (zie deel II Juridische achtergrond) wordt in deze handreiking van het volgende uitgegaan:

Gegevensuitwisseling tussen zorginstellingen en andere instanties in de context van bemoeizorg vergt een zorgvuldige afweging. Het beroepsgeheim van hulpverleners verhindert hen echter niet om, mede in het belang van de cliënt, bepaalde relevante informatie over hulpverleningscontacten of mogelijkheden daartoe met andere partijen uit te wisselen.

De concrete afweging ligt in die gevallen bij de hulpverlener zelf. De ideale werkwijze is dat dit gebeurt met toestemming van de betrokkene. Het kan echter best zo zijn dat de situatie zo ernstig is dat hij ook zonder toestemming bepaalde informatie moet uitwisselen.

5. Samenwerking onmisbaar

Uitgangspunt is dat zonder afstemming en overleg een goede hulpverlening niet mogelijk is. Bij de hulpverlening is zorgvuldigheid vereist als het gaat om het uitwisselen van gegevens.

Uitgangspunt blijft dat de cliënt moet instemmen met het verstrekken van zijn gegevens aan anderen. Wanneer de cliënt deze instemming weigert, of nog niet geeft/kan geven, kan het niettemin in het belang van een goede hulpverlening zijn om (een beperkt aantal) gegevens uit te wisselen.

Afstemming vindt meestal op twee manieren plaats: bilateraal en tijdens een zogenaamd vangnetoverleg. Aan dit overleg nemen diverse kern- en schilpartners deel om individuele cliënten te bespreken.

De *kernpartners* van dit overleg zijn doorgaans betrokken bij de hulpverlening:

- huisarts
- GGD
- verslavingszorg
- GGZ
- maatschappelijke opvang
- maatschappelijk werk
- en soms ook de thuiszorg.

De *schilpartners* hebben veelal een signalerende functie:

- politie
- gemeentelijke diensten
- woningbouwvereniging
- nutsbedrijven.

Als het mogelijk is om het doel te bereiken in een bilateraal overleg, dan heeft dat de voorkeur boven bespreking in het vangnetoverleg. Over het algemeen geldt dat je zo weinig informatie uitwisselt als kan en zoveel als nodig is.

6. Richtlijn voor de praktijk

1. In het kader van bemoeizorg worden de rechten van de cliënt gerespecteerd.

Ook in het kader van bemoeizorg is het uitgangspunt dat de rechten van de cliënt, zoals deze onder meer in wetgeving zijn neergelegd, worden gerespecteerd. Een (tijdelijke) beperking van rechten moet worden gezien als een uitzondering op de regel. Dergelijke beslissingen moeten worden gemotiveerd. De navolgende uitgangspunten voor het handelen beogen daar aan bij te dragen.

2. Er is voor cliënten algemene informatie beschikbaar waarin vermeld staat wat hun rechten zijn en in welke omstandigheden op die rechten tijdelijk uitzonderingen kunnen of moeten worden gemaakt.

In deze algemene informatie wordt onder meer aangegeven:

- Het doel en de organisatie van het bemoeizorgtraject.
- De daarbij betrokken organisaties.
- De rechten van de cliënt waaronder
  - het recht om te weten dat er gegevens over je worden vastgelegd en
  - het recht om op het moment van contact met een hulpverlener te weten voor welke organisatie deze werkt.

- De situaties waarin overwogen kan worden de rechten van de cliënt tijdelijk te beperken, namelijk
  - door hem niet te informeren over het vastleggen van persoonsgegevens en/of
  - door zonder zijn toestemming persoonsgegevens van hem uit te wisselen.
- De manier waarop en de plaats waar de cliënt klachten kan indienen over activiteiten in het kader van bemoeizorg.

Deze informatie moet breed toegankelijk worden gemaakt, bijvoorbeeld via folders of internet.

3. Tot het tijdelijk beperken van de rechten van de cliënt (waaronder het verstrekken van persoonsgegevens aan anderen zonder diens toestemming) wordt alleen overgegaan indien daartoe een evident belang aanwezig is.

Er moet een goede reden zijn om in het kader van bemoeizorg over te gaan tot een tijdelijke beperking van de rechten van de cliënt. Het zal daarbij altijd moeten gaan om een dringend gezondheidsbelang van de cliënt, al dan niet gecombineerd met ernstige overlast die deze cliënt voor anderen veroorzaakt. Waar het gaat om de gezondheid van de cliënt kan evident belang in de context van bemoeizorg als volgt nader worden getypeerd: ernstig nadeel voor de gezondheidstoestand van de cliënt, of de reële vrees daarvoor.

4. Het verstrekken van persoonsgegevens zonder toestemming tijdens een vangnetoverleg vindt alleen plaats indien geen minder ingrijpend middel bestaat om het beoogde doel te bereiken.

Tot minder ingrijpende middelen kunnen bijvoorbeeld behoren:

- Een intensievere vorm van samenwerking tussen een beperkter aantal partijen of
- Vormen van bilateraal overleg.

5. Regelmatig wordt geëvalueerd of er nog steeds redenen zijn de rechten van betrokkene te beperken.

De belangrijkste twee rechten van de cliënt zijn:

- Het informeren van de cliënt over de gegevensverwerking en
- Het aan hem/haar vragen van toestemming voor gegevensuitwisseling.

Beperkingen van deze rechten moeten worden gezien als uitzondering op de regel en behoeven voortdurende evaluatie en onderbouwing.

De evaluatie is het beste te koppelen aan de verschillende fasen van het bemoeizorgtraject:

- melding
- screening
- cliëntverdeling
- intake
- hulpvraagdefiniëring
- keuze hulpverleningstraject en (tussentijdse) evaluatie.

Gegevens uitwisselen kan noodzakelijk zijn als er een evident belang is. Wettelijke of contractuele geheimhouding belemmeren die gegevensuitwisseling niet. Uitgangspunt blijft echter dat een cliënt toestemming moet geven, en dat uitwisseling van gegevens zonder diens toestemming een uitzondering is en geen regel. Wissel daarom zo weinig mogelijk gegevens uit. Overweeg daarbij wat relevant is voor een goede hulpverlening. En wissel met zo weinig mogelijk derden gegevens uit. Overweeg ook daarbij wie relevant is voor een goede hulpverlening. Houd verder bij in een dossier met wie je wat hebt uitgewisseld, waarom dat nodig was, ook als de cliënt geen toestemming heeft gegeven. Maak verder schriftelijke afspraken met elkaar over wanneer je tot bemoeizorg overgaat, en hoe je dan omgaat met gegevens.

Wilsonbekwaamheid houdt in dat een cliënt niet in staat is om zijn eigen belangen goed in te schatten en te behartigen. De Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst stelt geen criteria voor wilsonbekwaamheid. De Tweede Kamer spreekt over bekwaamheid als iemand in staat is om informatie te begrijpen die voor een bepaalde beslissing noodzakelijk is en op basis daarvan een beslissing kan nemen.⁸ In het geval van een wilsonbekwame cliënt moet de hulpverlener steeds proberen de vervangende instemming van een wettelijke vertegenwoordiger te verkrijgen.

6. Indien het verstrekken van persoonsgegevens zonder toestemming noodzakelijk is, worden alleen relevante gegevens verstrekt.

Welke gegevens van belang zijn om te verstrekken, hangt samen met de taken van de organisaties waaraan de gegevens worden verstrekt (kern- of schilpartners). In een van de bijlagen bij deze handreiking is een algemeen model opgenomen, waarmee de medewerker kan bepalen welke gegevens voor wie relevant zijn. Het maakt niet uit of het om een bilateraal (telefoon) gesprek of een vangnetvergadering gaat. Steeds moet afgevraagd worden of de te verstrekken informatie van belang is voor het bieden van goede zorg van die persoon aan de cliënt. Met betrekking tot een vangnetvergadering betekent dit, dat de vergadering zo moet zijn opgezet dat de kans dat deelnemers informatie vernemen die voor hen niet relevant is, zo klein mogelijk is.

7. De instantie die overgaat tot het verstrekken van persoonsgegevens zonder toestemming, draagt er zorg voor dat daarvan aantekening wordt gemaakt in het dossier van de betrokkene.

In het dossier wordt in elk geval aangetekend welke informatie is verstrekt en de redenen om betrokkene daarover niet te informeren. Op GGD Kennisnet is een formulier opgenomen dat daartoe kan worden ingevuld en aan het dossier kan worden toegevoegd.

8. Gespreksverslagen van contacten tussen personen en organisaties in een bemoeizorgtraject worden zoveel mogelijk gecodeerd of geanonimiseerd.

In gevallen waarin, bijvoorbeeld naar aanleiding van een meldpuntvergadering, gespreksverslagen worden verspreid onder meerdere deelnemers worden in dit verslag de namen van cliënten vervangen door nummers. In het gespreksverslag staan alleen relevante gegevens (zie punt 6).

9. De deelnemers aan een bemoeizorgoverleg betrachten buiten de kring van personen en organisaties (kern- of schilpartners) die aanspraak kunnen maken op besproken persoonsgegevens, over deze gegevens geheimhouding.

Voor een aantal betrokkenen vloeit geheimhouding voort uit specifieke regelgeving, zoals de Wet op de geneeskundige behandelingsovereen-

⁸ Van de Lindt (2000), p. 99.

komst en de Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg (BIG); voor een aantal anderen liggen bepalingen uit het ambtenarenrecht of de arbeidsovereenkomst ten grondslag aan de geheimhoudingsplicht.

10. Voor een bemoeizorgoverleg worden door de deelnemende organisaties schriftelijke afspraken over gegevensuitwisseling gemaakt.

In afspraken over een bemoeizorgoverleg, leggen deelnemende organisaties vast

- Met welk doel zij persoonsgegevens verzamelen, verwerken en uitwisselen;
- Hoe zij deze gegevens bewaren en beveiligen;
- Welke rechten de cliënt heeft (recht op inzage, wijziging, kopie en verzoek om vernietiging van gegevens); en
- De wijze waarop zal worden voldaan aan de meldingsplicht krachtens de Wet bescherming persoonsgegevens.

Het is mogelijk met elkaar af te spreken dat één van de deelnemende organisaties een coördinerende rol vervult. Met betrekking tot het bewaren van persoonsgegevens gaat de voorkeur uit naar een korte bewaartermijn. Te denken valt aan maximaal twee jaar.⁹ De schriftelijke afspraken moeten opvraagbaar zijn voor cliënten of andere betrokkenen.

⁹ Ervan uitgaande dat gaandeweg het bemoeizorgtraject de kerninformatie zijn weg vindt naar hulpverleningsdossiers die onder de reguliere bewaartermijn van de Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst vallen (tien jaar, of zoveel langer als voortvloeit uit de zorg van een goed hulpverlener).

Deel II Juridische achtergrond

1. Relevante wetgeving

De belangrijkste wettelijke regelingen zijn:

- De Grondwet
- De Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) en
- De Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst (Wgbo).

Daarnaast kunnen andere wettelijke regelingen van belang zijn, zoals:

- Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg (Wet BIG)
- De regelgeving inzake de Gemeentelijke Basisadministratie
- De Wet op de politieregisters (Wpr). Politieregisters vallen niet onder de Wbp.

In de volgende paragrafen wordt met name ingegaan op aspecten van de wet die van belang zijn voor gegevensuitwisseling.

2. De Grondwet

2.1 Mag je wel in iemands persoonlijke levenssfeer ingrijpen?

De Grondwet (artikel 10) stelt dat iedereen recht heeft op bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Dit zien we terug in het denken over privacy.

Je kunt, in het verlengde van de Grondwet, dan ook niet zomaar inbreuk maken op iemands persoonlijke levenssfeer. Dat wil zeggen op zijn huis en leefomgeving, zijn bezittingen, de relaties met zijn familie en dierbaren, zijn overtuigingen en levenswijze. Tenzij door iemands gedrag zijn eigen leven, of de privacy en integriteit van een ander in gevaar komt, zoals bijvoorbeeld bij huiselijk geweld, is het niet mogelijk om in te grijpen.

Inbreuk op de persoonlijke levenssfeer is niet alleen direct gedrag, zoals zonder iemands toestemming zijn huis binnengaan, het betreft ook de manier waarop je met iemands persoonlijke gegevens omgaat.

Op basis van een evident belang, kun je dus wel degelijk besluiten tot het blijven zoeken van contact, en tot het uitwisselen van gegevens. Voorwaarde is wel dat je als organisatie omschrijft wat voor jouw organisatie een evident belang is. Wanneer is er sprake van een ernstig nadeel voor de gezondheid? Wanneer kun je daarvoor een reële vrees hebben? Het verdient aanbeveling om dit bespreekbaar te maken in de keten, zodat het voor alle ketenpartners duidelijk is welke cliënten – of situaties – in aanmerking komen voor bemoeizorg.

3. De Wet bescherming persoonsgegevens

3.1 Mag je wel gegevens vastleggen over iemand zonder dat hij dat weet?

Met betrekking tot gegevensuitwisseling in het kader van bemoeizorg is de Wet bescherming persoonsgegevens altijd van toepassing. De basis van deze wet is dat je alleen gegevens van iemand mag vastleggen en verwerken:

- Met het oog op een gerechtvaardigd doel
- Voor dat doel relevante gegevens
- Met toestemming, dus wanneer de betrokkene dat weet en goed vindt
- Of wanneer een van de andere grondslagen voor gegevensverwerking aanwezig zijn, zoals genoemd in de Wet bescherming persoonsgegevens, artikel 8:

- *“Om een wettelijke verplichting na te komen waaraan de verantwoordelijke is onderworpen*
- *Voor de goede vervulling van een publiekrechtelijke taak door het betreffende bestuursorgaan dan wel door het bestuursorgaan waaraan de gegevens worden verstrekt*
- *Voor de behartiging van het gerechtvaardigde belang van de verantwoordelijke of van een derde aan wie de gegevens worden verstrekt, tenzij het belang of de fundamentele rechten van de betrokkene prevaleert.”*
- Wanneer de betrokkene weet wat er waar vastligt, en wat wordt uitgewisseld met wie.

Onder het ‘verwerken van gegevens’ valt volgens de definitie van de Wet bescherming persoonsgegevens ook het verstrekken van gegevens aan anderen. Deze wet bevat slechts beperkte mogelijkheden om gegevens te verwerken zonder informatie aan en toestemming van betrokkene.

Gegevens over iemands gezondheid mogen niet worden verwerkt tenzij de verwerking geschiedt door hulpverleners, instellingen of voorzieningen voor gezondheidszorg of maatschappelijke dienstverlening, voor zover dat met het oog op een goede behandeling of verzorging van betrokkene noodzakelijk is (artikel 21 lid 1 onder a). Artikel 21 lid 2 regelt daarbij de geheimhouding van deze gegevens.

4. De Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst

4.1 Mag je wel hulp geven aan iemand die daar niet om vraagt?

De Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst is formeel niet altijd van toepassing. In de eerste plaats omdat niet alle partijen in de bemoeizorg hulpverleners zijn in de zin van de Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst. In de tweede plaats omdat deze wet pas in beeld komt als er sprake is van handelingen op het gebied van de geneeskunde gericht op een persoon. Omdat het omslagpunt (wel of geen Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst) niet altijd makkelijk te bepalen is, is aan te bevelen dat hulpverleners in alle fasen van het bemoeizorgtraject handelen in de geest van deze wet.

De Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst is van toepassing op geneeskundige handelingen, die niet alleen in de context, maar in beginsel ook daarbuiten. Wat wil dat zeggen?

Een geneeskundige behandeling betreft:

- Alle verrichtingen met als doel:
  - iemand van zijn ziekte te genezen
  - iemand voor het ontstaan van ziekte te behoeden
  - iemands gezondheidstoestand te beoordelen
  - iemand verloskundige bijstand te verlenen
- Hierbij horen ook het onderzoek vooraf en het geven van raad
- Alle handelingen die een arts of tandarts als zodanig verricht
- Iemand verplegen, verzorgen en voorzien in materiële omstandigheden hiervoor.

De Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst regelt dat cliënten:

- Informatie krijgen over hun behandeling of begeleiding en mogelijke alternatieven;
- Toestemming moeten geven voor behandeling of begeleiding;
- Er van op aan kunnen dat hulpverleners, op grond van hun beroepsgeheim, vertrouwelijk omgaan met hun gegevens en hun verhaal en dit niet delen met derden, uitgezonderd collega's die noodzakelijkerwijs bij de behandeling betrokken zijn en het medisch secretariaat dat administratief ondersteunt;
- Een dossier krijgen waarin naast persoonlijke gegevens, de diagnose of probleemanalyse, het behandelingsplan en de voortgang van de behandeling worden vastgelegd;
- Mogen uitgaan van goed hulpverlenerschap, waarbij de hulpverlener handelt in het belang van de cliënt.

4.2 Wat is goed hulpverlenerschap?

De algemene norm van de Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst is die van 'de zorg van een goed hulpverlener, in relatie tot de professionele standaard'. Deze norm is met name richtinggevend in

specifieke situaties, zoals gevallen waarin de wet niet (direct) voorziet of in gevallen waarin met betrekking tot een wilsonbekwame patiënt geen vertegenwoordiger of contactpersoon beschikbaar is.

Goed hulpverlenerschap heeft in de geestelijke gezondheidszorg tot een aantal handelingsprincipes geleid:¹⁰

- Openheid ten opzichte van de cliënt waar de situatie dat toelaat;
- Respect voor de autonomie en eigen keuzes van de cliënt.
Mocht volledige zelfbeschikking niet haalbaar zijn, dan is het wellicht wel mogelijk cliënten op onderdelen keuzes te laten maken;
- Het voortdurend informeren van de cliënt over de beoogde hulp.

4.3 Gegevensuitwisseling bij minderjarigen

De Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst biedt aparte richtlijnen voor het uitwisselen van gegevens over minderjarigen.

Volgens het Nederlands recht staan kinderen tot 19 jaar onder gezag van hun ouders of voogd. Een voogd wordt aangewezen door de rechter wanneer een kind geen ouder(s) heeft, of wanneer zijn ouders uit het ouderlijk gezag zijn ontheven.

In de Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst is vastgelegd dat kinderen vanaf hun 16e jaar zelfstandig een behandelingsovereenkomst kunnen sluiten en ook voor de uitvoering van die overeenkomst zelfstandig toestemming kunnen geven.

Voor minderjarigen zijn drie leeftijdscategorieën te onderscheiden:

- Tot 12 jaar is het voor een kind in principe niet mogelijk zelf inspraak te hebben in de uitwisseling van zijn gegevens, of in zijn behandeling

of begeleiding.

- Tussen 12 en 16 jaar is zowel van de ouders/voogd als van het kind toestemming nodig. In geval van een conflict tussen ouders en kind, of tussen beide ouders, moet het belang van goede zorg aan het kind voorop staan.
- Vanaf 16 jaar heeft de jongere zoals hierboven aangegeven een zelfstandig belang. Alleen de toestemming van de minderjarige is vereist voor gegevensuitwisseling en voor het starten van een behandeling of begeleiding. Zonder toestemming van de jongere kan geen gegevensuitwisseling plaatsvinden of een behandeling starten.

Deze handreiking gegevensuitwisseling in de bemoeizorg geldt ook in al deze situaties.¹¹

4.4 Mag je je beroepsgeheim wel doorbreken?

Hulpverleners kennen een beroepsgeheim, dat onder meer is vastgelegd in de Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg.

Een ieder is verplicht geheim te houden:

- Al datgene wat hem tijdens het uitoefenen van het beroep als geheim is toevertrouwd;
- Wat daarbij als geheim te zijner kennis is gekomen;
- Wat daarbij te zijner kennis is gekomen en waarvan hij het vertrouwelijke karakter moest begrijpen.

Bij de bemoeizorg is de problematiek zodanig, dat nagenoeg alles als geheim kan worden aangemerkt. Wanneer kun je dit beroepsgeheim doorbreken?

¹⁰ Van de Lindt (2000), p 98-100.

¹¹ Voor een goede methodiek wordt hier graag verwezen naar het landelijk RAAK-project. Tevens heeft GGD Hart van Brabant in 2004 een (bemoeizorg)methodiek ontwikkeld om samen met ouders hulpverlening aan het gezin op gang te brengen.

- Met toestemming van de cliënt;
- Vanwege een dwingend wettelijk voorschrift;
- Tegenover iemand die rechtstreeks bij de (geneeskundige) behandeling van een cliënt is betrokken (medebehandelaar);
- Tegenover een wettelijke vertegenwoordiger van de cliënt die zijn belangen moet behartigen;
- Bij een conflict van plichten.

4.5 Een noodsituatie: kiezen tussen twee kwaden

Er kunnen zich situaties voordoen, waarin je in gewetensnood komt als je je aan je geheimhoudingsplicht houdt. Je weet bijvoorbeeld dat iemand dringend medicijnen nodig heeft, maar die niet vraagt, omdat hij ze niet kan betalen. Wat doe je dan?

Of je hebt sterke vermoedens dat een alleenstaande moeder met een psychische stoornis haar kinderen sterk verwaarloost. Meld je dat dan? Dit is een conflict van plichten, en een type dilemma dat regelmatig voor kan komen in de bemoeizorg.

Het kan dan juist van goed hulpverlenerschap getuigen dat een hulpverlener zich niet beroept op zijn zwijgplicht, maar actie onderneemt. Bijvoorbeeld door over de patiënt en zijn situatie te overleggen met andere hulpverleners of relevante organisaties. Het belang van goede (medische) zorg kan dan prevaleren boven het belang van de zwijgplicht. Spreken kan dan in het verlengde liggen van de hulpverleningsplicht. Deze lijn wordt in de tuchtspraak ondersteund, bijvoorbeeld in situaties waarin spreken zonder toestemming nodig is om ervoor te

zorgen dat anderen adequaat kunnen reageren op crisissituaties waarin betrokkene kan of dreigt te belanden.¹²

Het doorbreken van een beroepsgeheim gebeurt zorgvuldig als:

- Je alles in het werk hebt gesteld om toestemming van de cliënt te krijgen om het geheim te doorbreken;
- De geheimhouding ernstige schade voor een ander oplevert;
- De zwijgplicht de betrokkene in gewetensnood brengt;
- Er is geen andere manier om het probleem op te lossen dan door het geheim te doorbreken;
- Het vrijwel zeker is dat door geheimdoorbreking schade aan een ander wordt voorkomen;
- Het geheim zo min mogelijk wordt geschonden.

In het kader van bemoeizorg kan het conflict van plichten aan de orde komen, maar het biedt geen algemene grondslag voor gegevensuitwisseling zonder toestemming in een vangnetoverleg. Wachten met het initiëren van een bemoeizorgtraject tot er sprake is van een conflict van plichten kan betekenen dat te laat wordt ingegrepen ten nadele van de cliënt zelf of van anderen.

Naast hulpverleners kennen ook politieagenten (Wet politieregisters) een beroepsgeheim. Daarnaast kunnen er partijen bij de bemoeizorg betrokken zijn die een contractueel beroepsgeheim kennen, of geen beroepsgeheim. Het is goed met elkaar afspraken te maken over het doorbreken van een beroepsgeheim, ook om te voorkomen dat een beperkte doorbreking van het beroepsgeheim niet als een serieus signaal wordt opgepikt.

¹² Zie in het bijzonder Regionaal Tuchtcollege Amsterdam 21 januari 2003 (www.tuchtcollege-gezondheidszorg.nl) en Centraal Tuchtcollege 16 januari 2001, nr. 1999/283.

5. Bemoeizorg bij een evident belang

5.1 Wat is een evident belang?

De kern waar het om gaat bij het gebruik van deze handreiking is dat, als er een evident belang is, de rechten van cliënten op basis van de hiervoor genoemde wetten, kunnen worden ingeperkt. Dat moet uiteraard wel zorgvuldig gebeuren. Want wat is een evident belang en wie bepaalt dat? Een evident belang is een overduidelijke reden om toch contact te zoeken met de cliënt, ook al heeft deze er om welke reden dan ook, helemaal geen behoefte aan. Dan moet er wel iets aan de hand zijn. Er moet een dringend gezondheidsbelang zijn. Dringend wil zeggen, het hoeft niet acuut te zijn, maar de cliënt ondervindt wel een ernstig nadeel in zijn gezondheid, dan wel de bemoeizorger heeft een reële vrees, dat de cliënt een ernstig nadeel in zijn gezondheid oploopt, al dan niet gecombineerd met ernstige overlast voor anderen.

5.2 Een evident belang omschrijven

Op basis van een evident belang, kun je dus wel degelijk besluiten tot het blijven zoeken van contact, en tot het uitwisselen van gegevens. Voorwaarde is wel dat je als organisatie omschrijft wat voor jouw organisatie een evident belang is. Wanneer is er sprake van een ernstig nadeel voor de gezondheid? Wanneer kun je daarvoor een reële vrees hebben? Het verdient aanbeveling om dit bespreekbaar te maken in de keten, zodat het voor alle ketenpartners duidelijk is welke cliënten – of situaties – in aanmerking komen voor bemoeizorg.

Werken met de handreiking

Tien tips

Om praktisch met de handreiking te kunnen werken volgen hierbij een aantal tips.

- Regel wie verantwoordelijk is voor de dossiervoering.
- Vermeld in het dossier de aard en reden voor verstrekking van persoonsgegevens zonder toestemming van de cliënt.
- Bepaal wat 'regelmatige evaluatie' is en evalueer dan de noodzaak om iemands rechten te beperken.
- Beperking van rechten alleen bij evident belang. Bepaal samen met ketenpartners wat een evident belang is.
- Bepaal ook wat 'relevante gegevens' zijn.
- Bepaal de route van gespreksverslagen en maak deze zo veel mogelijk gecodeerd of geanonimiseerd.
- Bepaal de bewaartermijn van gegevens.
- Maak schriftelijke afspraken tussen partners over de rechten van betrokkenen, de bewaartermijn van gegevens, en regel wie moet melden aan het College Bescherming Persoonsgegevens.
- Zorg voor geheimhouding buiten de partners in het bemoeizorgtraject.
- Informeer betrokkene breed via folder, website, in gesprek.

Voorbeelddocumenten

Om de praktijk van de bemoeizorg bij het werk te ondersteunen zijn in de geest van deze handreiking de volgende voorbeeld-documenten ontwikkeld:

- Ketenovereenkomst
- Privacyreglement
- Informatie voor cliënten
- Voorbeelditems dossier
- Formulier verzoek toestemming cliënt
- Formulier toestemming cliënt niet verkregen
- Aanmeldformulier voor verwijzers
- Formulier melding
- Formulier analyse leefgebieden (risicotaxatie)
- Formulier indicatie/afspraken
- Formulier terugmelding verwijzer
- Overdrachtsformulier
- Voortgangsrapportage
- Casuïstiekoverleg
- Verslag vergadering

Bovenstaande documenten zijn beschikbaar via GGD Kennisnet: www.ggd Kennisnet.nl/41666 en te gebruiken in eigen cliënten-dossiers en automatiseringssystemen. De keuze voor het gemeenschappelijk gebruik van een aantal regelingen en formulieren draagt bij aan de samenwerking in de keten.

Literatuur

Anzion, P. en F. Brinkman, *Tussen privacy en verloedering*.

Passage, tijdschrift voor rehabilitatie, 1995, nr. 4.

GGZ Nederland, *Handreiking bemoeizorg*.

Utrecht: GGZ Nederland, september 2004.

Hooghiemstra, T., *Wet bescherming persoonsgegevens*.

Den Haag: SDU Uitgevers, 2004.

Inspectie voor de Gezondheidszorg, *Van overlastbestrijding naar bemoeizorg*.

Den Haag: IGZ, november 2003.

W.R. Kastelein en Legemaate, J., *Wettenverzameling, gezondheidsrecht*.

Den Haag: SDU Uitgevers, 2007.

Lindt, S. van de, *Bemoei je ermee; leidraad voor assertieve psychiatrische hulp aan zorgmijders*.

Assen: Van Gorcum, 2000.

Projectgroep geheimhoudingsplicht bij zorgwekkende zorgmijders,

Geheimhoudingsplicht of spreekplicht?

Hoorn, oktober 2004.

Deze brochure wordt u aangeboden door:

Handreiking preventie en omgaan met schoolaanslagen

HANDREIKING PREVENTIE EN OMGAAN MET SCHOOLAANSLAGEN

- eindrapport -

Drs. Frank Kriek (RegioPlan)
Drs. Joost van den Tillaart (RegioPlan)
Drs. Eva van Cooten (RegioPlan)
Dr. Jaap Timmer (Windesheim Hogeschool)
Drs. Birgit Pfeifer (Windesheim Hogeschool)
Dr. Margrethe Kobes (NIFV)

Amsterdam, april 2011
RegioPlan publicatienr. 2018

RegioPlan Beleidsonderzoek
Nieuwezijds Voorburgwal 35
1012 RD Amsterdam
Tel.: +31 (0)20 - 5315315
Fax : +31 (0)20 - 6265199

Onderzoek, uitgevoerd door RegioPlan
Beleidsonderzoek en Windesheim Hogeschool in
opdracht van het ministerie van Onderwijs,
Cultuur en Wetenschappen.

INHOUDSOPGAVE

Algemene inleiding	1
Deel 1: Schoolaanslagen	3
1.1 Inleiding.....	3
1.2 Schoolaanslagen in het verleden.....	3
1.3 Daders en hun motieven.....	5
1.4 Dreigingen op Nederlandse scholen en <i>copycat</i> -gedrag...	6
Deel 2: Het herkennen van en handelen naar waarschuwingssignalen	9
2.1 Inleiding.....	9
2.2 Een daderprofiel is niet de oplossing.....	9
2.3 De ontwikkeling van gepland geweld.....	9
2.4 Waarschijnlijkheid van uitvoering.....	18
2.5 Conclusies en aanbevelingen	20
2.6 Doorverwijzingen.....	21
Deel 3: Een veilige school	23
3.1 Inleiding.....	23
3.2 Fasen van een geweldsincident.....	24
3.3 Aanpassen en/of aanvullen van het crisisplan.....	24
3.4 Crisisteam samenstellen en voorbereiden.....	26
3.5 Voorzorgsmaatregelen.....	27
3.6 Maatregelen tijdens een incident	32
3.7 Maatregelen na een incident.....	34
Literatuuroverzicht	37
Colofon	41

ALGEMENE INLEIDING

Inleiding

Het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen heeft in 2010 Regioplan Beleidsonderzoek en de Windesheim Hogeschool de opdracht gegeven om een handreiking op te stellen over het fenomeen 'schoolaanslagen'. Deze handreiking preventie en omgaan met schoolaanslagen is bedoeld voor het onderwijspersoneel van het secundair en tertiair onderwijs in Nederland.

Een schoolaanslag wijkt op een aantal punten af van meer bekende soorten calamiteiten, zoals een brand (vaak ook bekend van oefeningen) of het plotseling overlijden van een persoon. Bij een schoolaanslag gaat het om een geplande, gerichte en een ernstige geweldsdaad op een onderwijstelling. Het gaat om incidenten waarbij wapens worden gebruikt en die een school niet alleen kan oplossen. In deze specifieke context hebben we het over acties uitgevoerd door leerlingen of studenten van de onderwijsinstelling. In Duitstalige landen wordt een schoolaanslag meestal een 'Amoklauf' genoemd en in Engelstalige landen een 'school shooting'.

Doel van de handreiking

Het doel van deze handreiking is in de eerste plaats om schoolbesturen, directies, leerkrachten en onderwijsondersteunend personeel te *informer* over het verschijnsel 'schoolaanslag'. Deze handreiking inventariseert de medio 2010 beschikbare kennis over oorzaken, modus operandi, daders en gevolgen van een schoolaanslag. Tevens wordt aandacht besteed aan de mogelijkheden om een schoolaanslag te voorkomen door potentiële daders vroegtijdig in beeld te krijgen en een aantal fysieke maatregelen te treffen. Ook wordt ingegaan op de mogelijkheden om de gevolgen van een aanslag zo veel mogelijk te beperken.

De voorliggende handreiking heeft niet de pretentie een sluitende preventieve aanpak te bieden. Dat is een welhaast onmogelijke opgave. Daarvoor is het fenomeen te ongrijpbaar in zijn absurditeit. Deze handreiking heeft wel de pretentie schoolbesturen en directies aan te zetten het verschijnsel schoolaanslag een eigen plek te geven in het schoolveiligheidsbeleid en in het zorgbeleid van de scholen. En dat is exact het doel van deze handreiking: integreer de informatie die deze handreiking biedt in het veiligheidsbeleid en in het zorgbeleid van de school. Gebruik deze informatie om dit beleid nader toe te spitsen en optimaal gebruik te maken van de bestaande mogelijkheden die het zorg- en veiligheidsbeleid van de school biedt om leerlingen over wie men zich zorgen maakt adequaat te begeleiden, de school fysiek zo in te richten dat de kans om slachtoffer te worden van een schoolaanslag zo gering mogelijk is en – als er dan toch een schoolaanslag plaatsvindt – de gevolgen zo beperkt mogelijk te houden.

Inhoud van de handreiking

De handreiking preventie en omgaan met schoolaanslagen bestaat uit drie onderdelen:

1. het onderdeel '*schoolaanslagen*' met daarin een beschrijving van het fenomeen en meer informatie over eerdere schoolaanslagen in het buitenland en dreigingen voor schoolaanslagen in Nederland;
2. het onderdeel '*herkennen van en handelen naar waarschuwingssignalen*' met informatie over de planning van geweldsincidenten, de waarschuwingssignalen die zich daarbij voordoen en adviezen over de te nemen acties;
3. het onderdeel '*een veilige school*' met informatie over de (voorzorgs)maatregelen die een school kan treffen om de omvang en gevolgen van een eventuele schoolaanslag te beperken.

Deze handreiking is gebaseerd op de al langer bestaande handleidingen in het buitenland (voornamelijk Duitsland, Canada en de Verenigde Staten), wetenschappelijke literatuur over het fenomeen en een brede consultatie van het onderwijsveld en de politiewereld. Voor meer informatie verwijzen wij naar de colofon en de literatuurlijst.

Deel 1 SCHOOLAANSLAGEN

1.1 Inleiding

Een schoolaanslag is een geplande, gerichte en een ernstige geweldsdaad op een onderwijsinstelling. Het gaat om incidenten waarbij wapens worden gebruikt en die een school niet alleen kan oplossen. In deze specifieke context hebben we het over acties uitgevoerd door leerlingen of studenten van de onderwijsinstelling. In Duitstalige landen wordt een schoolaanslag meestal een *'Amoklauf'* genoemd en in Engelstalige landen een *'school shooting'*.

Het is belangrijk dat de onderwijsinstellingen in Nederland voldoende kennis in huis hebben om met dit thema om te gaan. Uitgangspunt hierbij is dat het risico van een schoolaanslag niet geheel te voorkomen is, maar dat er instrumenten denkbaar zijn die het risico kunnen verminderen en het bewustzijn van onderwijspersoneel kunnen vergroten. Op deze manier kunnen de onderwijsinstellingen hun veiligheidsbeleid en de preventiemaatregelen verder ontwikkelen en implementeren.

Dit eerste onderdeel is bedoeld om meer inzicht te krijgen in het fenomeen schoolaanslag. Hierbij wordt ingegaan op schoolaanslagen in het verleden, de kenmerken en motieven van daders van schoolaanslagen en dreigingen in Nederland.

1.2 Schoolaanslagen in het verleden

In verschillende westerse landen, waaronder de Verenigde Staten, België, Duitsland en Finland, hebben in de afgelopen jaren schoolaanslagen plaatsgevonden. In Nederland zijn dergelijke ernstige geweldsincidenten, binnen de definitie zoals hierboven gegeven, tot dusverre achterwege gebleven. Ondenkbaar zijn ze zeker niet. De schietpartij in een computerlokaal op ROC de Leijgraaf in Veghel in 1999 en de moord op conrector Hans van Wieren op het Haagse Terra College in 2004 laten zien dat er leerlingen zijn die toegang hebben tot wapens en die ook gebruiken.

De schoolaanslagen in het buitenland, en ook de schietpartijen op de scholen in Nederland, laten zien welke impact een geweldsincident kan hebben. Die impact beperkt zich niet tot de getroffen schoolomgeving, maar heeft effect op de gehele samenleving. Het geweldsincident stopt ook niet na de acute fase als de dader is overmeesterd, maar loopt over naar een lange, intensieve nazorgfase. Want naast dat er verdriet bestaat vanwege de mogelijk vele doden en gewonden, leidt een groot incident ook veelal tot een posttraumatisch stresssyndroom bij de direct betrokkenen. Docenten en

studenten zullen mogelijk langdurig uitvallen of overgeplaatst willen worden naar een andere school, en de studenten die blijven, halen mogelijk slechte schoolresultaten.

Hieronder volgen twee casusbeschrijvingen van schoolaanlagen in Finland.

7 november 2007: Jokela High School (Finland)

Een 18-jarige leerling, Pekka-Eric Auvinen, van de Jokela-school in Tuusula (Finland) schiet zeven medeleerlingen en de directrice dood. Vervolgens schiet de dader zichzelf in het hoofd. Later op de avond overlijdt hij in het ziekenhuis.

De dader zou voorafgaand aan zijn daad onder de naam Sturmgeist89 beelden naar de internetsite YouTube hebben gezonden met de titel Jokela High School Massacre 11/7/2007, waarin het bloedbad wordt aangekondigd.

De dader omschrijft zichzelf als een 'antimenselijke humanist' die bereid is te 'sterven voor zijn zaak'. Hij zegt 'de mensheid is overschat, ik kan niet zeggen dat ik van hetzelfde soort ben als de miserabele, arrogante en egoïstische mensheid. Nee! Ik ben een stap hoger geëvolueerd.'

'Ik ben het zat. Ik wil geen deel uitmaken van deze verrotte maatschappij. Zoals andere wijze mensen in het verleden hebben gezegd: de mensheid is het niet waard om voor te vechten of te redden, alleen om te doden.'

23 september 2008: Kauhajoki School of Hospitality (Finland)

Op de campus van een instelling voor beroepsonderwijs vermoordt de 22-jarige Matti Juhani Saari met meerdere wapens elf personen en verwondt er vier. Uit een afscheidsbrief die is gevonden in het appartement van de dader, zou blijken dat hij de schoolaanval al vanaf 2002 heeft gepland. Vlak na het incident ontstond er een storm van bedreigingen aan het adres van andere scholen in Finland. Ook daar zou een schoolaanval gepleegd gaan worden.

De dader kwam uit een klein dorp, woonde alleen op een studentencampus en was een goede student (met cijfers boven het gemiddelde). Hij had een strafblad met daarop één incident: rijden onder invloed. Het was een stil persoon maar geen 'loner'. Op het primair en secundair onderwijs is hij veelvuldig gepest.

Hij had een lang medisch dossier. Vanaf zijn dertiende werd hij timide, had een depressie en moeilijkheden met slapen. In 2003 verloor hij een broer. In 2006 verslechterde zijn gesteldheid doordat hij last kreeg van ernstige depressies, apathie, agressiviteit en alcoholmisbruik. In 2008 vertoonde hij tekenen van suïcidaal gedrag en raakte geobsedeerd door de Jokela shooting (zie de vorige casusbeschrijving). Dat jaar krijgt hij ook financiële problemen, verliest een vriend in een auto-ongeluk en vlak voor het incident gaat zijn vriendin bij hem weg.

In de jaren na 2006, blijkt achteraf, is hij steeds meer bezig met het plannen van zijn daad. Hij plaatst filmpjes op YouTube, schrijft songteksten over zijn ideeën en verandert zijn uiterlijk naar dat van de Jokela-dader. Vlak voor het incident is de dader nog op het bureau geweest waar hij verantwoording moest afleggen voor de YouTube-filmpjes die hij heeft geplaatst. Zijn wapenvergunning wordt echter niet ingenomen.

Alhoewel bovenstaande casusbeschrijvingen niet representatief kunnen worden gesteld voor alle schoolaanslagen in het verleden, illustreren ze een aantal belangrijke kenmerken die ook uit wetenschappelijke studies naar schoolaanslagen blijken. De belangrijkste daarvan is dat de dader van een schoolaanslag zijn of haar daad plant. Dat maakt het mogelijk om waarschuwingssignalen te herkennen. Door daar adequaat op te reageren kan mogelijk een daadwerkelijke aanslag worden voorkomen of de gevolgen daarvan worden beperkt. Deel 2 van de handreiking gaat hier verder op in.

1.3 Daders en hun motieven

Het is lastig om 'de dader van een schoolaanslag' te beschrijven. De omstandigheden, het gedrag van de daders en hun psychische gesteldheid op het moment van de daad zijn zo divers, dat een eenduidig profiel een veel te beperkt beeld zou opleveren. Daarnaast is het, als het gaat om het voorkomen van een schoolaanslag, ook niet zo zinvol om de kenmerken van daders te omschrijven. Potentiële daders van een schoolaanslag kunnen niet worden herkend op enkel bepaalde karaktereigenschappen, bepaalde interesses of bepaalde kledingvoorkeuren. Dit alles moet in de context van hun feitelijke gedrag worden beschouwd. Daarbij kunnen bepaalde waarschuwingssignalen overigens wel worden herkend en van belang zijn bij het voorkomen van escalatie. Deze worden dan ook uitgebreid beschreven in het tweede onderdeel van de handreiking: 'herkennen van en handelen naar waarschuwingssignalen'.

De motivatie van daders om een schoolaanslag te plegen is divers. Zo antwoordde een dader van een schoolaanslag "I don't like Mondays", op de vraag waarom ze het vuur op leerlingen en docenten opende en twee mensen doodschoot. De Boomtown Rats gebruikten de tekst in hun lied: 'Tell me why, I don't like Mondays, I wanna shoot the whole day down.'

Wanneer daders niet zelfmoord hebben gepleegd (dat gebeurt ongeveer in één op de vijf gevallen), worden als motieven genoemd: haat tegen alle mensen, ervaringen van afwijzing en slechte schoolresultaten, maar ook wraak tegenover iets of iemand of de wens om beroemd te worden. Wat al deze motieven bindt, is dat ze voorkomen uit een 'grief': een terugkerend gevoel van (diepe) onvrede.

Daders blijken vaak het gevoel te hebben dat ze onzichtbaar zijn voor hun omgeving en dat hun capaciteiten worden onderschat door de leraren. In het verslag van een gesprek dat de schoolleiding van het Gutenberg Gymnasium met Robert Steinhäuser voerde (die later een schoolaanslag pleegde) naar aanleiding van zijn definitieve schorsing, wordt hij nota bene Steinmann genoemd. Je kunt je inderdaad afvragen hoe goed de docenten Robert kenden.

“I don’t know”, “I felt like God”, “I had no other choice” en “The world has wronged me”, zijn letterlijke antwoorden van daders op de vraag naar hun motief. Vaak blijken ook ervaren pesterijen, eventueel versterkt door een opgeblazen zelfbeeld, een motief te zijn voor daders. Het is tegelijkertijd opvallend dat een groot aantal daders blijkbaar de ervaren zinloosheid van hun leven wil ontvluchten door in het middelpunt van de mediale aandacht te willen staan en een stempel te drukken op het leven van anderen. Sebastian Bosse, een dader van een schoolaanslag in Duitsland schrijft in zijn afscheidsbrief: ‘Waarom dit alles? Waarom zou ik moeten werken? Zodat ik me kapot werk om vijf jaar na mijn pensioen dood te gaan? Waarom zou ik de moeite doen om iets te bereiken als uiteindelijk toch alles voor noppes is omdat ik vroeg of laat toch crepeer? (...) Voordat ik ga, zal ik jullie een lesje leren, zodat niemand me meer zal vergeten.’

1.4 Dreigingen op Nederlandse scholen en *copycat*-gedrag

In Nederland zijn er meerdere malen hele concrete waarschuwingen geweest voor schoolaanlagen die vermoedelijk dankzij vroegtijdig ingrijpen zijn voorkomen. Dat was vooral te danken aan de oplettendheid van de sociale omgeving van de potentiële daders en aan de informatiepositie van politie en andere instanties. Daarom is het ook belangrijk dat het onderwijspersoneel de waarschuwingssignalen voor een schoolaanslag kan herkennen en weet op welke manier daarop gereageerd moet worden.

Als er ergens ter wereld sprake is van een schoolaanslag, heeft men ook in Nederland in het kielzog daarvan regelmatig te maken met *copycat*-gedrag. Dit wil zeggen dat personen, geïnspireerd door een eerdere schoolaanslag, dreigen met een soortgelijke schoolaanslag. De berichten over al dan niet recente schoolaanlagen kunnen een *trigger* vormen, waardoor een persoon met plannen voor een schoolaanslag besluit om deze daadwerkelijk uit te voeren. Overigens blijkt uit de literatuur dat niet alle *copycats* daadwerkelijk uit zijn op het plegen van een schoolaanslag, maar vaker de dreigementen zelf als het doel zien. Onder meer om te zien tot welke effecten dit leidt.

Onderwijsinstellingen dienen te beseffen dat schoolaanlagen inspiratie kunnen zijn voor nieuwe (dreigementen met) schoolaanlagen. Het onderwerp schoolaanlagen floreert op internet op allerlei fora waarbij jongeren pochen met het plegen van een schoolaanslag die alle eerdere schoolaanlagen in aantal slachtoffers overtreft.

Ook in Nederland hebben zich dreigementen voorgedaan die zouden kunnen wijzen op *copycat*-gedrag. Zie bijvoorbeeld de volgende casusbeschrijving over dreigementen op scholen in Weesp en Breda.

9 februari 2009: dreigementen op scholen - Weesp

Op 9 februari 2009 komen bij een aantal basisscholen in Weesp dreigementen binnen. Een van de basisscholen ontving een dreigbrief en rond hetzelfde tijdstip kwam bij de meldkamer van de politie een telefonische dreig melding binnen, eveneens gericht tegen een basisschool in Weesp. Het incident in Dendermonde, waarbij op 23 januari 2009 twee baby's en een begeleidster werden doodgestoken, lag op dat moment nog vers in het geheugen.

De dreigementen bleken onafhankelijk van elkaar te zijn gedaan. Op donderdag 12 februari meldt een 55-jarige man zich bij het politiebureau en vertelt dat hij de dreigbrief heeft geschreven. Er wordt twee maanden voorwaardelijke celstraf tegen hem geëist.

Het telefoontje is gepleegd door twee jongens. De jongens worden veroordeeld tot jeugd detentie van vier weken (waarvan 2 voorwaardelijk) en worden begeleid door de jeugdreclassering. Een van de jongens wordt van zijn middelbare school in Weesp verwijderd.

9 november 2010: veroordeling van een schoolaanslagdreiger – Breda

Citaat van www.rechtspraak.nl (LJN:BO3363):

'Op 12 maart 2009 [de dag na een schoolaanslag in het Duitse Winnenden] werd op de site www.4chan.org een bericht met de volgende tekst geplaatst:

'When I'm going to school tomorrow I'm going to shoot some people dead. Look in the news for a school shooting in the city Breda in The Netherlands. And remember me, because I will beat Chu's high score.'

Een medewerker van het televisieprogramma EenVandaag nam kennis van het bericht en lichtte de afdeling persvoorlichting van de politie in. Een tweetal gedragsdeskundigen van de Divisie Recherche bekeken het bericht en overlegden met hun collega's van het KLPD. Zij concludeerden dat het bericht serieus genomen moest worden.' [...] 'De politie mailde vervolgens naar de webmaster en kreeg van de webmaster van www.4chan.org het IP-adres waar het bericht was aangemaakt. De politie deed navraag over dit IP-adres bij het Centraal Informatiepunt Onderzoek Telecommunicatie (CIOT) en kwam uit bij de bureaus van verdachte. De bureaus van verdachte bleken een onbeveiligd draadloos netwerk te hebben. Het signaal van de router van de bureaus van verdachte bleek één tot twee panden rondom hun woning te ontvangen te zijn. Naar aanleiding van deze bevindingen werd onder andere binnengetroten in de woning van de ouders van verdachte. Zodra verdachte van de verbalisanten vernam waarvoor zij kwamen, bekende hij met gebruikmaking van het draadloze netwerk van zijn bureaus het betreffende bericht op www.4chan.org te hebben geplaatst.

[...]

De rechtbank is van oordeel dat niet is gebleken dat verdachte de intentie had om een dag later daadwerkelijk in een school in Breda te gaan schieten. Dat de opzet van verdachte was gericht op de bedreiging hiermee, acht de rechtbank wettig en overtuigend bewezen, tenminste in de vorm van voorwaardelijke opzet.

[...]

Verdachte heeft zijn bericht bewust een dag na een *school shooting* in het Duitse Winnenden geplaatst en hij was concreet door een plaats en datum te noemen waarop de *shooting* plaats zou vinden. Het is voorts een feit van algemene bekendheid dat eerdere *school shootings* op internet zijn aangekondigd en dat het zeer ernstige gebeurtenissen betreft die tot veel onrust in de samenleving leiden. Verder verklaarde verdachte ter zitting dat er bekenden van hem, waaronder oud-klasgenoten uit Breda, bekend waren met de site. Ook verklaarde hij zijn bericht juist naar aanleiding van de commotie over de *school shooting* in het Duitse Winnenden geplaatst te hebben. Verdachte wist dus wat het effect op de samenleving van de *shooting* in Duitsland was en hij wist dat de kans dat scholieren uit Breda kennis van zijn bericht zouden nemen groot was. Desondanks heeft verdachte zijn bericht geplaatst en dit later, ondanks het teruglezen van reacties van mensen die verontrust waren, niet aangepast of verwijderd.'

De op het moment van de dreiging 18-jarige jongen wordt veroordeeld tot een werkstraf van 120 uur en een voorwaardelijke celstraf van twee maanden.

Dat er personen zijn die, geïnspireerd door een eerdere schoolaanslag, dreigementen uiten of het plan opvatten om zelf een schoolaanslag te plegen, veronderstelt dat ook de scholen in Nederland daar rekening mee dienen te houden indien er zich ergens in de wereld een schoolaanslag voordoet. Het belangrijkste dat een school dan kan doen is het signaleren, herkennen en opvolgen van zogeheten waarschuwingssignalen. Meer daarover in deel twee van de handreiking.

Deel 2 HET HERKENNEN VAN EN HANDELEN NAAR WAARSCHUWINGSSIGNALLEN

2.1 Inleiding

Hoe kunnen we schoolaanlagen voorkomen? Die vraag is gesteld aan Luke Woodham, de 'schoolschutter' van Pearl High School (1997; 2 doden, 7 gewonden). Hij antwoordde: "De school en de leraren hadden met me in gesprek moeten gaan." Maar hoe had de school moeten weten dat er iets te bespreken was en waarom dat nodig zou zijn? En had dit dan werkelijk het geweldsincident kunnen voorkomen?

Aan de hand van informatie uit concrete voorvallen en wetenschappelijk onderzoek geeft dit onderdeel onder meer adviezen over het herkennen van mogelijke waarschuwingssignalen die voortekenen kunnen zijn van een schoolaanslag.

2.2 Een daderprofiel is niet de oplossing

Als het gaat om het voorkomen van een schoolaanslag, wordt al snel gedacht aan een daderprofiel. Wat zijn dat nou voor leerlingen die een schoolaanslag plegen? Hoe pik ik ze eruit? Het idee is natuurlijk logisch, want dan zouden docenten, ouders of medestudenten kunnen reageren op de eigenschappen die ze in iemand herkennen. Toch is een daderprofiel niet de oplossing: het heeft weinig tot geen voorspellende waarde; veel jongeren zouden aan het profiel voldoen en tegelijkertijd is het lastig om 'dé dader van een schoolaanslag' te beschrijven. De omstandigheden, het gedrag van de daders en hun psychische gesteldheid op het moment van de daad zijn zo divers, dat een eenduidig profiel een veel te beperkt beeld zou opleveren.

2.3 De ontwikkeling van gepland geweld

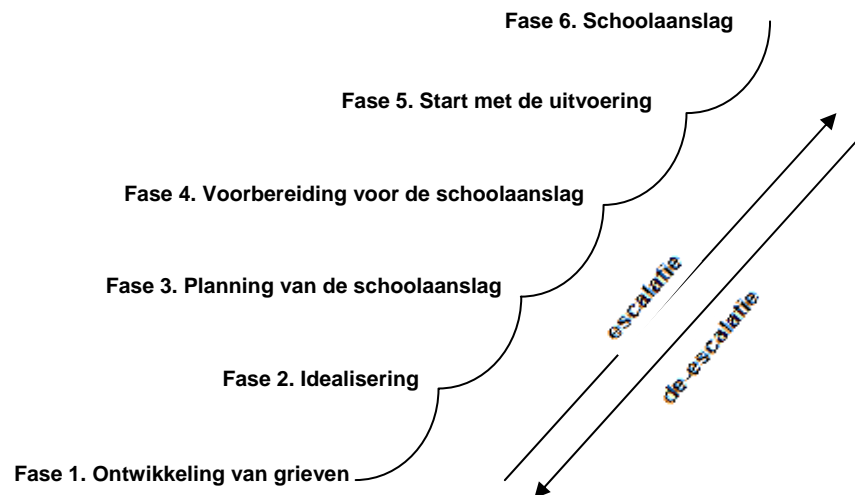
In het eerste deel van de handreiking is beschreven welke vormen van schoolgeweld tot schoolaanlagen worden gerekend. Zo stelden we dat het bij een schoolaanslag gaat om **gepland** geweld en niet om geweld dat wordt veroorzaakt door een actuele situatie. Met deze laatste vorm van geweld heeft elke school immers wel eens te maken (bijvoorbeeld gewelddadige ruzies tussen (groepen) leerlingen).

Omdat het bij een schoolaanslag gaat om gepland geweld zijn er mogelijkheden om, nog voordat het geweld daadwerkelijk plaatsvindt, signalen op te pikken over deze geplande geweldsdaad. Deze signalen noemen we

waarschuwingssignalen. Vanuit dit oogpunt is het belangrijk om de ontwikkeling van een geplande geweldsdaad (en dus ook een schoolaanslag) te herkennen. In het vervolg van dit onderdeel van de handreiking worden die stappen naar een geplande geweldsdaad beschreven en worden daarbij concrete acties benoemd: wat kunt u doen wanneer u waarschuwingssignalen bij een leerling of student herkent?

De ontwikkeling van gepland geweld zoals wij deze hier beschrijven, is gebaseerd op het '*pathway to violence*' (Calhoun en Weston, 2003). Dit is een veelgebruikt concept in de wetenschappelijke literatuur van de gedragskunde.

Toegepast op het fenomeen schoolaanslagen ziet het '*pathway to violence*' er als volgt schematisch uit:

Figuur gebaseerd op Calhoun en Weston (2003).

Vooraf maken we drie belangrijke opmerkingen:

1. Waarschuwingssignalen kunnen niet los van elkaar en van de context worden gezien. Sommige van de signalen zijn bijvoorbeeld algemeen van karakter in die zin dat ze vaak bij jongeren voorkomen. Pas wanneer de signalen in relatie worden gebracht met andere signalen en zorgen die er leven, hebben ze betekenis bij het herkennen van gepland geweld.
2. Sommige waarschuwingssignalen hebben te maken met gedrag. In die gevallen is het met name van belang om veranderingen in die gedragingen te signaleren.
3. Niet iedere persoon die zich in een bepaalde fase van gepland geweld bevindt, komt daadwerkelijk tot een opvolgende fase. Anderzijds kunnen ingrijpende gebeurtenissen in het leven van een potentiële geweldpleger aanleiding vormen om juist wel in een volgende fase van de planning van een geweldsdaad te komen.

2.3.1 De eerste fase: ontwikkeling van 'grieven'

De eerste fase in de ontwikkeling naar een geplande geweldsdaad bestaat uit de ontwikkeling van zogenaamde *grieven*. Dit is het moment waarop bij een persoon het idee bestaat dat hem of haar onrecht is aangedaan of, meer algemeen, ontevredenheid of frustratie ontstaat. Zo gezien hebben alle leerlingen of studenten op een onderwijsinstelling wel eens een te maken met dergelijke gevoelens, maar gelukkig leidt dat uiteindelijk bijna nooit tot een geweldsdaad. Van belang is echter dat alle mensen die uiteindelijk wel een geplande geweldsdaad hebben begaan, achteraf aangeven dat zij daar naar hun idee een goede reden voor hadden, namelijk de specifieke grief: het *terugkerende* gevoel van onrecht, ontevredenheid of frustratie.

Een docent zal aan een leerling kunnen zien wanneer deze ontevreden of gefrustreerd is. Dat soort uitingen begint namelijk al bij een boze of juist sombere blik. Een mens kan van nature dergelijke emoties goed herkennen en onderscheiden. Omdat ieder mens wel eens dergelijke emoties heeft, is het echter niet zinvol om bij deze signalen vervolgens direct alarmbellen te laten rinkelen, uit te gaan van een geweldsdaad in voorbereiding en daar vervolgens maatregelen op te nemen. Zorgelijker is het wel wanneer deze emoties een terugkerend of constant karakter krijgen. In die gevallen zal het onderwijspersoneel in gesprek moeten gaan met een leerling of student om te achterhalen wat de oorzaak is van de grief. Daarmee wordt allereerst betrokkenheid getoond en is de kans kleiner dat de grief zich verder zal ontwikkelen. Evenzo belangrijk is dat dit een moment is waarop kan worden getoetst in welke mate deze grieven een stelselmatig of urgent karakter hebben. Daarom zou er op de volgende drie waarschuwingssignalen moeten worden gelet.

Waarschuwingssignaal 1: problemen met woede en agressie

Driftbuien horen bij de puberteit. Toch zijn stemmingswisselingen, driftig worden, vaak in een slecht humeur zijn en opvliegendheid waarschuwingssignalen die bij ouders van gepland geweld te observeren zijn. Het is daarom van belang dat het onderwijspersoneel op de hoogte is van de mate waarin deze aspecten stelselmatig voorkomen bij leerlingen of wanneer leerlingen dit soort eigenschappen ontwikkelen. Tegelijkertijd kunnen gevoelens van woede en agressie ook juist worden 'opgekropt' en blijken deze daarmee meer op indirecte wijze.

Waarschuwingssignaal 2: afkeer van ouders, leraren en medeleerlingen

Ook enigszins afkerend of afzonderend gedrag hoort bij de puberteit. Anders wordt het wanneer dit gedrag een stelselmatig karakter heeft of zich in die richting ontwikkelt. Dit is een teken dat de grieven niet zomaar voorbijgaan maar juist een stelselmatig karakter krijgen.

Waarschuwingssignaal 3: problemen met discipline

Onder disciplineproblemen verstaan we in deze context het stelselmatig weigeren om al dan niet geschreven (school)regels op te volgen. Een jongere kan het idee opvatten dat de regels niet voor hem of haar gelden omdat hij of zij niet (langer) bij de groep hoort en zich daarom ook niet aan de regels hoeft te conformeren.

Wanneer een of meerdere van de bovenstaande waarschuwingssignalen worden herkend, zou dit na een gesprek met de jongere altijd aanleiding moeten zijn om deze ervaringen te delen met ander onderwijspersoneel, zo nodig met het schoolmaatschappelijk werk of in bestaande overlegstructuren zoals het ZAT (Zorg en Advies Team). Dit overleg zal dan gericht moeten zijn op het vaststellen van eventuele problemen van de jongere, het delen van ieders ervaringen met de jongere en het bepalen van de verdere bejegening van de jongere.

2.3.2 De tweede fase: idealisering

De tweede stap in de ontwikkeling naar een geplande geweldsdaad is de *idealisering*. De mensen die uiteindelijk komen tot gepland geweld, blijken de gevoelens van onrechtvaardigheid of ontevredenheid niet achter zich te kunnen laten. Zij idealiseren geweld als middel om het onrecht dat hun is aangedaan recht te kunnen zetten. Uit onderzoek is gebleken dat deze mensen bovengemiddeld geïnteresseerd zijn in wapens, in eerdere geplande geweldsdaaden en de personen die deze gepleegd hebben. En inderdaad, dit zijn ook de kenmerken van de daders van eerdere schoolaanlagen.

Het blijkt dat mensen die geweld op deze manier idealiseren en dit als uitweg van hun problemen zien, dat idee niet voor zichzelf kunnen houden. Daarom worden deze ideeën gedeeld met vrienden, familie of op het internet of worden dreigingen naar slachtoffers geuit. Dit noemen we 'het lekken van informatie'. Dit is een belangrijk kenmerk, omdat het altijd voorkomt en bovendien informatie oplevert over de ophanden zijnde geweldsdaad. Bij het bepalen van het waarschijnlijkheidsgehalte van een dreiging vormt het model dat verderop wordt beschreven een goed houvast.

Er zijn verschillende waarschuwingssignalen in deze fase van idealisatie.

Waarschuwingssignaal 4: geweldsfantasieën

Fantasieën over geweld worden geuit in teksten op internet, tekeningen en/of gedichten. Sommige daders van een schoolaanslag hebben videoclippen over hun plannen gemaakt of hebben in een videodagboek over geweld en moord gefantaseerd. Het bezoeken van websites met gewelddadige inhoud, het luisteren naar agressieve muziek en een fascinatie voor gewelddadige *games*, films of boeken horen bij deze categorie waarschuwingssignalen. Deze laatste zaken vormen op zichzelf geen waarschuwingssignaal, maar kunnen in

combinatie met concrete uitingen van geweldsdreiging wel degelijk de urgentie van het waarschuwingssignaal versterken.

Waarschuwingssignaal 5: dreigen met geweldsdaden

Zoals gezegd, blijkt het dat mensen die het idee hebben opgevat om een geweldsdaad te begaan, dat idee niet voor zichzelf kunnen houden. Daarom worden dreigementen naar slachtoffers geuit, wordt er met vrienden of familie over de plannen gesproken of worden ideeën op het internet geuit. Dit soort uitingen variëren in de mate waarin ze concreet zijn, maar duidelijk is dat er stukjes informatie worden prijsgegeven. In paragraaf 2.4 wordt beschreven op welke manier bedreigingen op hun waarde kunnen worden geschat.

Waarschuwingssignaal 6: het bewonderen van negatieve rolmodellen

De personen die het geweld als oplossing van hun grieven zien, zijn vaak bovenmatig geïnteresseerd in één of meerdere negatieve rolmodellen. Dit kunnen seriemoordenaars, oorlogsmisdadigers of daders van een schoolaanslag zijn. Zij waarderen deze personen om de manier waarop zij voor zichzelf opkwamen en zien daarin een voorbeeld. Van belang lijkt dus om, mocht een leerling of student bovenmatig geïnteresseerd zijn in een negatief rolmodel, te achterhalen waar deze interesse uit voortkomt. Er bestaat een aantal websites die zijn te typeren als echte daderfansites. Jeugdigen vereren daarop de daders als helden. Uitspraken als: “Eindelijk had iemand het lef om ze een lesje te leren”, “Die pesten niemand meer” en “Ik wou dat ik een pumpgun had”, zijn op dit soort sites in groten getale te vinden.

Waarschuwingssignaal 7: fascinatie voor eerdere schoolaanslagen

Samenhangend met het voorgaande waarschuwingssignaal: vooral na een schoolaanslag met alle media-aandacht die daarbij komt kijken, stijgt het gevaar voor een imitatiedaad. Ook op de eerdergenoemde websites worden eerdere schoolaanslagen besproken en wordt er gediscussieerd over de manier waarop deze te overtreffen zijn.

2.3.3 Derde fase: planning van de schoolaanslag

Na de idealisatie volgt de daadwerkelijke *planning* van de geweldsdaad. Dit is het eerste moment waarop de plannen meer concreet worden. Er wordt informatie verzameld over de wijze waarop de aanslag binnen de eigen onderwijsinstelling zou kunnen worden gepleegd of over de potentiële slachtoffers. In dit stadium zijn de potentiële daders zelf actief bezig met (de planning van) de schoolaanslag. Nogmaals dient gezegd te worden dat niet alle personen die zich ideeën vormen over een schoolaanslag daadwerkelijk overgaan tot deze fase waarin het geweld ook wordt gepland. Tegelijkertijd worden er in wetenschappelijk onderzoek ook aanwijzingen gevonden dat een plotselinge en ingrijpende gebeurtenis in het leven van een potentiële schoolaanslag pleger de ‘trigger’ kan vormen om wél over te gaan tot het concreet plannen dan wel uitvoeren van de geweldsdaad.

Waarschuwingssignaal 8: het lekken van plannen

Uit een onderzoek naar 37 schoolaanlagen door de Amerikaanse Secret Service blijkt dat in 82 procent van deze schoolaanlagen minstens één persoon van de plannen wist doordat de dader zelf die persoon daarover had ingelicht. In nog eens dertien procent van de gevallen wisten personen van de plannen uit tweede hand. In 59 procent van de gevallen was meer dan één persoon over de plannen geïnformeerd. Slechts vier procent van de mensen die vooraf van de plannen wist, probeerde de dader van zijn plannen te weerhouden. De personen die informatie hadden over de plannen waren in bijna alle gevallen (school)vrienden of familieleden.

Deze cijfers geven aan dat, in ieder geval in de Amerikaanse situatie, bijna altijd iemand weet heeft van de concrete plannen, maar dat daar niet vaak wat mee werd gedaan. Waarom reageerden deze personen dan niet op de informatie die ze hadden gekregen?

Uit het onderzoek bleek dat in het geval van de Columbine-schoolaanlag een vriend van een van de daders diens gedrag zorgwekkend vond en hij een volwassene heeft gewaarschuwd die hij vertrouwde. Hij vertelde de volwassene dat hij met een groep vrienden aan het bespreken was hoe je een eerdere schoolaanlag zou kunnen overtreffen. De vriend had het idee dat een van de jongens deze ogenschijnlijke prietpraat wel erg serieus nam en maakte zich daarom zorgen. De volwassene adviseerde de jongen echter om dit voorval niet te melden en dat hij zich geen zorgen hoefde te maken, omdat de waarschijnlijkheid dat een schoolaanlag echt zou plaatsvinden erg gering was. Bovendien zou het voor de betreffende jongen vervelende consequenties kunnen hebben. Op basis van dit advies besloot de jongen niemand verder in te lichten. De volgende dag vond de Columbine-shooting plaats, waarbij vijftien doden vielen.

Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat het schoolklimaat van grote invloed is op de beslissing om informatie aan het onderwijspersoneel door te geven. Betrokkenen die wel informatie deelden over wat hen ter ore is gekomen over een op handen zijnde schoolaanlag, gaven aan dat ze op school een of meerdere vertrouwenspersonen hadden en dat ze er vertrouwen in hadden dat de school serieus en kundig met de informatie om zou gaan. Betrokkenen die de informatie niet deelden, gaven aan dat ze bang waren dat ze in de problemen zouden komen als ze een docent over de dreiging zouden vertellen. Een student zei: "When you say something, you get in trouble or interrogated by teachers."

Een belangrijk preventiemiddel is dan ook een schoolklimaat waarin leerlingen vertrouwen hebben in het onderwijspersoneel, zodat leerlingen (of ouders) weten bij wie ze kunnen aankloppen wanneer zij zich zorgen maken om iemand en dat er adequaat met deze informatie wordt omgegaan. Dat betekent dat de signalen op hun waarde worden geschat en dat er informatie over de jongere met ander onderwijspersoneel wordt uitgewisseld zodat er kan worden vastgesteld of ook andere waarschuwingssignalen voorkomen. Is dit

het geval, neem dan altijd contact op met de politie (in casu: de jeugdagent of wijkagent). Daarnaast wordt aangeraden om contact op te nemen met de vertrouwensinspecteur van de onderwijsinspectie.

2.3.4 Vierde fase: voorbereidingen voor de schoolaanval

Vervolgens wordt in de vierde fase de planning nog concreter doordat er *voorbereidingen* worden getroffen. Zo worden er mogelijk wapens gekocht of gemaakt, worden er tijdschema's en plattegronden gemaakt en wordt er concreet onderzoek gedaan naar de plaats van het delict en de mogelijke slachtoffers van het delict. Nadat in de eerdere fase de mogelijkheden zijn uiteengezet, kan het in deze fase gaan om het combineren van de mogelijkheden met de omstandigheden. Er wordt bijvoorbeeld gezocht naar vluchtwegen of de wijze waarop er in het gebouw de meeste schade kan worden aangericht. Dit allemaal om de geweldsdaad zo goed mogelijk tot uitvoering te kunnen brengen.

Als de ontwikkeling van de schoolaanval eenmaal zover is dat er wordt gestart met het treffen van (mentale) voorbereidingen van een aanval, dan is er feitelijk geen weg meer terug, althans niet in de optiek van de potentiële aanslagpleger. Daarbij horen de volgende waarschuwingssignalen.

Waarschuwingssignaal 9: uitingen van somberheid en suïcidale gedachten

Er kan bij jongeren een vorm van apathie ontstaan waarbij niets meer lijkt uit te maken. Ook voor aangename activiteiten neemt de belangstelling weg. Er kan daarnaast sprake zijn van rusteloosheid, angst, verminderde capaciteiten, slaapproblemen en het onvermogen om beslissingen te kunnen nemen.

Waarschuwingssignaal 10: martelaarschap

Martelaarschap houdt in deze context in dat een jongere gelooft dat de hele wereld tegen hem of haar is en dat iedereen er alleen maar op uit is om hem of haar het leven zo moeilijk mogelijk te maken. Ook hebben deze personen vaak het gevoel dat niemand hun capaciteiten wil zien en dat docenten er alleen zijn om hun carrière en hun leven kapot te maken. Er wordt gefantaseerd om ooit op te staan en als vertegenwoordiger voor alle mensen die op deze manier worden getreiterd een daad te stellen. De dader van Virginia Tech, Seung-Hui Cho, zegt in een van zijn video's: "Thanks to you, I die like Jesus Christ, to inspire generations of the weak and defenceless people."

Waarschuwingssignaal 11: Wapens, tekeningen en plattegronden

In de voorbereiding van de schoolaanval worden mogelijk wapens verzameld en tekeningen en/of plattegronden gemaakt. Wanneer dergelijk materiaal wordt gevonden of wanneer de potentiële dader signalen loslaat waaruit het bezit van dit materiaal blijkt, dan is dat natuurlijk een heel concreet waarschuwingssignaal.

2.3.5 Vijfde en zesde fase: uitvoeren van de schoolaanslag

In de vijfde fase wordt er *begonnen met de uitvoering*. De persoon verzamelt zijn of haar wapen(s), reist naar de plaats delict, doorbreekt eventuele beveiligingsmaatregelen en zal in de zesde fase de aanslag tot *uitvoering* brengen. De dader vindt dat er geen terugweg meer is.

Het is uiteraard niet realistisch om in deze fases nog preventieve maatregelen te nemen die te maken hebben met het herkennen de geplande geweldsdaad. Er zullen direct repressieve maatregelen worden genomen. Van belang is uiteraard dat er direct contact wordt opgenomen met de politie (112) en dat er maatregelen worden genomen om de veiligheid van iedereen die zich in het schoolgebouw bevindt, te waarborgen. Hoe dat exact kan worden gedaan, is beschreven in het onderdeel 'Een veilige school'.

2.3.6 Samenvattend

Gepland geweld ontwikkelt zich in verschillende fasen. Duidelijk is dat er op diverse manieren signalen kunnen worden opgepikt dat een persoon van plan is om het geweld te gaan gebruiken en dat deze signalen aan de diverse fasen van het gepland geweld te koppelen zijn. Dat betekent echter niet dat, bijvoorbeeld, een leerling met suïcidale gedachten zich altijd in een van de laatste stadia van het plannen van een schoolaanslag bevindt. Los van de notie dat dergelijke constatering altijd reden moeten zijn om te achterhalen waardoor deze gedachten worden veroorzaakt, is het van belang om daarbij ook alert te zijn op de verschillende andere waarschuwingssignalen. Komen deze daadwerkelijk en in combinatie met elkaar voor, of zijn er gedragsveranderingen, dan is het zaak om de juiste vervolgstappen te nemen.

In het nu volgende schema zijn de fasen van de ontwikkeling van een geplande geweldsdaad gekoppeld aan kenmerken, waarschuwingssignalen en handelingen.

Pathway to violence			
Fase	Kenmerken	Waarschuwingssignaal	Handelingen
Fase 1: <u>Grieven</u>	Er ontstaat om enige reden bij de persoon het idee dat hem of haar onrecht is aangedaan of, meer algemeen, er ontstaat ontevredenheid of frustratie.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Problemen met woede en agressie 2. Afkeer van ouders, leraren en medeleerlingen 3. Disciplineproblemen 	Praten met de leerling en bij herkenning van de combinatie van waarschuwingssignalen in overleg inbrengen met docenten, mentoren, decanen, schoolmaatschappelijk werk en eventueel het ZAT (Zorg en Advies Team).
Fase 2: <u>Idealisatie</u>	De persoon kan de gevoelens van onrechtvaardigheid of ontevredenheid niet achter zich te laten. Geweld wordt geopperd als middel om de ongerechtigheid die hem of haar is aangedaan recht te kunnen zetten.	<ol style="list-style-type: none"> 4. Geweldsfantasieën 5. Dreigen met geweldsdaden 6. Bewonderen negatieve rolmodellen 7. Fascinatie voor eerdere schoolaanlagen 	Wanneer deze waarschuwingssignalen in combinatie met de eerste drie waarschuwingssignalen worden herkend, moet er sowieso aan de bel worden getrokken bij collega's (inclusief schoolleiding) en eventueel hulp worden gezocht bij externe instanties zoals een (school)psycholoog.
Fase 3: <u>Plannen van de aanslag</u>	Voor het eerst worden er concrete plannen gemaakt voor een aanslag. De persoon verzamelt informatie: bijvoorbeeld over eerdere aanslagen of over mogelijkheden om zelf een aanslag te plegen.	<ol style="list-style-type: none"> 8. Plannen lekken 	De plannen zijn concreet. Bespreek je ervaringen met collega's en neem contact op met de wijkagent of jeugdagent. Deel ervaringen ook met de vertrouwensinspecteur van de onderwijsinspectie.
Fase 4: <u>Vorbereiden van de aanslag</u>	De aanslag wordt voorbereid. Wapens worden verzameld, de plaats delict wordt verkend en kaarten worden gemaakt.	<ol style="list-style-type: none"> 9. Uitingen van somberheid en suïcidale gedachten 10. Martelaarschap 11. Wapens, tekeningen en plattegronden 	In deze fase worden mogelijk strafbare handelingen verricht. Neem daarom altijd contact op met de politie. Neem voorzorgsmaatregelen zoals genoemd in het onderdeel 'Een veilige school'.

Fase 5 en 6: Het uitvoeren van de schoolaanslag. Zie het onderdeel 'Een veilige school' voor concrete acties die ondernomen moeten worden.

2.4 Waarschijnlijkheid van uitvoering

In 1996 doodde een leerling in de staat Washington drie personen. Hij heeft in het jaar voorafgaand aan zijn daad minstens acht vrienden van zijn plannen verteld, maar werd niet serieus genomen. Hij schreef gedichten die over de dood en over moord gingen en heeft herhaaldelijk bij zijn docenten aangegeven dat hij zich gepest voelde. De docenten hebben zijn klachten genegeerd.

Degene die het voorgaande goed heeft gelezen, herkent de waarschuwingssignalen echter meteen: de dader lekte stukjes informatie over zijn plannen. Achteraf is het eenvoudig om dit soort signalen direct te koppelen aan de geweldsdaad. Veel moeilijker is het om vooraf de waarschijnlijkheid dat de dreigementen worden uitgevoerd in te schatten.

Dr. Mary Ellen O'Toole, van de FBI, heeft een model ontwikkeld dat ter ondersteuning dient bij het inschatten van de waarschijnlijkheid van uitvoering van een dreiging. Belangrijk is dat de inschatting soms tot stand moet komen op basis van beperkte informatie, er altijd gezocht moet worden naar meer informatie over het dreigement en dat er een nieuwe inschatting van het dreigement wordt gemaakt op het moment dat er meer informatie beschikbaar komt.

Met model van O'Toole zijn drie dreigingsniveaus te onderscheiden: laag, verhoogd en hoog.

Laag dreigingsniveau

Een voorbeeld van een dreiging met laag niveau is een e-mailbericht dat een leerling naar een andere leerling stuurt met de tekst: 'Ik maak jullie af'.

Dit dreigement wordt met een laag niveau gekwalificeerd, omdat:

1. het indirect en vaag is;
2. het details mist: er is geen specifieke informatie hoe het dreigement in realiteit zou worden omgezet, er wordt geen motief genoemd en er wordt geen tijd of plaats genoemd;
3. de middelen waarmee het dreigement uitgevoerd zou worden, zijn niet bekend.

Een gepaste interventie bij een dreigement met een laag dreigingsniveau zou ten minste een gesprek met de leerling en/of de ouders moeten zijn. Ook met de bedreigde zou een gesprek gevoerd moeten worden over de relatie die hij heeft met de ander en de omstandigheden waaronder het dreigement is ontstaan. Of er verdere disciplinaire stappen ondernomen moeten worden, hangt af van het beleid van de school en het oordeel van de verantwoordelijken. Uiteraard dient er ook te worden nagegaan of (andere) waarschuwingssignalen (bijvoorbeeld recente gedragsveranderingen) voorkomen.

Verhoogd dreigingsniveau

Een voorbeeld van een dreigement dat gekwalificeerd kan worden met een 'verhoogd dreigingsniveau' is dat een leerling een video maakt waarop hij samen met anderen speelt dat hij op de andere leerlingen schiet. Hij schreeuwt daarbij naar de leerlingen en lacht terwijl hij het wapen op anderen richt.

Op basis van de volgende vier punten wordt deze dreiging met een verhoogd niveau gekwalificeerd:

1. Het dreigement is specifiek. Hij en de anderen spelen concreet een ernstig geweldsincident na. Tegelijkertijd weten we echter niet of hij en zijn 'medeacteurs' dit ook in de realiteit willen omzetten. Zeker als er veel op de video wordt gelachen, is het onduidelijk of het eigenlijk wel serieus is bedoeld.
2. Het draaiboek dat in zo'n video wordt gebruikt, laat zien dat er is nagedacht over hoe zo'n ernstig geweldsincident in de realiteit uitgevoerd kan worden. Er is bijvoorbeeld over tijd, plaats en betrokkenen nagedacht.
3. Het is niet duidelijk of de wapens in de video echt zijn.
4. Het is niet duidelijk of er niet gewoon een grap wordt gemaakt.

Een gepaste interventie in dit geval zou zijn dat experts als een zorgleerkracht, wijkagent en mentor worden ingeschakeld. Er moet een gesprek met de leerling(en) en de ouders plaatsvinden. Er moet nauwkeurig worden onderzocht of de in de video gebruikte wapens nep zijn. Ook moet eenduidig worden uitgesloten dat de leerling(en) aan een echt wapen kunnen komen. Bij een verhoogd dreigingsniveau zullen in de meeste gevallen opsporingsinstanties ingeschakeld moeten worden. Na nauwkeurig onderzoek waarbij zo veel mogelijk informatie wordt verzameld, moet worden besloten of en welke vervolgstappen er worden genomen. Mogelijk wordt het niveau van de dreiging naar laag of hoog niveau verschoven.

Hoog dreigingsniveau

Een voorbeeld van een dreiging van hoog niveau zou kunnen zijn dat er in een video op internet wordt bedreigd met een schoolaanslag. De dreiger is onherkenbaar en zegt dat hij morgen de directeur en adjunct op hun kantoor gaat doodschieten. Hij zegt dat vluchten geen zin heeft, omdat hij de personen dan bij hun woning zal opwachten. De dreiger noemt de locaties van woningen. Een medeleerling vindt de video op YouTube en licht zijn ouders die op hun beurt de schoolleiding informeren.

Dit dreigement wordt met een hoog niveau gekwalificeerd, omdat:

1. het dreigement direct en specifiek is. De dreiger geeft aan wat voor een wapen hij zal gebruiken, namelijk een vuurwapen. Ook is hij heel specifiek wat zijn slachtoffers betreft en de plaats waar het incident zal plaatsvinden;
2. de dreiger voorbereidende stappen lijkt te hebben ondernomen, hij heeft namelijk uitgezocht waar zijn slachtoffers wonen;

3. de dreiger anoniem is. Het is dus niet bekend of hij echt een vuurwapen heeft en met dit wapen ook weet om te gaan. Het is daarom ook niet mogelijk om verder te onderzoeken of de bewering klopt dat hij een wapen heeft.

Bij een hoog dreigingsniveau moet onmiddellijk de politie worden ingeschakeld. Een actieplan (zie het onderdeel 'Een veilige school'), dat op elke school aanwezig zou moeten zijn, wordt vervolgens in werking gesteld.

Meer informatie over het model van O'Toole vindt u in de volgende publicatie:

O'Toole, M.E. (1999) *The school shooter: A threat assessment perspective*. Washington DC: Federal Bureau of Investigations.

2.5 Conclusies en aanbevelingen

Dit onderdeel van de handreiking preventie en omgaan met schoolaanlagen biedt handvatten om schoolaanlagen te voorkomen. Het herkennen van de ontwikkeling van een geplande geweldsdaad, en de bijbehorende waarschuwingssignalen, bieden een goed uitgangspunt. Mocht een combinatie van waarschuwingssignalen daadwerkelijk worden herkend, dan is het van belang om ook de juiste vervolgstappen te nemen. Ook daar biedt deze handreiking diverse aanknopingspunten voor. We willen dit onderdeel eindigen met negen adviezen om de handreiking in praktijk te kunnen brengen.

1. Informeer jezelf en anderen over waarschuwingssignalen: het is belangrijk dat ouders, docenten en ander onderwijspersoneel bekend zijn met waarschuwingssignalen. Praat met elkaar over stappen die u zou kunnen nemen als u signalen opvangt. Zorg ervoor dat er mensen zijn met wie u in het geval van een dreiging een beslissing tot eventuele stappen kunt nemen. Deel elkaars zorgen en neem deze serieus.
2. Luister naar de leerlingen binnen en buiten het klaslokaal: het moment tussen de lessen door is dé gelegenheid om te horen wat de leerlingen bezighoudt. Een praatje met leerlingen op de gang of op het schoolplein kan heel informatief zijn.
3. Creëer vertrouwen: leerlingen moeten weten dat ze bij u kunnen aankloppen als ze bijvoorbeeld een medeleerling met een wapen betrappen. Leerlingen moeten erop kunnen vertrouwen dat er zorgvuldig en effectief op hun informatie, eventuele waarschuwingssignalen, wordt gereageerd.
4. Accepteer geen vooroordelen: vanaf de eerste dag zou de regel in uw klas moeten zijn dat er niet met vooroordelen en in stereotypen over mensen of

groepen wordt gepraat. Als leerlingen anderen pesten of lastigvallen is het belangrijk dat er altijd wordt opgetreden.

5. Zorg voor een positief schoolklimaat: naast dat dit betekent dat er geen plek is voor pesterijen en vooroordelen, moet er ruimte zijn voor gedeelde waarden en moeten leerlingen zich geaccepteerd voelen. Een school waar niet alleen cognitieve, maar ook sociale prestaties worden gewaardeerd, zou een doel moeten zijn voor school en ouders.
6. Betrek ouders: een aantal ernstige geweldsincidenten op scholen kon worden verhinderd door de opmerkzaamheid van ouders terwijl in andere gevallen ouders de waarschuwingssignalen niet hebben opgepikt. In Nederland vond een ouder een videoboodschap van een zoon met de aankondiging van een aanslag. De ouder heeft hulp gezocht bij de school en de wijkagent. Hoe beter het contact met de ouders is, des te makkelijker het wordt om samen effectief te handelen als zich problemen met leerlingen voordoen.
7. Raadpleeg experts: zoek geregeld contact met schoolpsychologen en zorgleerkrachten maar ook met de contactpersoon bij de politie. Het is goed als u bekend bent met deze experts en een vertrouwensband met ze hebt. Dat maakt het praten over waarschuwingssignalen veel makkelijker. Daarnaast heeft de politie gespecialiseerd personeel in dienst dat dreigingsinschattingen maakt. Maak hier gebruik van wanneer dat nodig is.
8. Versterk buitenschoolse activiteiten: dat geeft docenten de mogelijkheid om de leerlingen in een andere context te leren kennen en kan vertrouwen tussen leerlingen en docenten scheppen.
9. Biedt perspectieven: het besluit om een schoolaanslag in de praktijk te brengen, wordt vaak genomen nadat de dader (al dan niet naar zijn eigen idee) op school heeft gefaald. Als een leerling van school wordt gestuurd moeten voor hem alternatieven en perspectieven worden ontwikkeld. Belangrijker dan kritiek en straf zijn op zo'n moment bevestiging, herkenning en het uitzicht op een nieuwe uitdaging.

2.6 Doorverwijzingen

In de literatuurlijst zijn diverse publicaties opgenomen die de basis hebben gevormd voor deze handreiking. In deze publicaties kunt u meer informatie vinden over het thema. Daarnaast verwijzen wij u specifiek naar de volgende twee websites.

<http://tinyurl.com/verwijzing1> (Website van de FBI)

Voor een overzicht van diverse bronnen met relevante achtergrondinformatie.

www.schoolveiligheid.nl (Centrum voor School en Veiligheid)

Het Centrum School en Veiligheid verzamelt en verspreidt informatie en deskundigheid op het gebied van schoolveiligheid en adviseert daarover. Op de website vindt u onder andere informatiebladen over diverse thema's die te maken hebben met sociale veiligheid op scholen.

Deel 3 EEN VEILIGE SCHOOL

3.1 Inleiding

Dit onderdeel van de handreiking biedt houvast aan schoolbesturen en schoolmedewerkers ter voorkoming en bestrijding van schoolaanlagen. De onderliggende informatie komt onder meer uit bestaande handleidingen uit het buitenland, voornamelijk uit Duitsland, Canada en de Verenigde Staten. Die handleidingen zijn vooral opgesteld op basis van 'gezond verstand'. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de handelingsperspectieven tijdens incidenten van schoolgeweld of naar de effectiviteit van maatregelen. De weinige onderzoeksbevindingen op dit vlak zijn voor deze handreiking vertaald in een structuur en referentiekader. Deze handreiking is vooral bedoeld ter aanvulling op een bestaand crisisplan als onderdeel van het crisis- en calamiteitenhandboek.

Het doel van het derde deel van de handreiking 'Een veilige school' is om kennis over te dragen en bewustwording te stimuleren met betrekking tot programma's, protocollen en (technische) voorzieningen die kunnen helpen bij het voorkomen en beteugelen van schoolaanlagen. Bij dat laatste gaat het er vooral om te laten zien welke maatregelen de school kan treffen die kunnen helpen om de omvang en de gevolgen van een eventuele school aanslag te beperken.

Scholen moeten geen onneembare vestingen worden. Er is in de Nederlandse samenleving consensus om het open karakter van het onderwijs behouden. De ervaring in binnen- en buitenland is dat maatregelen als detectiepoortjes en beveiligingsbeambten niet altijd leiden tot een veiliger school. Het gezonde verstand moet de basis blijven van alle maatregelen. Sociale maatregelen gericht op het creëren van een veilig sociaal schoolklimaat kunnen mogelijk meer effect hebben dan fysieke barrières om (vuur)wapens uit de school te weren. De te nemen maatregelen hebben daarom niet alleen maar betrekking op fysieke maatregelen of op gedragingen van schoolpersoneel. Deze handreiking strekt zich ook uit tot handreikingen die de zelfredzaamheid van personeel en leerlingen/studenten tijdens eventuele schoolaanlagen bevorderen en faciliteren.

Maatregelen of voorzieningen kunnen ingrijpen in of betrekking hebben op verschillende fasen van een geweldsincident.

3.2 Fasen van een geweldsincident

Een geweldsincident doorloopt meestal de volgende drie fasen.

Pre-incident fase. Er is een dreigende situatie, die kan escaleren in een geweldsincident. Soms is deze fase er niet of worden de waarschuwingssignalen niet herkend of onderkend.

Acute fase. Het geweldsincident wordt uitgevoerd. Kenmerkende aspecten bij slachtoffers in deze fase zijn verwarring, pogingen om greep te krijgen op de situatie en behoefte aan informatie over wat er aan de hand is. De acute fase van een geweldsincident duurt vaak niet langer dan twintig minuten.

Post-incident fase. Het geweldsincident is voorbij en de situatie normaliseert enigszins. Enig besef van wat er is gebeurd, dringt door bij de overlevenden. Zij hebben behoefte aan steun, aan (medische) opvang en zij willen naar huis. Afhankelijk van de aard van het incident en de gevolgen zal de dagelijkse gang van zaken zich herstellen of volgt bijvoorbeeld een ontruiming en een opsporingsonderzoek.

Om de onderwijsinstelling veiliger te kunnen maken voor eventuele schoolaanlagen, moet het schoolbestuur een aantal stappen nemen. Deze stappen komen achtereenvolgens in de volgende paragrafen aan de orde:

Paragraaf 3.3: het aanpassen en/of aanvullen van het crisisplan en crisis- en calamiteitenhandboek;

Paragraaf 3.4: voorbereidingen treffen voor het kunnen instellen en inzetten van een crisisteam;

Paragraaf 3.5: voorzorgsmaatregelen treffen, zowel fysiek als wat het herkennen van signalen betreft;

Paragraaf 3.6: adequaat handelen tijdens een schoolaanslag;

Paragraaf 3.7: het verlenen van goede nazorg na afloop van een schoolaanslag.

3.3 Aanpassen en/of aanvullen van het crisisplan

Elke onderwijsinstelling heeft een crisisplan en een crisis- en calamiteitenhandboek (voorbeelden hiervan zijn terug te vinden op de site van Centrum voor School en Veiligheid: www.schoolenveiligheid.nl). Het crisisplan moet worden aangevuld met informatie over hoe te handelen in het geval van een schoolaanslag.

Verantwoordelijkheid

Ter voorbereiding op eventuele geweldsincidenten heeft het schoolbestuur onder meer de volgende verantwoordelijkheden:

1. het schoolbestuur is verantwoordelijk voor het veiligheidsbeleid op school;
2. het schoolbestuur scheidt de randvoorwaarden voor de uitvoering van het veiligheidsbeleid (menskracht, budget, deskundigheidsbevordering);
3. het schoolbestuur stelt prioriteiten op het gebied van veiligheid en veiligheidbeleid;
4. het schoolbestuur is bij 'verwijtbare' ongelukken als rechtspersoon juridisch aansprakelijk.

Bereikbaarheid

Bij een (dreigend) incident is de schooldirectie verantwoordelijk voor alle te nemen maatregelen, inclusief de communicatie daarvan en daarover. Het crisisplan moet daarom onder meer voorzien in afspraken welke maatregelen genomen moeten worden bij welk soort incident. Daarom moet op een centrale plek een overzicht met contactpersonen beschikbaar zijn. De schooldirectie moet dit overzicht met contactpersonen steeds actualiseren.

Borging

Iedere gemeente legt in een integraal veiligheidsplan het beleid voor een bepaalde periode vast met daarin ook de afspraken met relevante partners, inclusief een steeds te actualiseren overzicht van de relevante bereikbaarheidsgegevens. Zorg dat de gemeente (de coördinator integraal veiligheidsbeleid, de beleidsambtenaren educatie) op de hoogte is van een crisisplan en de relevante contactpersonen.

Sommige scholen hebben zelf afspraken gemaakt met gemeenten over schoolveiligheid en deze vastgelegd in een convenant. Voor voorbeelden, zie de volgende twee websites:

<http://tinyurl.com/verwijzing2> (website gemeente Weert, pdf convenant);

<http://tinyurl.com/verwijzing3> (website Centrum voor School en Veiligheid).

Beleid

Het beleid voor het beperken van agressie en geweld moet bestaan uit de volgende onderdelen:

1. voorlichting en training over agressie en geweld;
2. protocollen voor werken met risico op agressie en geweld;
3. een gedragscode voor medewerkers en leerlingen;
4. afspraken over het melden en registreren van incidenten. Doe aangifte van ernstige incidenten. Dit kan het veiligheidsgevoel van medewerkers en leerlingen bevorderen. Maak daarbij structurele afspraken met politie en justitie over de afwikkeling van de aangifte(n);
5. het oefenen met personeel in de omgang met (het ontstaan van) ernstige geweldsincidenten;

6. maatregelen en voorzieningen, zoals (interne en externe) alarmering (al dan niet stil of gecodeerd) en de mogelijkheid om lokalen van binnenuit af te sluiten (bijv. *lock down*);
7. opvang, begeleiding en nazorg voor slachtoffers van agressie;
8. een vertrouwenspersoon respectievelijk veiligheidscoördinator;
9. consequente aanpak van daders, sanctiebeleid. Uit pedagogische overwegingen kan het zinvol zijn dat de dader moet werken aan het vergoeden van financiële en geestelijke schade en aan het herstel van de relatie.

Naast de informatie in deze handreiking is over veel van deze onderwerpen informatie te vinden bij het Centrum voor School en Veiligheid (www.schoolveiligheid.nl). Daarnaast biedt overleg met de politie, de veiligheidsregio, de Inspectie voor het Onderwijs en de gemeente houvast, inzicht en inspiratie tot goede ideeën.

3.4 Crisisteam samenstellen en voorbereiden

Om als organisatie adequaat te kunnen handelen in een crisissituatie is het van belang om een aantal zaken goed te regelen. Het verloop van crisissituaties is grillig en lastig te voorspellen. Het crisisteam moet daarom verstandig improviseren op basis van enkele eenvoudige, goed trainbare procedures. Regelmatig, dus minimaal eenmaal per jaar, oefenen in uiteenlopende, ingrijpende en verrassende scenario's en een grondige evaluatie van die oefeningen moeten leiding en personeel vaardig maken in de omgang met (geweld)incidenten.

Uit onderzoek en ervaring blijken die benodigde vaardigheden vooral te bestaan uit:

- instelling, samenstelling en duidelijke taakverdeling van het crisisteam;
- basishulpverlening (BHV);
- evacuatie/schuilen;
- voorlichting en opvang;
- communicatie met externe diensten en collega-onderwijsinstellingen;
- communicatie met de pers;
- communicatie met familie van leerlingen en personeel.

Draaiboek

Het ontwikkelen van een draaiboek is belangrijk. Dat geeft houvast om een zekere orde aan te brengen in de onvermijdelijke chaos en ontredde die een geweldsincident met zich meebrengt. Een goede basis voor een draaiboek geeft de publicatie: *'Als een ramp de school treft; omgaan met calamiteiten in het onderwijs'* van de KPC Groep.

Communicatie

Tijdens een crisissituatie is de informatiebehoefte altijd groot, maar is adequate informatie juist schaars. Dat vergroot de kans op het ontstaan en rondzingen van onjuiste informatie. Als mensen binnen of buiten de school gaan handelen op basis van onjuiste informatie kan dat extra risico's met zich meebrengen. Dat betekent dat draaiboek en oefening moeten voorzien in een doordachte communicatiestrategie.

Doeltreffende communicatie tijdens een crisis is gebaseerd op een pakket van inzichtelijke maatregelen vooraf, zoals:

- opleiding van personeel;
- voorbereiding en oefening;
- doordacht gebruik van communicatietechnologie;
- woordvoerder met gezag en ervaring.

Het 'Handboek communicatie in crisissituaties' biedt houvast bij de opbouw en voorbereiding van een communicatiestrategie (www.nationaalcrisiscentrum.nl).

Externe communicatie

Tijdens crises raken mobiele en soms ook vaste telefoonnetwerken overbelast. Daarom moet zijn voorzien in manieren om essentiële externe contacten te kunnen blijven onderhouden, bijvoorbeeld met een gemeentelijke portofoon. In het gebruik daarvan moet het crisisteam regelmatig oefenen.

Interne communicatie

Omdat tijdens de eerste periode van een geweldsincident aanwezigen in het schoolgebouw vooral op zichzelf en elkaar zijn aangewezen, moeten zij wel zo veel mogelijk juiste informatie en aanwijzingen kunnen krijgen. De aanwezigheid en het onderhoud van een intercomsysteem is daarvoor van belang, of bijvoorbeeld een intern telefoonsysteem of een systeem van eenvoudige portofoons met een lokaal netwerk. Ook dit moet regelmatig worden geoefend.

3.5 Voorzorgsmaatregelen

Herkennen van signalen

Om een geweldsincident mogelijkerwijs te voorkomen geeft het onderdeel 2, 'Het herkennen van en handelen naar waarschuwingssignalen' inzicht in signalen van of over risicogedrag van personen. In dat onderdeel zijn ook handreikingen opgenomen om potentieel risicogedrag te onderkennen, op te vangen en maatregelen te nemen ter voorkomen van incidenten. Dit deel van de handreiking behandelt die signalering en herkenning daarom kort en aanvullend vanuit het perspectief van de organisatie.

Recente onderzoeken wijzen op de noodzaak van een multidisciplinaire aanpak ter preventie van schoolaanlagen. Ook is bekend dat sociale structuur en ondersteunende relaties helpen om de ontwikkeling van gewelddadig gedrag te voorkomen. Dat vereist dat alle relevante vakgebieden hun kennis, inzichten en belangen delen met partnerorganisaties. Dit betekent dat de school de taak heeft om een bondgenootschap van onderwijsinstellingen, jeugdzorg en andere partners om zich heen te verzamelen. Dit verbond moet zich bekwalen in het herkennen en begrijpen van vroege signalen van sociale uitsluiting en isolatie en van de (waarschuwings)signalen die wijzen op de ontwikkeling van bizarre fantasieën bij jongeren. Alleen overlegstructuren en rationele analyse zijn daarvoor niet genoeg.

Fysieke maatregelen

In tegenstelling tot preventieve maatregelen, die er zo veel mogelijk voor moeten zorgen dat een potentieel gevaarlijk incident niet acuut wordt, moeten repressieve maatregelen in de acute fase en de post-incidentfase de omvang en gevolgen van het geweldsincident beperken. Repressieve maatregelen kunnen bestaan uit: fysieke voorzieningen zoals vlucht- en schuilmogelijkheden in het gebouw en daarbij horende sociale maatregelen, zoals procedures en training. Bij geweldincidenten neigen mensen van nature vooral tot vluchten of schuilen. Als daar voorzieningen voor zijn en mensen weten die eenvoudig te vinden en te bereiken, kan dat levens redden. Bij schuilplaatsen valt te denken aan lokalen zonder ramen naar binnen en met een deur die alleen van binnenuit te openen en af te sluiten is. Bij vluchtwegen valt te denken aan ontsnappingsramen en –deuren die rechtstreeks naar buiten leiden. Zowel preventieve als repressieve maatregelen vergen voorbereiding.

Risicobeoordeling eigen gebouw

Belangrijk voor de ontwikkeling van een crisisplan is de risicobeoordeling van het bestaande schoolgebouw. Uit de multidisciplinaire risicobeoordeling volgt een plan van aanpak om de situatie eventueel te verbeteren. Er is een grote mate van consensus in de Nederlandse samenleving om het open karakter van het onderwijs behouden. Personeel en leerlingen of studenten hebben betrekkelijk vrij en ruim zicht op wat zich in de school afspeelt. Bij een schoolaanval geldt dat onbedoeld ook voor de aanslagpleger(s). Schoolgebouwen zijn net als de waarde van het open karakter een gegeven van waaruit maatregelen moet worden gewogen en genomen. Zo bieden gebouwen met een open structuur, zoals het geval is bij gebouwen met vides, ramen tussen lokalen en gangen, lange gangen en grote open ruimtes, weinig mogelijkheden om zich te verbergen voor een actieve schutter of een andere geweldpleger. In een gebouw met kleinere afsluitbare ruimten, met dichte wanden en met gangen met bochten is de kans om te ontsnappen aan (het zicht van) een geweldpleger groter. Dit betekent dat klaslokalen van binnenuit afgesloten moeten kunnen worden (*lock down*). Een volledige *lock down*, of insluiting, betekent dat er niemand het gebouw in of uit mag en dat iedereen moet blijven waar hij of zij is. Een gedeeltelijke *lock down* betekent dat het

gebouw gesloten is en er niemand in of uit kan, maar de mensen wel binnen het gebouw kunnen bewegen.

In Canada is de (preventieve) aanpak van schoolaanlagen wijd verbreid. De schuilprocedures die daar worden gebruikt, zijn gebaseerd op drie (potentiële) situaties en zijn ook toepasbaar in Nederland. Op hoofdlijnen zien de procedures er als volgt uit:

Schuilprocedures in Canada, ook toepasbaar in Nederland

Situatie 1: 'Shelter in place' [ter plekke schuilen]

De procedure voor het ter plekke schuilen wordt in Nederland al toegepast. De procedure bestaat namelijk uit de stappen die de Rijksoverheid al langer communiceert in de campagne 'als de sirene gaat' (zie: <http://tinyurl.com/verwijzing4>). Op dit moment wordt deze procedure toegepast als er in de buurt gevaar is (bijvoorbeeld een grote brand met veel rookontwikkeling) voor de volksgezondheid. De procedure bestaat uit:

1. ga naar binnen;
2. sluit deuren en ramen;
3. kinderen die op school zijn, moeten daar blijven en worden opgevangen door de schoolleiding.

Situatie 2: 'Hold and secure' [binnen veilig houden]

Deze procedure wordt met name toegepast wanneer er sprake is van dreigende situaties om de school heen, waar de politie wil voorkomen dat er gevaarlijke personen de school in kunnen komen. Voorbeelden hiervan zijn wanneer een overval in de buurt van de school heeft plaatsgevonden, als de politie iemand in de buurt van de school achtervolgt of als een woedende ouder op weg is naar de school om daar verhaal te halen. De procedure bestaat uit:

1. de buitendeuren van de school gaan op slot;
2. de buitenramen van de school gaan op slot;
3. er staan mensen bij de deur om leerlingen/studenten die binnen moeten komen naar binnen te laten, maar onbekenden komen er niet in.
4. de school kan er voor kiezen om de lessen te blijven geven (waarbij de leerlingen in de klas blijven) of om de leerlingen op een veilige plek in de school te verzamelen.

Ook deze procedure wordt op Nederlandse scholen wel eens toegepast. Zie bijvoorbeeld het krantenartikel op deze website: <http://tinyurl.com/verwijzing5>.

Situatie 3: 'Lock down' [insluiten]

De *lock down*-procedure wordt toegepast wanneer er direct gevaar binnen de school is. De procedure ziet er als volgt uit:

1. binnen en buiten het gebouw worden de deuren en ramen afgesloten en er mag niemand meer in of uit, behalve hulp- of interventiediensten;
2. over de omroepinstallatie wordt een afgesproken code omgeroepen, zodat het personeel weet dat de *lock down*-procedure van kracht is;
3. het personeel haalt leerlingen/studenten uit de hallen en andere centrale ruimten;
4. de leerlingen/studenten worden geïnstrueerd om laag te gaan zitten of liggen, niet in de buurt van de deur en bij voorkeur op een plek uit het zicht;
5. de deur van de ruimte gaat dicht en van binnen op slot;
6. waar mogelijk gaan gordijnen en dergelijke dicht;
7. de *lock down*-situatie wordt pas opgeheven na een grondige evaluatie van de veiligheid en gaat gepaard met een afgesproken '*unlock*'-code;
8. na de *lock down*-situatie volgt doorgaans een gecontroleerde evacuatie.

De afspraken die gemaakt worden over een lock down-procedure moeten nadrukkelijk in overeenstemming zijn met de eigenschappen van het gebouw. Daarom zijn de volgende punten van belang:

1. Ga na hoe de personen in de school zo goed mogelijk beschermd kunnen worden voor gevaar van buiten én van binnen.
2. Ga na hoe personen in de buurt van de school kunnen worden gewaarschuwd, zodat zij zo snel mogelijk de gevaarlijke omgeving kunnen verlaten;.
3. Betrek bestaand fysieke eigenschappen van het gebouw in de procedures. Is er een atrium met veel open ruimtes? Zijn er veel ramen tussen gangen en de klaslokalen? Wellicht is het in dat geval beter om een paar lokalen wat beter af te scherm en deze als 'veilige ruimten' aan te merken.
4. Er zal een alarmeringssysteem moeten zijn of komen, zodat de *lock down*-procedure kan worden aangekondigd. Medewerkers moeten weten hoe ze met dit systeem moeten omgaan. Er moet een script klaarliggen om een *lock down* aan te kondigen. Er moeten afspraken zijn hoe een *lock down* weer wordt opgeheven ('alles veilig').
5. Er zullen sloten aan de binnenzijde van de deuren moeten zijn of worden geplaatst. Deuren kunnen ook gebarricadeerd worden met stoelen en tafels.
6. Zorg dat er voorzien wordt in het oefenen met de *lock down*-procedure. Doe dit zonder de leerlingen!

Vluchten

Behalve dat mensen zich moeten kunnen verschuilen, moeten zij afhankelijk van de omstandigheden en mogelijkheden ook zo veilig mogelijk kunnen vluchten. Daartoe moeten crisisplan en schoolinrichting de mogelijkheden bieden om (delen van) het gebouw te kunnen verlaten op weg naar een veilige ruimte, naar een veilig deel of naar buiten als het daar veilig is. Afhankelijk van de omstandigheden zou dat bijvoorbeeld een vluchtraam of een vluchtdeur kunnen zijn. De vaardigheid om vlot en veilig te kunnen evacueren kan dezelfde zijn die ook door middel van brand- en ontruimingsoefeningen wordt aangeleerd en getraind.

Zelfredzaamheid

Schoolpersoneel en leerlingen/studenten moeten weten wat zij kunnen en moeten doen tijdens een crisis. Hulpdiensten zijn namelijk nooit binnen een minuut of tien na de eerste melding ter plaatse en inzetbaar. In elk geval tot die tijd, en mogelijk ook nog langer, moeten mensen zo veel mogelijk zichzelf en elkaar zien te redden uit de gevaarlijke omstandigheden. De literatuur laat zien dat mensen drie verschillende reacties kunnen vertonen op onverwachte agressie: vluchten, vechten of bevriezen. Bevriezen, dus passiviteit vertonen, is bij schoolaanlagen ongewenst, vechten zal doorgaans niet aan de orde zijn. Vluchten of bescherming zoeken, behoeft lering en training.

Er zijn globaal drie strategieën om een incident en de gevolgen daarvan te beperken:

a. *Evacueren*

Bij brand is evacuatie de beste strategie. Bij een geweldsincident is dat alleen verstandig als de situatie het toelaat. Dat kan zijn als evacuatie buiten zicht en bereik van de dader(s) kan plaatsvinden naar een veilige plek buiten.

b. *Schuilen/verstoppen (zie ook de beschreven lock down-procedure)*

Schuilen/verstoppen voor een geweldpleger is een optie als het schoolgebouw daar de fysieke mogelijkheden toe biedt. Schuilruimte moeten van binnenuit af te sluiten en te blinderen zijn.

c. *Ingrijpen*

Ontwapenen of onder controle nemen van de geweldpleger(s) is alleen aan de orde als mensen daar onder omstandigheden toe in staat zijn.

Voor meer informatieve zelfredzaamheid is aan te bevelen: L.W. Christensen (2008) *'Surviving a school shooting: a plan of action for parents, teachers, and students'*, Paladin Press.

Noodkoffer

Het is aan te bevelen om voor externe hulpverleners zoals de politie te voorzien in een noodkoffer op een afgesproken plaats met daarin onder meer:

- plattegronden (zie ook bovenstaand onderdeel);
- foto's/illustraties van herkenningpunten en bijzondere locaties in en rond het gebouw en terrein;
- overzicht van en instructies voor installaties en voorzieningen (ontruimingsalarminstallatie, sprinklerinstallatie, communicatiesysteem, ventilatiesysteem en dergelijke);
- contactgegevens crisisteam, de schoolleiding en hun plaatsvervangers;
- parkeerplaatsen hulpdiensten;
- mogelijke helikopter-landingsmogelijkheden ten behoeve van traumaheli's;
- externe opvanglocatie(s) evacués;
- externe opvanglocatie(s) familie van personeel en leerlingen/studenten;
- actuele lesroosters;
- actueel leerlingen- en personeelsbestand;
- actueel noodplan met procedures voor verschillende noodsituaties.

Plattegrond

Zowel personeel, studenten als hulpverleners hebben bij een geweldsincident een plattegrond van de school en de directe omgeving nodig. Daarbij is specifieke informatie belangrijk, zoals een lokaalnummer en -type, bijvoorbeeld 'biologielokaal', evenals foto's of illustraties. Daarnaast moeten er specifieke instructies bij staan, zoals:

- 'Wat te doen bij een oproep om te ontruimen?';
- 'Wat te doen bij een oproep om te schuilen voor geweld?';

3.6 Maatregelen tijdens een incident

Tijdens de acute fase van een geweldincident zijn de gebruikers van het gebouw (studenten/leerlingen en personeel) vooral op zichzelf aangewezen. De ervaring en de literatuur leren dat het eerste uur van een dergelijk voorval het overzicht grotendeels ontbreekt en dat vooral in de eerste minuten de paniek groot is. De ervaring leert ook dat goede oefeningen mensen een referentiekader en daarmee houvast geven en een basis om zelf en met elkaar te handelen en te communiceren. De gehele situatie tijdens een geweldincident doet een beroep op de zelfredzaamheid van de aanwezigen. Deze bestaat vooral uit elkaar helpen, waarnemen, interpreteren en doorgeven van informatie. Dit betekent dat zij zo veel mogelijk moeten weten wat er aan de hand is en wat zij wel of niet moeten doen. Daarnaast moeten er communicatievoorzieningen zijn. Goede voorzieningen, voorbereidingen en goede oefening zijn daarom van belang.

Personeel

1. Bel het alarmnummer 112 in geval van een direct levensbedreigende situatie, of laat iemand 112 bellen. Alarmeer vervolgens het interne crisisteam van de school.
2. Personeel moet in het begin van het incident op basis van eigen beoordeling reageren (zelfredzaamheid). De veiligheid van de leerlingen/studenten moet daarbij vooropstaan.
3. Schoolmedewerkers mogen de keuze voor evacuatie of schuilen uitsluitend op basis van eigen inschatting doen wanneer er sprake is van een direct levensbedreigende situatie. In de andere situaties zou de keuze door het crisisteam gemaakt moeten worden. Eén en ander zoals vastgelegd in het plan voor crisismanagement.
4. Het van binnenuit afsluiten van deuren is alleen verstandig als schuilen de veiligste optie is. Wanneer sprake is van een situatie waarin wordt geschoten, is evacuatie alleen verstandig wanneer de locatie van de schutter bekend is en de uitgang makkelijk en snel te bereiken is. Deze uitgang zou ook een raam kunnen zijn.
5. Kijk of iemand gewond is geraakt en beoordeel de ernst van de verwonding. Neem vervolgens passende maatregelen, waaronder het (laten) verlenen van eerste hulp en het eventueel evacueren van het slachtoffer. Schoolmedewerkers moeten bij de studenten blijven tot daarvoor aangewezen personeel (bijvoorbeeld een crisisteammedewerker) andere instructies geeft. Open de deur van een afgesloten ruimte niet voordat zeker is dat de persoon die instructies geeft niet (één van) de dader(s) is. Vraag de persoon die de instructie geeft zich te identificeren door zijn of haar ID-bewijs onder de deur door te schuiven.

Studenten/leerlingen

Studenten/leerlingen zouden op de hoogte moeten zijn van de geldende procedures in geval van een noodsituatie. Ze zouden het volgende moeten weten:

1. Probeer bij afwezigheid van volwassenen zelf in te schatten of het veilig is om te blijven waar je bent.
2. Als er sprake is van een gewelddadige situatie, meldt dit direct aan de dichtstbijzijnde volwassene.
3. Meld informatie over mogelijke geweldacties aan de schoolleiding, docenten of de politie.
4. Houd tijdens en na het incident persoonlijke bezittingen bij je, voor zover het veilig is. Pak niets op en ga niet terug om iets op te halen. Doe dit pas wanneer daarvoor toestemming is verkregen.
5. Help schoolmedewerkers om snel te beoordelen wie veilig is en wie niet.
6. Indien mogelijk: help gewonde personen.
7. Kalmeer medestudenten/-leerlingen en stel ze gerust.
8. Volg instructies van schoolmedewerkers en incidentbestrijders (zoals politie) op.
9. Speculeer tijdens en vlak na het incident niet over de mogelijke toedracht van het incident en verspreid geen geruchten. Vertel alleen over zelf waargenomen feiten.
10. Neem geen wraak en neem geen onnodige risico's.

Crisisteam

Afhankelijk van het type incident neemt de politie of de brandweer de leiding over het incident. In het geval van een geweldsincident zal de politie de leiding nemen, eventueel later overgenomen door het specialistische arrestatieteam van de politie.

1. Zorg voor de veiligheid van de schoolmedewerkers en studenten totdat de politie deze zorg overneemt.
2. Bij een geweldsincident zijn school en omgeving voor de politie een 'plaats delict'. Vermijd onnodig verplaatsen of verwijderen van mogelijke bewijsstukken.
3. Alle hulpverleners moeten weten waar het crisisteam van de school zich bevindt.
4. Begeleid arriverende familieleden naar de opvanglocatie. Daar krijgen zij de juiste informatie.
5. Registreer namen van personen die tijdens of na het incident vertrekken.
6. Speculeer tijdens en vlak na het incident niet over de mogelijke toedracht van het incident en verspreid geen geruchten. Vertel alleen over feiten waarover zekerheid en interne overeenstemming is. Volg de instructies over het herhalen of geven van informatie. Dit geldt voor zowel de interne (slachtoffers en betrokkenen) als externe communicatie.
7. Bescherm studenten en personeel zo veel mogelijk tegen rechtstreekse confrontatie met aangrijpende beelden, informatie en situaties, maar wis daarbij geen sporen uit die als bewijsstuk kunnen dienen.

3.7 Maatregelen na een incident

Calamiteiten zoals een geweldsincident kunnen (lange tijd) psychosociaal ontwrichtend zijn voor het dagelijks leven van personen en op het schoolleven. Zo'n calamiteit kan gevoelens van angst, afschuw, woede en machteloosheid veroorzaken. De wijze waarop de nazorg na een traumatische gebeurtenis, zoals een geweldsincident, wordt georganiseerd kan vooraf worden vastgelegd in een protocol (Schurink, L., 2010. Nazorg, hoofdstuk 29 in: Gids Bedrijfshulpverlening 2010).

Als het geweldsincident voorbij is, worden de slachtoffers en andere betrokkenen verzorgd en opgevangen. Politie en justitie doen strafrechtelijk onderzoek naar de plaats delict, het incident, de verdachte(n), de slachtoffers en andere getuigen. Na de eerste opvang kunnen slachtoffers en andere betrokkenen nog lang behoefte hebben aan (specialistische) zorg. Onderstaand de belangrijkste handreikingen hiervoor, gebaseerd op onder meer de *Guide for preventing and responding to school violence*, (IACP 2007).

Psychosociale ondersteuning

1. Psychosociale hulp binnen 24 tot 72 uur na een ingrijpende gebeurtenis kan de ontwikkeling van trauma's beperken.
2. Maak plannen en afspraken voor (goede informatie over) professionele hulpverlening na een ingrijpende gebeurtenis zoals een geweldsincident. Houd hierbij ook rekening met de afwikkeling van de eventuele dood van één of meer leerlingen/studenten en personeelsleden
3. Informeer slachtoffers, betrokkenen en hun familie feitelijk en eerlijk mondeling en schriftelijk over het verloop en de gevolgen van het geweldsincident.
4. Blijf langdurig in contact met (familie van) slachtoffers en andere betrokkenen.
5. Informeer en begeleid het personeel wat betreft de feiten over verloop en gevolgen van de crisissituatie, praat met en begeleid studenten/leerlingen.
6. Laat nadat de politie de plaats(en) delict heeft vrijgegeven een gespecialiseerd schoonmaakbedrijf alles goed reinigen. Houd er toezicht op dat alle sporen worden verwijderd om onaangename confrontaties te voorkomen.
7. Informeer slachtoffers, betrokkenen en hun familie over hun rechten ten opzichte van de media.
8. Organiseer besloten (informatie)bijeenkomsten voor directe slachtoffers en hun verwanten.
9. Informeer collega-onderwijsinstellingen over het incident en de (leer)ervaringen in alle opzichten.

Tips voor zelfhulp na een traumatische gebeurtenis¹

- Probeer het gebeurde onder ogen te zien en te erkennen.
- Neem de tijd voor het natuurlijke, langzame, zekere proces van herstel.
- Gun jezelf momenten van ontspanning en doe ook regelmatige routine-werkzaamheden. Met andere woorden: wissel confrontatie af met afleiding.
- Houd je gevoelens niet voor je, spreek ze uit. Laat ook je sociale omgeving (partner, vrienden, familie) delen in je emoties en verdriet.
- Vermijd niet om te praten over wat je hebt ervaren. Grijp elke mogelijkheid aan om het gebeurde nog eens de revue te laten passeren. Dat kan ook in je gedachten, alleen.
- Zoek zo veel mogelijk gezelschap op van mensen waarbij je je thuis voelt.
- Stel je kwetsbaar op een wees bereid om steun te aanvaarden.
- Verwacht niet dat de herinneringen snel zullen verdwijnen; de bijbehorende beelden en emoties zullen je nog een hele tijd vergezellen. Bezig zijn met bijvoorbeeld lichte karweitjes kan verlichtend werken. Overactiviteit is niet goed omdat daardoor de aandacht en de hulp die jezelf nodig hebt in de verdrukking komt.
- Neem voldoende tijd om te rusten, te slapen, te denken en bij je vrienden en familie te zijn. Soms heb je het nodig om alleen te zijn.
- Wees duidelijk en eerlijk tegenover familie, vrienden en collega's over je behoeften. Maak je wensen en verlangens kenbaar.
- Probeer als de allereerste fase van hevige emoties voorbij is, een zo normaal mogelijk leven te leiden. Lang thuis blijven helpt je niet. Probeer wel indringende of moeilijke situaties te vermijden.
- Probeer je emoties op papier te zetten of om te zetten in een schilderij, tekening of muziek.
- Rijd voorzichtiger dan voorheen. Wees voorzichtig met (gevaarlijke) klusjes of activiteiten.
- Wees erop voorbereid dat niet iedereen begripvol en invoelend zal reageren op jouw verhaal.
- Bedenk dat de overweldigende emoties op den duur zullen verminderen.
- Bedenk dat het incident gevoelens van eerdere verliezen los kan maken.
- Neem als het kan geen belangrijke beslissingen. Dat kan later wel weer.
- Als je niet voldoende steun krijgt, vraag er dan om.
- Sta er bij stil dat een relatie stabiel en steviger is naarmate het evenwicht tussen geven en nemen in balans is. Hoe moeilijk je het ook vindt en hoeveel moeite het je ook kost, probeer na enige tijd niet alleen over jezelf te praten. Informeer naar het wel en wee van een ander.
- Bedenk dat gebrek aan reacties niet hoeft te betekenen dat mensen in je omgeving geen belangstelling voor je hebben of je niet willen helpen. Veel mensen willen je steunen, maar ze weten niet altijd hoe ze dat moeten doen.
- Bedenk dat vergeving (door jezelf en anderen) een vitaal onderdeel is van het genezingsproces.

¹ Bron: Buijssen, H. (2003) *De klap te boven. Zelfhulp en opvang bij traumatische gebeurtenissen: handreiking voor mensen werkzaam in de gezondheidszorg.*

- Probeer zo veel mogelijk de structuur van de dag te handhaven, zoals die was voor de schokkende gebeurtenis.
- Wees voorzichtig met slaapmiddelen, antidepressiva en tranquillizers.

LITERATUUROVERZICHT

De handreiking preventie en omgaan met schoolaanslagen is gebaseerd op de volgende handreikingen uit het buitenland en (wetenschappelijke) literatuur:

Arbeidsinspectie (2008). *Arbeidsrisico's in het voortgezet (speciaal) onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs*.

Buijssen, H. (2003). *De klap te boven. Zelfhulp en opvang bij traumatische gebeurtenissen: handreiking voor mensen werkzaam in de gezondheidszorg*. Amsterdam: Reed Business.

Catalano, R.E. (1999). *The social development. A theory of antisocial behavior*. New York: Springer.

Christensen, L.W. (2008). *Surviving a school shooting: a plan of action for parents, teachers, and students*. Boulder, Colorado: Paladin Press.

Consument en Veiligheid (2005). *Veiligheid op de basisschool: Wat doet het schoolbestuur?*

Elliot, D. (1994). Serious violent offenders. *Criminology*, 32(1), 1-21.

Hirschi, T. (2007). *Causes of delinquency*. Piscataway: Transaction Publisher.

Innenministerium und Ministerium für Kultus, Jugend un Sport (2006). *Rahmenkrisenplan zur "Gemeinsamen Verwaltungsvorschrift des Kultusministeriums, des Innenministeriums und des Umweltministeriums über das Verhalten an Schulen bei Gewaltvorfällen und Schadensereignissen"*. Baden-Württemberg.

International Association of Chiefs of Police (2007). *Guide for preventing and responding to school violence*. (2nd. ed.) Alexandria VA: IACP.

Kandel, E., & S.A. Mednick (1991). Perinatal complications predict violent offending. *Criminology*, 29, 515-524.

Katz, J. (1988). *Seductions of Crime*. New York: Basic Books.

Loeber, R., N.W. Slot & J.A. Sergeant (2001). *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie: omvang, oorzaken en interventies*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Lloyd, B.H. (2005). *Safe and efficient response to violent or mass casualty incidents at schools. Executive analysis of fire service operation in emergency management*. Memphis, Tennessee: Memphis Fire Department.

Morrison, G.M., & M.J. Furlong (1994). School violence to school safety: reframing the issue for school psychologists. *School Psychology Review*, 23(2), 236-256.

Nationaal CrisisCentrum (2003). *Handboek communicatie in crisissituaties*. Te downloaden van: www.nationaalcrisiscentrum.nl

Newman, K.S., C. Fox, D.J. Harding, J. Metha & W. Roth (2004). *Rampage: the social roots of school shootings*. New York: Basic Books.

Office of the attorney general Mississippi (n.d.). *School violence prevention guide*.

O'Toole, M.E. (1999) *The school shooter: A threat assessment perspective*. Washington DC: Federal Bureau of Investigations.

Pollack, W.S. (2008). *Prior Knowledge of Potential School-Based Violence*. Washington: USA Secret Service.

Robertz, F.J. (2004). *School shootings*. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft.

Robertz, F.J. & A. Lorenz (2009). *Amokdrohungen und zielgerichtete gewalt an schulen*. Unfallklasse Berlin.

Robertz, F.J. (2010). School shooter wil bevestiging. *Blauw*, 2, 12-15.

Schubarth, W. (2000). *Gewaltprävention in Schule und Jugendarbeit*. Neuwied: Luchterhand.

Schurink, L. (2010). Nazorg, hoofdstuk 29. In: *Gids Bedrijfshulpverlening 2010*.

Spee, I. (2008). *Als een ramp de school treft. Omgaan met calamiteiten in het onderwijs*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Toxopeus, R.S.E.V. (2009). Virginia Tech, Tuusula, Winnenden, Den Haag? Signalen of een aankondiging van een 'school shooting': wat zou u doen? In: *Magazine nationale veiligheid en crisisbeheersing*, 7(5), p.21-23.

Tweede Kamer (2009). Beleidsnota Rampenbestrijding 2000-2004 (26 956) en Bouwregelgeving 2002-2006 (28 325), nr. 66. Den Haag: Sdu Uitgevers.

U.S. Secret Service National Threat Assessment Centre and U.S. Department of Education (2000). *Safe school initiative. An interim report of the prevention of targeted violence in schools.*

Verlinden, S., M. Hersen & J. Thomas (2000). Risk factors in School Shootings. *Clinical Psychology Review*, 20(1), 3-56.

Voerman, B (2008). *Tussen woord en daad: gedragskundige inschatting van bedreigingen.* Zoetermeer: KLPD – Dienst Ipol.

Vossekuil, B. (2002). *The Final Report and Findings of the Safe School Initiative: Implications for the Prevention of School Attacks in the United States.* Washington D.C.: US Secret Service.

Waldrich, H.P. (2007). *In blinder Wut.* Köln: PapyRossa Verlag.

Zanders, A. (2010). Bedrijfshulpverlening en crisismanagement, hoofdstuk 28. In: *Gids bedrijfshulpverlening 2010.*

COLOFON

Deze handreiking is in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen opgesteld door de volgende personen:

- De heer F. Kriek – RegioPlan Beleidsonderzoek
- De heer J.C.M. van den Tillaart – RegioPlan Beleidsonderzoek
- Mevrouw E.S. van Cooten – RegioPlan Beleidsonderzoek
- De heer J.S. Timmer – Windesheim Hogeschool
- Mevrouw B. Pfeifer – Windesheim Hogeschool
- Mevrouw M. Kobes – NIFV

De begeleidingscommissie bestond uit:

- De heer M. Hoppe – ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen
- Mevrouw I.A.J.M. Elfrink – ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen
- Mevrouw B. Voerman – KLPD, dienst IPOL
- De heer W.J. Cevaal – centrum voor schoolveiligheid, afdeling APS
- Mevrouw A.M. Visser – centrum voor schoolveiligheid, afdeling APS

Conceptversies van deze handreiking zijn voor opmerkingen en aanvullingen voorgelegd aan twee brede klankbordgroepen. Deze bestonden uit vertegenwoordigers van de politie (werkgroep AMOK) en het onderwijs, waaronder de koepelorganen.

Wij bedanken zowel de leden van de begeleidingscommissie als die van de klankbordgroepen voor de constructieve samenwerking en de input voor de handreiking.

Amsterdam, april 2011

The Role of Warning Behaviors in Threat Assessment: An Exploration and Suggested Typology

J. Reid Meloy, Ph.D.^{*}, Jens Hoffmann, Ph.D.,[†]
Angela Guldemann, M.A.,[‡] and David James, M.B., B.S., M.A.[§]

The concept of warning behaviors offers an additional perspective in threat assessment. Warning behaviors are acts which constitute evidence of increasing or accelerating risk. They are acute, dynamic, and particularly toxic changes in patterns of behavior which may aid in structuring a professional’s judgment that an individual of concern now poses a threat – whether the actual target has been identified or not. They require an operational response. A typology of eight warning behaviors for assessing the threat of intended violence is proposed: pathway, fixation, identification, novel aggression, energy burst, leakage, directly communicated threat, and last resort warning behaviors. Previous research on risk factors associated with such warning behaviors is reviewed, and examples of each warning behavior from various intended violence cases are presented, including public figure assassination, adolescent and adult mass murder, corporate celebrity stalking, and both domestic and foreign acts of terrorism. Practical applications and future research into warning behaviors are suggested. Copyright © 2011 John Wiley & Sons, Ltd.

Discussions of threat assessment and targeted violence have their origins in the 19th century work of Laschi and Lombroso (Laschi & Lombroso, 1886; Lombroso & Laschi, 1892) in Italy and Régis (1890) in France. Since the contemporary research of Dietz and Martell (1989), Fein, Vossekuil and Holden (1995), Fein and Vossekuil (1998, 1999), and Calhoun (1998), threat assessment has advanced in a variety of areas, with studies in different domains of intended and targeted violence such as workplace violence, campus and university violence, school shootings, public figure assassination, adolescent and adult mass murder, terrorism, and the development of both threat assessment protocols and threat assessment organizations. As the nascent discipline of threat assessment matures, it is pertinent to revisit and refine terminology to standardize both practice and further research. One such concept is that of “warning behaviors” (James et al., 2007, 2008, 2011), variously termed by others as “signaling the attack” (Vossekuil, Reddy, Fein, Borum, & Modzeleski 2000), “tell-tale behaviors” or “high risk indicators” (Calhoun & Weston, 2003), “stalking-type

---

^{*}Correspondence to: J. Reid Meloy, Ph.D., Dept. of Psychiatry, Univ. of California, San Diego, School of Medicine; San Diego Psychoanalytic Institute; Forensic, PO Box 90699, San Diego, CA 92169, U.S.A.
E-mail: reidmeloy@gmail.com

[†]Institut für Psychologie & Bedrohungsmanagement (Institute for Psychology and Threat Management), Darmstadt, Germany

[‡]Forensic Psychiatric Service, University of Berne, Falkenplatz 16, 3012 Berne, Switzerland

[§]Fixated Threat Assessment Centre, 4-5 Buckingham Gate, London SW1 6JP, United Kingdom

behavior” (Mullen et al., 2009) and “pre-attack signals” (Dietz & Martell, 2010). These concepts in turn are also closely linked to those of “leakage” (Meloy & O’Toole, 2011; O’Toole, 2000) and behaviors on a “pathway to violence” (Calhoun & Weston, 2003; Fein et al., 1995). Below, some of the concepts elaborated by such authors are organized into a unified framework of “warning behaviors.” In this article the authors define the term, place it in the context of violence risk and threat assessment, trace its genesis through existing risk and threat assessment literature, discuss various types and illustrative case examples of warning behaviors, theorize on the reasons for warning behaviors, and make suggestions for operational application and further research.

SETTING THE CONTEXT

Threat Assessment and Risk Assessment

Threat assessment and risk assessment have developed as somewhat overlapping fields. Violence risk assessment has an older provenance, and is a method by which the probability of generally violent behavior is estimated for an individual based upon his membership in a particular at-risk group. Threat assessment is concerned almost wholly with the risk of targeted violence¹ by a subject of concern, and has a behavioral and observational policing focus. Risk assessment may address different domains of risk than threat assessment, and typically relies on more historical and dispositional (status) variables.

Threat and risk assessment both involve the reaching of a professional judgment by a person trained in such assessment. In a violence risk assessment, judgment is informed, but not necessarily dictated, by structured consideration of the presence or absence in a given case of factors which have been found through research to be statistically associated with violence. These are termed risk factors, and they are produced from analysis of group data. The problem of describing risk of intended or targeted violence in any given individual (as opposed to a group) is the very low base rate in any population under consideration, and the guarantee of an unacceptably high false-positive rate. Given the very low base rate, predicting which subject will be violent among those at risk for violence is impossible. Risk factors allow the separation of individuals into risk groups, typically high, medium, or low. Typing someone as high risk is not a probability estimate that he or she will behave in a violent way; rather, it is a statement that the subject shares important statistical associations with that group of people from which the few individuals who will go on to commit the behavior are most likely to emanate.

Risk factors are usually placed in the framework of an “instrument” or “protocol,” in other words a structured formulation (or *aide-mémoire*) of such factors, which can be applied by the violence risk assessor to ensure that all relevant risk factors are considered and incorporated into the assessor’s judgment (Skeem & Monahan, 2011). All violence risk factors can be divided into those that are static (status) and not susceptible to change (e.g., previous convictions for violence, gender) and

¹ Targeted or intended violence is inherently predatory (instrumental) and not affective (reactive, impulsive), whereas general violence risk assessment is concerned with both modes of violence, but has historically not differentiated between the two when instrumentation has been developed (Meloy, 2006).

those that are dynamic (state) and changeable (e.g., weapons possession, drug use, proximity-seeking). The latter can act as potential management targets for lowering risk. Recent work has emphasized the usefulness of further dividing state factors into those that do slowly change over time (stable) and those that can rapidly change over time (acute) (Douglas & Skeem, 2005). Most structured instruments – heretofore the domain of risk assessment rather than threat assessment – divide risk into one of three to five summary risk categories, at least three of them often labeled low, moderate, or high risk [see, for example, the HCR-20 (Webster, Douglas, Eaves & Hart, 1997); Monahan & Steadman, 1996].

In risk assessment, there is often a history of violence and the evaluation is usually done in a static setting, in other words one where the person is in a contained environment, such as prison or hospital (e.g., evaluation for release from prison to parole). In threat assessment, there may be no history of violence. Intelligence has developed around a subject of concern which has placed him or her on the radar of the threat assessor, and the evaluation is often acutely dynamic, unfolding in real time as the threat evolves toward an identified or as yet unidentified target (Borum, Fein, Vossekuil & Bergland, 1999).

Risk or Level of Concern?

An adjunctive concept to risk is that of “level of concern” (Scalora *et al.*, 2002a). Concern differs from risk in two main ways. The concept of level of concern is particularly applicable to threat assessment in dynamic, operational conditions, because it is judged on what information is currently available, which may be quite incomplete. A risk judgement, by contrast, requires all relevant information to have been gathered. Secondly, concern levels can reflect circumstance. For instance, a man who is assessed as being at high risk of violence will become of low concern if intervention results in his incarceration in a high-security facility, even if his risk level remains the same. Concern levels, as with risk levels, are generally rated as high, moderate, or low. The proportion of high-concern individuals who will act if no intervention is taken is probably rather small. However, few who go on to act will not come from the high-concern group. This is of practical importance in two ways. First, if all those in the high-concern group are selected for intervention and risk-managed, then the outcome of concern can be prevented in the very few who would go on to commit it without the need to attempt the impossible task of predicting whom they are. Second, resources can be refocused on the high-risk group, and the majority of cases who will not be found in the high-concern group can be eliminated or subject to less intensive interventions. Concern levels are reviewed on a regular basis in operational circumstances, and can be used as a measure of change.

“Red Flag” Indicators

Not all risk factors have an equal value, and some may be accorded predominance. Some risk assessment instruments employ the term “red flag indicators” to designate risk factors which, if present, will singly determine that a case ranks as a high risk or concern until proven otherwise. For instance, the Stalking Risk Profile (MacKenzie, McEwan, Pathé, James, Ogloff, & Mullen, 2009), which is a structured professional judgment approach to assessing stalking risk, includes five such items in the assessment

of violence: suicidal ideation, homicidal ideation, last resort thinking, high-risk psychotic phenomena, and psychopathy. These are essentially psychological parameters which, although they may manifest in some observable behavioral change, do not necessarily do so. They are most suited to risk assessments where clinical examination of the subject of concern can be incorporated. In the Workplace Assessment of Violence Risk (WAVR-21; White & Meloy, 2007), another structured professional judgment instrument – and one that focuses on discerning a pathway to violence – the first five coded items would be considered red flag indicators or “the system blinking red”²: motives for violence; homicidal ideas, fantasies or preoccupations; violent intentions or expressed threats; weapons skill and access; and pre-attack planning and preparation.

Likely Severity and Probability of Outcome

Other concepts that need to be taken into account in assessing risk of violence are those of severity of outcome and probability. Severity of outcome, in other words “the stakes,” does not predict whether or not the act will occur, but often influences the extent of the response given the predicted severity of the act. For example, information that a subject of concern both possesses and has the skill to use firearms may establish “the stakes” as severe injury or death. The probability of a terrorist incident, where high severity would equate with multiple fatalities, a major loss of faith in security services and damage to international reputation, often compels a rapid and comprehensive response that may be viewed as onerous by the public if the incident is successfully thwarted and minimized after the fact. Security assessments generally cross-reference severity against assessment of probability, which incorporates levels ranging from high or imminent, where there is definite intelligence of a group in the late stages of planning a specific attack, to low where there is no evidence of any group with the intent or capability to mount an attack.

Imminence

Imminence of the behavior of concern, although it is explicitly a prediction of the brevity of time between the assessment and the act, also infers an increasing probability of the act occurring within a specific time-frame. As such, it is a further variable which may influence both concern level and, within a given concern level, necessary speed of interventional response. High concern status may be accorded to a case involving risk of moderately harmful, but imminent behavior, and to a case involving non-imminent risk of the most serious harm. Imminence, as with many other components of risk, need not be static, and this points to the fact that level of risk or level of concern may change with time. Risk is a dynamic process and it is necessary to repeat the consideration of risk factors (the “threat assessment”) in the light of new information, as each occasion that risk is considered constitutes simply a “snapshot” of a moving scene – a still frame from a movie.

² This phrase was attributed to CIA Director George Tenet in the summer of 2001, prior to the 9/11 terrorist attacks on the World Trade Center and the Pentagon. It appeared to have been a statement of imminency by an individual privy to all the intelligence being gathered by various agencies at the time concerning a planned terrorist attack on the U.S. (Woodward, 2006).

Some risk assessment instruments try to adapt such snapshots to the changing picture by the use of scenarios or scenario planning (Hart, Kropp, Laws, Klaver, Logan, & Watt, 2003). This involves constructing likely narratives of how things might change for the better or worse. In other words, an attempt is made to project the risk factors into the future and look at ways in which they might evolve, if certain changes in the situation were to occur.

WARNING BEHAVIORS

Threat assessment can be supplemented by the use of an additional concept to add further perspective, specifically to patterns of change in risk over time. The present authors adopted the term “warning behaviors” specifically to indicate factors which constitute change, and which are evidence of increasing or accelerating risk. The warning behaviors model is not a classification of risk factors, but a useful means of conceptualizing behavioral patterns³ indicating increasing threat. Warning behaviors constitute particularly toxic changes in patterns of behavior which require an operational response. Such patterns may contain individual and dynamic risk factors, but are not simply risk factors in themselves. All warning behaviors are subject to observational monitoring if intelligence gathering is sufficient.

The term warning behaviors is not new to the threat assessment literature; what is new is a clear definition and typology. Warning behaviors as indicators of increasing or accelerating risk of violence are defined and categorized in a typology which presents them in an organized and comprehensive manner and points to their individual significance.

Warning behaviors contain within them dynamic rather than static variables, the former making substantial, and often more accurate contributions to assessments of acute and short-term violence risk (Gray, Snowden, & MacCulloch, 2004; McNiel, Gregory, & Lam, 2003; Nicholls, Brink, Desmarais, Webster, & Martin, 2006; Skeem & Mulvey, 2001). Acute, fast-changing, or accelerating risk is typically the domain of threat assessors who are attempting to operationally manage very low-frequency, but intentional acts of violence directed toward a specific individual or target (Calhoun & Weston, 2003). Although threat assessment was developed as an idiographic approach to overcome this low-base-rate problem by emphasizing risk management rather than prediction, and the lack of applicability of more traditional nomothetic (in the purest sense, actuarial) models for predicting general violence among large groups of individuals (Borum *et al.*, 1999), warning behaviors as single or multiple accelerating actions may be relevant to both idiographic and nomothetic approaches.

³ The use of the term “patterns” emphasizes the nonlinearity of risk assessment. For example, in another applied science such as oceanography, a linear approach would suggest that high winds make for high waves. The nonlinear approach indicates that intermittent winds will build resonance (transferred energy) within waves over time, leading to the risk of a huge rogue wave in the absence of a high wind (Casey, 2010). A corollary example from the threat assessment literature would be a paranoid individual predisposed to committing a mass murder due to the perceived humiliations by others over a course of years; and then one precipitating event, such as his job termination, leads him to actually commit a civilian massacre at his workplace (Hempel, Meloy, & Richards, 1999; Meloy *et al.*, 2004a; Mullen, 2004).

PREVIOUS RESEARCH RELATED TO WARNING BEHAVIORS

In the following, elements are traced in previous research in different domains of targeted or intended violence which are subsumed within the warning behaviors concept as defined above and elaborated below.

Public Targets

Emerging research supports the belief that warning behaviors are important in problematic approaches toward public figures, and should be construed as much broader than a specific threat (Meloy et al., 2010; Scalora et al., 2002a, 2002b, 2003). Warning behaviors show an intensity of effort to further a particular quest, usually some highly personal cause, but they could include a fixation on a public individual. They often predict an approach (Meloy et al., 2010), but with some exceptions (Scalora et al., 2003). Intensity has been measured in frequency of contact, duration of contact, multiple means of contact, and multiple contacts with other public figures (target dispersion; Scalora et al., 2002a), and is also associated with the presence of serious mental disorder in the public figure approach research (James et al., 2009; Scalora et al., 2002b).

Warning behaviors are also present in the public figure attack research. In contemporary western European attacks upon politicians (James et al., 2007), 46% of the subjects evidenced warning behaviors before attacking,⁴ and were more likely to have a mental disorder ($\phi=0.77$ effect size), to be psychotic at the time (0.65), and to show clear evidence of delusional beliefs (0.65) at the time of the attack. In the Exceptional Case Study Project (ECSP) conducted by the U.S. Secret Service (Fein & Vossekuil, 1998, 1999) – despite the very low frequency of directly communicated threats toward the target or law enforcement (7%) – the majority of the subjects had a history of verbal or written communication about the target (77%), one out of four communicated to the target (23%), and 63% had a history of indirect, conditional, or direct threats about the target. According to Dietz & Martell (2010, p. 344),

every instance of an attack on a public figure by a lone stranger in the United States for which adequate information has been made publicly available has been the work of a mentally disordered person who issued one or more pre-attack signals in the form of inappropriate letters, visits or statements.

Specific warning behaviors may be another moderating variable between the public figure problematic approach and the attack research (Meloy, 2011); but there are, as yet, no empirical studies which have assessed the relationship between certain warning behaviors and subsequent intended violence. There are many case studies, however, which retrospectively identify certain warning behaviors after an attack as predictors of that attack, but such circular reasoning does not advance predictive science; it would

⁴ In the European study, warning behaviors included posters, newspaper advertisements, attempted lawsuits against the government, chaotic deluded letters to politicians and the police, threatening letters, leafleting the public, telling friends of the intent to attack, and, in one case, attempted self-immolation in front of the eventual victim's place of work.

be most useful to determine both the specificity (true negatives) and sensitivity (true positives) of certain warning behaviors in relation to a public figure attack, a task easier said than done. However, the first difficulty with warning behaviors is a lack of clarity in definition, which in turn hampers measurement.

Psychiatric Patients

Monahan and colleagues (2001) provided important data relevant to warning behaviors in their MacArthur study of a large sample ($N=939$) of acute psychiatric patients discharged to the community who were subsequently violent toward others. Despite the fact that they focused upon general violence risk rather than targeted violence, within their main effects logistic regression model and iterative classification tree were several clinical risk factors that resonate with certain warning behaviors in the targeted violence literature: violent fantasies (single target focus), violent fantasies (escalating seriousness), violent fantasies (target present), threats at admission, and grandiose delusions.⁵ Grandiosity in another study of public figure approachers, for example, was found to be the single best predictor of a problematic approach toward a member of the British Royal Family (James *et al.*, 2010a), and in an earlier study, significantly differentiated those who approached US celebrities from those who did not (Dietz & Martell, 1989). All five of the MacArthur variables were assessed by clinicians through observation or structured clinical interview, but could be inferred through overt behavior in a more naturalistic environment and indirectly measured in a threat assessment context.

Adolescent Mass Murderers and School Shooters

Among adolescent mass murderers, warning behaviors in the form of leakage and directly communicated threats appear to be quite frequent. Meloy, Hempel, Mohandie, Shiva, & Gray (2001) found that 58% of their adolescent subjects ($N=34$) made threatening statements concerning their mass murder beforehand, usually to third parties. However, the majority of adolescent mass murderers also threatened their targets. Examples of direct threats included, "Tomorrow you find out if you live or die." An example of leakage included the statement, "Wouldn't it be fun to kill all those jocks?" (Meloy *et al.*, 2001, 2004a). This was very similar to other research on adolescents. O'Toole (2000) found among a sample of school shooters in her F.B.I. study that all subjects demonstrated some type of what the present authors term warning behavior before the shooting. The F.B.I. study included a wide range of both direct and indirect forecasting behaviors underpinned by different and/or multiple motivations. These included leakage, and ranged from subtle threats to innuendos to diary entries, doodling or videotapes. The recurring themes were violence, hopelessness, despair, hatred, isolation, loneliness, nihilism, or an "end of the world" philosophy. Another type of warning behavior in the F.B.I. study comprised attempts by the subject to persuade unwitting or knowledgeable family members, friends, or others to help with preparations for the violent act.

⁵ All five of these variables were significant $p < 0.05$, and three of these variables produced odds ratios > 1.8 ; however, some of these five variables, such as delusions, do not have an independent relationship with violence outside a logistic regression or iterative classification model, illustrating "the difficulty of identifying main effect or univariate predictors of violence" (Monahan *et al.*, 2001, p. 90). Violent fantasies did have an independent relationship with violence risk, especially if the patients continued to report such thoughts.

The U.S. Secret Service (Vossekuil et al., 2000) used the term “signaling the attack” behaviors to designate what the present authors would term warning behaviors in their study of school shooters. In 81% of their cases ($n=37$) at least one person knew the shooter was thinking about or planning the incident, and in 59% of the cases, more than one person knew about the planning. In 93% of the cases, the attackers engaged in some pre-offense “disturbing” behavior that created concern in those around him. These behaviors ranged from actions directly related to the impending incident, such as accessing a firearm – what we call a “pathway” warning behavior (see below) – to writing a poem or essay containing homicidal and/or suicidal themes – what we call a “fixation” or “identification” warning behavior, depending on the details of the writing. There was subject overlap in the F.B.I. and U.S. Secret Service studies, and they should not be treated as independent samples. A similar pattern of warning behaviors was found in a small sample of seven German school shooters (Hoffmann, Roshdi, & Robertz, 2009). All of the incidents were planned at least days, but more often weeks, months or even years before the attack. Warning behaviors were present, such as suicidal ideation (57%), displaying a weapon or threatening another person with a weapon before the attack (86%), fascination with other school shooters or violent offenders (86%), and leaking their intent to other individuals, usually peers (100%).

Adult Mass Murderers

Among adult mass murderers, defined as subjects 18 years of age or older who killed at least three people in one incident, the majority appear to leak their intent to third parties before they attack – one type of warning behavior. Hempel and colleagues (1999) found that 67% of a sample of 30 mass murderers, a non-random sample of convenience, engaged in leakage. Half of these individuals made a specific threat verbally or in writing, which described the location, victims, or time of the killings. The other half made either a generalized threat (no location or victim pool identified) or a mixed threat (generalized threat combined with a specific threat). An example of a generalized threat would be “I’m going hunting” (the words of James Huberty, referenced in Hempel et al., 1999). An example of a specific threat would be a suicide note that described the massacre in detail. Again, the contrast with the low frequency of directly communicated threats in this study is notable: 20% of the non-psychotic mass murderers directly threatened their target beforehand, and none of the psychotic mass murderers, who also had the highest lethality rate, directly threatened their target beforehand.

Spousal Homicide Perpetrators

Some incidents of spousal homicide indicate a predatory mode of violence (planned, purposeful, emotionless), while most are affective (reactive, impulsive, intense emotional arousal) (Meloy, 2006). The concepts of targeted violence and warning behaviors will most likely apply to those with a history of predation toward their spouses. Research suggests a number of risk markers for spousal homicides (Campbell, 2004; Campbell et al., 2003; Campbell, Glass, Sharps, Laughon, & Bloom, 2007; Echeburua, Fernandez-Montalvo, de Corral, & Lopez-Goni, 2009). Warning behaviors (see later) among these risk factors from the Danger Assessment (Campbell, 2004)

would include an increase in severity or frequency of violence (item 1 on the Danger Assessment; energy burst warning behavior), ownership of a gun (item 2; identification), direct threat with a weapon (item 5; directly communicated threat), direct threat to kill (item 6; directly communicated threat), forced sex (item 9; novel aggression), choking (item 10; novel aggression), control of daily activities (item 13; fixation), jealousy (item 14; fixation), beating while pregnant (item 15; novel aggression), threatening or attempting suicide (item 16; last resort), threats to harm children (item 17; directly communicated threat), and stalking (item 19; pathway). For spousal homicides, threat assessment and the utilization of warning behaviors described in the Danger Assessment (Campbell, 2004) would be most applicable to the generally violent/antisocial and dysphoric/borderline types of batterers (Dixon, Hamilton-Giachritsis, & Browne, 2008). The overcontrolled/catathymic spouse killer is different in his pattern of warning behaviors, and focused research on this is needed.

Workplace Violence Attackers

Although the prevention of workplace violence is a common field of practical threat assessment, surprisingly little systematic research has been done on warning behaviors preceding acts of targeted or intended violence in a workplace setting. Southerland, Collins and Scarborough (1997) analyzed media reports from the USA where employees, former employees, or spouses conducted lethal workplace attacks. They found that 27% of the offenders ($N=282$) had previously threatened violence in the workplace. A research report regarding 15 workplace homicides by current or former U.S. Postal employees (The National Center on Addiction and Substance Abuse at Columbia University, 2000) found that 14 of 15 offenders had troubled histories, including substance abuse, past violence, mental health problems, and/or criminal histories, and three perpetrators had been terminated for threatening behavior at the workplace before the attack occurred – although there was no control group in this study. Only the latter factor would be considered a warning behavior, although the others would be considered status predictors of general violence risk. In a German study based on court and police files, Hoffmann and Dölitzsch (2006) detected a variety of warning behaviors in a group of 20 lethal or near-lethal workplace attacks. Crimes committed by strangers were excluded from the sample. Most of the perpetrators (90%) planned and prepared their attack beforehand, such as illegally obtaining a gun (30%), constructing explosives (10%), or starting surveillance of the residence of the targeted victim (10%) – all pathway warning behaviors. Seven offenders displayed final-act behaviors (35%), such as ensuring the financial well-being of their families or sending farewell letters to friends – an aspect of last resort or energy burst warning behavior. Final acts can also occur when people plan to commit suicide (Calhoun & Weston, 2003). A majority of the workplace violence offenders (60%) either directly threatened the victim or communicated to third parties their violent intent – what the present authors term directly communicated threat and leakage warning behaviors.

Federal Judicial Threateners and Attackers

Calhoun (1998) studied 3,096 inappropriate communications to federal judicial officials in the U.S. between 1980 and 1993. No subsequent violence occurred in 90% of the cases where there was a threatening or inappropriate communication to a judge.

In 3.9% of the cases violence resulted, and in another 4.1% the threat was enhanced with efforts to carry it out, but no violence resulted. Suspicious activity as a form of threat – such as presence in or around the courthouse at odd hours – was 40 times more likely to result in violence than threatening or inappropriate communications through writing, telephoning, verbalization, or a third party informant.

A TYPOLOGY OF WARNING BEHAVIORS

The typology delineates factors that are indicative of increasing or accelerating risk of targeted violence. It was constructed by identifying and contemplating patterns of data and theoretical formulations across the entire writing and research on targeted and intended violence, discussions with colleagues who do threat assessment, and the casework experience of the authors over the past several decades. It is a rationally derived typology that will need to be empirically tested. The proposed eight warning behaviors for threat assessors are as follows:

1. *Pathway warning behavior* – any behavior that is part of research, planning, preparation, or implementation of an attack (Calhoun & Weston, 2003; Fein & Vossekuil, 1998, 1999).
2. *Fixation warning behavior* – any behavior that indicates an increasingly pathological preoccupation with a person or a cause (Mullen et al., 2009). It is measured by: (a) increasing perseveration on the person or cause; (b) increasingly strident opinion; (c) increasingly negative characterization of the object of fixation; (d) impact on the family or other associates of the object of fixation, if present and aware; (e) angry emotional undertone. It is typically accompanied by social or occupational deterioration.
3. *Identification warning behavior* – any behavior that indicates a psychological desire to be a “pseudo-commando” (Dietz, 1986; Knoll, 2010), have a “warrior mentality,” (Hempel et al., 1999), closely associate with weapons or other military or law enforcement paraphernalia, identify with previous attackers or assassins, or identify oneself as an agent to advance a particular cause or belief system.
4. *Novel aggression warning behavior* – an act of violence which appears unrelated to any targeted violence pathway warning behavior which is committed for the first time. Such behaviors may be utilized to test the ability (de Becker, 1997) of the subject to actually do a violent act, and may be a measure of response tendency, the motivation to act on the environment (Hull, 1952), or a behavioral *tryout* (MacCulloch, Snowden, Wood, & Mills, 1983). When homicide occurs within this warning behavior, it may be “proof of kill” (G. Deisinger, personal communication, February, 2011).
5. *Energy burst warning behavior* – an increase in the frequency or variety of any noted activities related to the target, even if the activities themselves are relatively innocuous, usually in the days or weeks before the attack (Odgers et al., 2009).
6. *Leakage warning behavior* – the communication to a third party of an intent to do harm to a target through an attack (Meloy & O’Toole, 2011).
7. *Last resort warning behavior* – evidence of a violent “action imperative” (Mohandie & Duffy, 1999), increasing desperation or distress through declaration in word or deed, forcing the individual into a position of last resort. There is no alternative other than violence, and the consequences are justified (de Becker, 1997). The subject feels trapped (S. White, personal communication, October, 2010).

8. *Directly communicated threat warning behavior* – the communication of a direct threat to the target or law enforcement beforehand. A threat is a written or oral communication that implicitly or explicitly states a wish or intent to damage, injure, or kill the target, or individuals symbolically or actually associated with the target.

These eight types of warning behaviors are not conceptually equivalent (L. Preston, personal communication, March, 2010), in that fixation and identification both describe psychological constructs inferred through behavior, similar to what Nock and colleagues (2010) referred to as “implicit cognitions,” while novel aggression and energy burst describe overt behaviors without any inference as to motivation. Moreover, there is some potential overlap among types, such as pathway behavior and energy burst behavior. Nevertheless, this typology has face validity, embraces within its categories most of the universe of warning behaviors in intended and targeted violence, and may provide a useful beginning structure for further operational thinking and research.

CASE EXAMPLES

The typology is a synthetic theoretical formulation, constructed through the consideration of empirical case studies and group studies with substantial sample sizes of those who completed an act of targeted violence (Calhoun, 1998; Dietz & Martell, 1989; Fein & Vossekuil, 1998, 1999; Hoffmann, Meloy, Guldemann, & Ermer, 2011; James *et al.*, 2007, 2008; Meloy, 2011; Meloy *et al.*, 2004a, 2004b). The following cases are selected on the basis of their illustrative nature, and are intentionally taken from different domains of targeted violence to underscore that the various types of warning behaviors are relevant to each such domain. All cases are retrospective in nature with the corollary risks of hindsight bias, confirmatory bias, and over-determination of the importance of warning behaviors.

Pathway Warning Behavior

On September 6, 1901, U.S. President William McKinley attended the Pan American Exposition in Buffalo, New York. Leon Czolgosz, an avowed anarchist and follower of Emma Goldman, was in Chicago on August 29, and traveled to Buffalo by train. He intended to shoot the President but had not yet devised a plan. Once in Buffalo, he rented a room at a local bar and hotel owned by a Polish American. He stated that he went to the Exposition a couple of times a day. It was not until September 3, however, that he firmly decided to make the attempt on the President. It was on this day that he purchased a .32 caliber revolver and ammunition. That evening, Czolgosz went to the Exposition grounds near the railroad gate where McKinley was due to arrive that day. McKinley exited the train and entered the grounds, but Czolgosz stated that he was afraid to attempt that day due to the number of bodyguards, and he feared that he would be discovered and fail. He then returned to the Exposition on September 4 and was able to stand near McKinley during a Presidential speech. He again decided not to make the attempt because the crowd was large and he was being frequently jostled, which could have thrown off his aim. Czolgosz waited until Thursday, September 5, but could not get close enough for a clear shot. So he returned on the morning of September 6 to the Exposition grounds. “Emma Goldman’s speech was still burning me up. I waited near the central entrance for the President, who was to board his special train

from that gate... I stayed on the grounds all day waiting” (*Buffalo Evening News*, September 7, 1901, p. 9). Czolgosz then conceived the idea of wrapping his handkerchief around his revolver in his hand so that he could bring the weapon to bear quickly. He went to the Temple of Music, where a final reception for McKinley was to be held before his departure. Czolgosz stood in line and waited his turn. “I got in line and trembled and trembled, until I got right up to him, and then I shot him twice through my white handkerchief. I would have fired more, but I was stunned by a blow in the face, a frightful blow that knocked me down” (*Buffalo Evening News*, September 7, 1901, p. 9). U.S. Secret Service Agents immediately jumped on him, but McKinley had been wounded in the chest and abdomen. The President died 8 days later (Biesterfeld & Meloy, 2008; MacDonald, 1902; McClure & Morris, 2004).

This case illustrates the dynamic movement along a pathway to violence and the final markers – planning, preparation, and implementation of an attack – along such a pathway (Calhoun & Weston, 2003; Fein & Vossekuil, 1998, 1999).

Fixation Warning Behavior

Stephen Wynn was concerned and frightened in the spring of 2001, more than he had ever been since his adolescent daughter was kidnapped over a decade ago – and subsequently recovered after payment of a \$1.45 million ransom. Wynn was a multi-billionaire, a corporate executive and celebrity figure, who had almost singlehandedly rebuilt Las Vegas into a thriving world-class entertainment empire. But over the past year, a man who called himself Don Vici, a.k.a. Donald Eugene Phillips, was sending him dozens of letters, stating that Wynn was his half-brother and demanding payment of \$50 million dollars. Phillips was on the move, had been in Las Vegas early in his pursuit, and now was somewhere on the U.S. west coast. The letters were increasingly angry and devaluing, and the most frightening events had just occurred. Someone delivered flowers to his home for his wife, Elaine, and they appeared to be from Phillips. And on March 31, 2001, Wynn’s security received multiple telephone calls on their answering service, among them: “I just lost my ass tonight and I’m sick and I’m dying, and I ain’t gonna fucking die alone.” And then, “I’m gonna kill him with me.”

His security had not contacted the local police, but subsequent to this homicidal threat, both the Las Vegas Metropolitan Police Department and the F.B.I. were brought into the case. Phillips was subsequently arrested in Florida, extradited to Nevada, and tried for aggravated stalking. He pled legal insanity. On evaluation, he was found to be a habitual con man with some violence in his history (PCL-R=35), psychiatrically impaired (bipolar disorder), and medically in trouble (HIV and hepatitis A and B positive). Phillips was judged to be legally sane and an imposter (Deutsch, 1953) – a man who consciously pretends to be someone he is not to manipulate others – by the jury, and since this was a third strike felony, was eventually sentenced to life in prison (Meloy & Mohandie, 2008). His primary motive appeared to be monetary gain, but emotionally driven by his envy of Stephen Wynn. He had written in one of his letters, “While I sit here and watch the Country Music Awards in my little fucking dump, I think of your rich fucking ass sitting there in your fucking palace and I envy the hell out of your blood. You just don’t know man” (J.R.M.’s case files in *State v. Donald Eugene Phillips*; Meloy & Mohandie, 2008).

This case illustrates fixation warning behavior through an increasingly pathological preoccupation with Wynn (frequency and duration of communications), the increasingly angry and devaluing tone, and the incessant demands for money.

Identification Warning Behavior

Timothy McVeigh bombed the Murrah Federal Building in Oklahoma City on April 19, 1995. He killed 168 people by detonating a 4,000-pound fertilizer bomb which he and Terry Nichols had constructed inside a Ryder truck the day before. The widely understood motivation for this bombing was McVeigh's fury toward the burning of the Branch Davidian compound in Waco, Texas, exactly two years before. McVeigh attributed this conflagration to the intentional acts of the Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives and the F.B.I. (Michel & Herbeck, 2001).

His motivation, however, ran much deeper. Once he had failed the selection process for the U.S. Army Special Forces, and subsequently left military service, McVeigh became socially adrift and gravitated toward the Patriot Movement, a right wing anti-government, anti-Semitic assemblage of true believers who saw a conspiracy of the Zionist Operated Government (ZOG) at every turn. McVeigh had become a soldier without an army, developed a quite rigid and disciplined "warrior mentality" while in the military which was consonant with his own personality structure, and continued to collect military paraphernalia, including weapons, as well as peddling such materials at gun shows throughout the midwest and southwest U.S. He harbored a fantasy of wanting to be the "ultimate warrior," articulated in his written communications to his sister Jennifer; but most relevant, and as his fantasy coalesced into a bombing conspiracy, he believed he would be the first hero of the second American Revolution, a war that would be ushered in by his planned bombing. The date selected would not only coincide with Waco, but also the battle of Lexington-Concord, MA, on April 19, 1775, when the first shots of the American Revolution were exchanged between farmers and the British military. Evidence supporting this identification warning behavior came in five forms: (a) during the bombing he wore a T-shirt inscribed with the words of Thomas Jefferson: "The tree of liberty must be refreshed from time to time with the blood of patriots and tyrants;" (b) he had within his yellow Mercury Marquis a large assortment of Patriot Movement literature referring to this important event; (c) he communicated his desire to be the "first hero" to his sister in writing; (d) he carried with him in his pocket a commemorative coin for the Battle of Lexington-Concord, inscribed with the words of the American poet Ralph Waldo Emerson, "The shot heard round the world;" and (e) he readily identified with the hero of William Pierce's book, *The Turner Diaries*, which also provided a template for his act of terrorism (Meloy, 2004; J.R.M.'s case files in *U.S. v. Timothy James McVeigh*). None of these behaviors advanced the preparation for the bombing, but they all contributed to his motivation for the bombing, which was a violent and grandiose narcissistic identification as an American war hero.

Novel Aggression Warning Behavior

On November 20, 2006, former student Bastian B. entered the junior high school in Emsdetten in the western part of Germany. The 18-year-old was wearing a black trench coat and was armed with pipe bombs and muzzle-loading rifles. He immediately

started shooting at teachers, students, and the janitor, injuring five of them. Police arrived shortly after the beginning of the shooting and entered the building. Feeling trapped, Bastian B. then committed suicide with one of his guns. Due to police intervention he was not able to detonate his explosives.

Bastian B. had identified himself with the U.S. school shooters in the 1999 Columbine attack, and had dreamt of committing a mass murder with a higher number of casualties than his role models (identification warning behavior). Two and a half years before the attack he had communicated in an internet forum that he was desperate and thought about starting a massacre (leakage warning behavior). Bastian B. was well known for his fascination with weapons and the military (identification warning behavior). In 2005 he proudly established a local Airsoft association with 20 members, calling themselves TASTE (Tactical Air Soft Team Emsdetten). They started training in the woods using replica firearms and wearing military clothes (pathway or identification warning behavior). Due to internal conflicts, TASTE disbanded in July, 2006. In the same month Bastian B. threatened two men with a tear-gas pistol at a local festivity (novel aggression warning behavior). Police were called and confiscated the weapon. He said to the policemen he had done this in order to settle a dispute. Never before had Bastian B. acted so aggressively in public. In October 2006 he obtained through the internet the guns he later used for the school shooting. A day before the attack, Bastian B. produced a video of himself. He bragged how he had frightened the two men and the police with the tear-gas pistol at the festival (J.H.'s case files).

This case illustrates a number of warning behaviors, but is utilized as an example of novel aggression warning behavior, an act of aggression committed for the first time that is unrelated to the eventual targeted violence. It may be a test of the subject's ability to be violent.

Energy Burst Warning Behavior

On January 8, 2011, Jared Loughner attempted to assassinate U.S. Congresswoman Gabriele Giffords, wounded 12 others, and killed Chief District Federal Judge John Roll and five others in a shopping mall outside Tucson, Arizona. The evening before, Loughner dropped off a 35mm roll of film at a Walgreen's drugstore to be developed, and then checked into Motel 6 shortly after midnight. At 0219 he picked up the photos and made another purchase at Walgreen's. He then left a telephone message with a friend. At 0412 he posted to his MySpace page a photo of a Glock 19 and the words, "Goodbye friends..." He also conducted web searches intermittently through the night on "assassins" and "lethal injection." Just after 0600, he visited a Walmart and a Circle K store. He left the first Walmart where he did not complete a purchase because the clerk was concerned about his behavior, went to a second, and purchased 9mm full metal jacket ammunition and a black diaper bag at 0727. Shortly thereafter he was stopped by an officer for running a red light. He went home where his father confronted him about the contents of the bag, and Loughner ran away from him. He returned to the Circle K where a cab picked him up and took him to a Safeway supermarket where he insisted on obtaining change so he did not overtip the driver. Sixteen minutes later he began his rampage at 1010.

The other photos Loughner had picked up contained images of him in a red G string holding the Glock next to his crotch, and then next to his buttocks while looking

in a mirror. He came to the mass murder with a 31-round, fully loaded magazine, two 15 round magazines in his pocket, and a buck knife, with his money, driver's license, and credit card in a plastic bag (Lacey, Becker, & Dolnick, 2011).

This case illustrates energy burst warning behavior in a period of 12 hours before the mass murder in that behavioral activity significantly and noticeably increased in relationship to the intended violence. Pathway (preparation and implementation of targeted violence) and identification (researching other assassins) warning behaviors are also evident¹

Leakage Warning Behavior

A number of examples of leakage can be found in Meloy & O'Toole (2011). The following is an unusual case of leakage involving the internet.

On April 20, 2010, the website "Revolution Muslim" posted the following internet statement directed toward Trey Parker and Matt Stone, the co-creators of the cartoon series, *South Park*: "We have to warn Matt and Trey that what they are doing is stupid and they will probably wind up like Theo van Gogh for airing this show. This is not a threat, but a warning of the reality that will likely happen to them." The statement was in response to their portrayal of the Prophet Muhammad in a bear suit, along with cartoon characters of Jesus, Buddha, and Moses in several episodes of the program a week earlier. Although not a direct threat, and carefully written as a "warning" to the co-creators that they would likely be killed by others for their sacrilege, the import of the statement was accentuated by photos of Theo Van Gogh's corpse in an Amsterdam street on November 2, 2004 following his assassination by Mohammed Bouyeri, a member of the Islamist Hofstad Group, which was planning and preparing to target members of the Dutch Parliament as well as Schiphol Airport and a nuclear reactor. The home and work addresses of the co-creators were also listed on the website, along with a sermon by a wanted Yemeni cleric outlining the punishments for blasphemy against the Muslim religion. The leakage to a third party, in this case, the entire internet, of intent to do harm to the writers, received an extraordinary publicity boost when it was widely covered by CNN on all their platforms that same evening, which focused upon the fear-driven stifling of free speech protected by the First Amendment of the U.S. Constitution (J.R.M.'s case files; cnn.com, April 20, 2010; Buruma, 2006).

This case illustrates leakage warning behavior in that a threat explicitly directed at the targets was not conveyed, but done under the guise of a general warning of intent that many other third parties could see on the internet.

Last Resort Warning Behavior

Friedrich Leibacher was wearing a dark blue jacket bearing the word "police" when he approached the parliament in Zug, Switzerland, on September 27, 2001 at 1030. Bystanders later claimed that, as he entered the building, he declared that it was a "police operation" and stated: "I'll show them". He was carrying a rifle, a shotgun, a pistol (all legally obtained, one of them nine days before the attack) and a plastic canister with propellant. Within two minutes and 34 seconds, he killed 14 people and injured 15 others. He killed himself at approximately 1034 at the desk of the president of the parliament (Nyffeler & Schwyter, 2003). Towards the end of the attack he revealed his

identity and shouted: “. . .now, we deal with ‘the complaint Leibacher’” (Weilbach, 2009, p. 164).

Friedrich Leibacher was involved in a three-year-long argument with public authorities after he threatened a bus driver with a gun in a bar on October 17, 1998 in a private argument, and later also accused him of driving under the influence. The bus driver and the Zug transport services sued Leibacher for his actions and claims. Complaints directed at various public authorities and politicians followed, indicating that Leibacher thought of himself as a “victim of the Zug mafia.” During his “struggle,” he had to endure numerous rejections (e.g., refusal of compensation) and a lack of response to his demands and his complaints, which resulted in his adopting a more aggressive style of writing. He also informed organizations such as Amnesty International and the European Court of Human Rights about the “torture” he was obliged to endure and begged for help from outside Switzerland. He claimed that the legal struggle had left him vulnerable to heart and stomach ailments, which he described in a letter to Amnesty International (Weilbach, 2009).

It is believed by the authorities that he was sitting in the audience when Zug politicians, unanimously and without discussion, rejected his complaint against them and others in May, 2001. He virtually ceased to write new letters to them after this latest rejection and began to focus his attention on gaining “justice” and recognition through means other than the legal system. In the end, he did not even bother to open the notification of the court’s verdicts sent to him a few days before the attack. In a letter to his daughter’s school director written on the evening before the attack, curiously in stilted English, he stated: “I am persecuted by the Swiss government for some critics. . . If these things are driving out of control, it is because I am completely tired to fight against that supremacy. I am forced to do the same as they do” (Weilbach, 2009, pp. 162–163).

While he had made some preparations for an escape (e.g., a rented motor scooter), the overall evidence suggests that he did not believe that he would survive. He sold his home in March, 2001, closed his bank accounts, and sold his stocks in August and September, 2001. In addition, he made a will on August 21, 2001, and 2 days before the attack, he telephoned a funeral director and arranged his cremation in the case of his death: “My ashes are to be scattered over the Atlantic Ocean” (Nyffeler & Schwyter, 2003, p.11). On the day before the attack, he sent a farewell letter to his mother who did not read it until two days after the attack. On the day of the attack, he sent his lawyer the key to a locker, in which the police later found nine folders containing material relevant to his case. During the attack, he was carrying a statement on a cord around his neck to the effect that he declined any form of medical attention. The police found a declaration entitled “Day of Rage” in his car outside the parliament, in which he explained the reasons for his actions and which he had begun writing ten days earlier (Nyffeler & Schwyter, 2003).

This case illustrates last resort warning behavior, in that his “final acts” (Calloun & Weston, 2003) indicate that violence is justified, there is no other alternative, and he believes he is trapped.

Direct Threat Warning Behavior

A suicide bomber died and two others were injured when two explosions hit the city center of Stockholm, Sweden, on December 11, 2010. A car was detonated on the

shopping street of Drottninggatan at 1700, and a few minutes later, a man blew himself up with a pipe bomb approximately 200 meters from the demolished car.

The Swedish news agency Tidningarnas Telegrambyrå (TT) and the Swedish Security Police received an e-mail moments before the bombings which contained recorded audio messages in Swedish, English, and Arabic: “Now, your children – daughters and sisters – will die like our brothers and sisters and children are dying. . . our actions will speak for themselves. As long as you do not end your war against Islam and the insult against the prophet and your stupid support for that pig Vilks.” This latter comment was in reference to general Swedish acceptance of cartoons of the Prophet Muhammad drawn by the artist Lars Vilks in 2007. The message also demanded that Muslims in Sweden “Stop sucking up and degrading yourselves,” and was a call to arms: “All mujahedeen. . . now it’s time to attack. Do not wait any longer. Come forth with whatever you have, even if it is a knife, and I know that you can bring more than knives. Fear no one. Do not be afraid of jail. Do not fear death” (Anderson & Burns, 2010).

Curiously, he also apologized to his wife and children: “I love you all. Please forgive me if I lied to you. It wasn’t very easy to live the last four years with the secret of being mujahid, or as you call it terrorist. Please do know one thing, you and the children are the best of what happened to me in this life.”

The following day, an al Qaeda affiliated group, The Islamic State of Iraq, praised the “martyrdom operation” of the suicide bomber, Taimour al-Abdaly, called for the blessing of Allah, but did not claim responsibility for the attack. Al-Abdaly was a 28-year-old Iraqi Sunni who emigrated to Sweden at the age of 10 and spent some of the previous decade living in Britain and attending university (Burns & Somaiya, 2010).

This case illustrates directly communicated threat warning behavior, in that there is clear evidence that audio recordings in multiple languages were sent to media outlets just before the bombings to warn the intended victims of the attack, and the reasons for the violence.

WHY WARNING BEHAVIORS?

One warning behavior may detect ominous change in a subject of concern and indicate a need for risk management intervention, rather than relying on the accumulation of separate risk factors to attempt to predict intended violence. Warning behaviors appear to be both evidence of psychological preoccupation and movement toward achieving resolution through impending action. They may contain elements of *modus operandi* and also psychologically gratify through ritual or symbolism. For example, pathway warning behaviors would, in most cases, be driven by tactical necessity or creativity; while identification warning behaviors would likely enhance the narcissism of the subject through his attempts to be like those he admires (commandos, warriors, martyrs, previous assassins, etc.). In the psychoanalytic literature, these are called idealizing or twinship identifications and refer to the wish to worship someone else (idealizing) or be like someone else (twinship) (Kohut, 1971).

Warning behaviors may be motivated by fantasies which are conscious, somewhat unconscious, or completely outside the awareness of the subject of concern. For example, McVeigh’s identification as a soldier of the Patriot Movement was fully conscious and articulated in his writings to his sister. On the other hand, energy burst behavior may be evident to the subject of concern, but it may be outside his awareness

that it has anything to do with the imminence of his targeted violence. Warning behaviors typically contain a variety of emotions, such as anger, fear, anxiety, exhilaration, excitement, or anticipation; but such emotions are quite dynamic and may change rapidly over time due to a variety of internal and external factors, ranging from the underlying neurobiology of the subject and his corresponding psychological dynamics, to his current situation, his perceived relationship to his target, and the target's behavior. None of the warning behaviors, however, are diagnostic of any particular mental disorder or personality disorder, although they may contribute to understanding both mental state and intention.

TARGET SELECTION

Warning behaviors can be detected and acted upon even when there is no definite knowledge of whom the target might be. In the case examples given above, McVeigh attacked a building which was representative of government, against whom his main grievance lay. Leibacher's anger was with local government, but also toward some of the specific individuals he intended to shoot. Taimour al-Abdaly was attempting mass indiscriminate killing, and by definition therefore had no specific target. There are also cases where the eventual target was intended but opportunistic (Calhoun & Weston, 2003), such as in the German cases of the attacks on Lafontaine and Schaeuble (James et al., 2007; Hoffmann et al., 2011); the intent in both cases was to bring attention to a grievance by attacking a prominent politician.

There are also cases where the recipient of a warning behavior may be a third party and a public figure. In the following example of last resort warning behavior (Cullen, 1996), the grievance was against an impersonal body, a local council, but the target was school children, and a message of last resort was sent, not to the council, but to the British Queen as the ultimate legal authority and head of state. In addition, the target was a third party which was a symbol of the real target of the grievance, or one that would cause major distress to the desired, but unavailable, target:

Thomas Hamilton was 44 at the time of his death. In 1974, the Scout movement had withdrawn his warrant as a scout leader, beginning a festering sense of grievance over the next 20 years, during which he ran a series of boys' clubs. The way he ran the clubs led to accusations of improper behavior on his part and resulted in his coming into contention with a number of local authorities which owned the school premises where his clubs met. His summer camps in 1988 and 1991 and a residential sports training course in 1992 were investigated by police, but no charges resulted. Hamilton countered these events by a campaign of complaints against the local authority and the police. He wrote letters of self-justification to parents and tried to enlist the help of his MP (Member of Parliament, a political representative in the U.K.). He became fixated on his grievance and made persistent complaints over a number of years. In February 1996, he wrote to Queen Elizabeth for help in restoring his dignity and stated that he was doing so as a "last resort." No action was taken upon receipt of the letter. From the report of the subsequent official inquiry, it is clear that ideas as to what he would do if all failed were already coalescing in Hamilton's mind. Three weeks later, he walked into the gymnasium of a local primary school and killed 15 children and their teacher. Another child was killed in subsequent firing before Hamilton turned the gun upon himself. He had been carrying two pistols and two revolvers and 743 rounds of

ammunition, of which he fired 109. He had a license for the weapons he owned. Following the massacre, the law was changed to ban the possession of hand guns by private individuals in the U.K.; the British Olympic pistol shooting team is now obliged to leave the British mainland in order to practice.

A secondary point is that public figures may receive material comprising a warning behavior in cases which have nothing to do with them. For instance, a man wrote to the British Queen from one of her dominions with the request that she grant him a license to kill children. This was taken as a form of leakage warning behavior, and the Fixated Threat Assessment Centre (Boyce, 2011; James, Kerrigan, Forfar, Farnham, & Preston, 2010b) arranged for the man urgently to be assessed by psychiatric services in his home town. He was found to be suffering from the delusion that the 12-year-old next door was being serially sexually abused by strangers and he had decided that the best way to help her would be to kill her. This example illustrates that those assessing a threat to an individual or institution need to be mindful that there will also be a need to act when a warning behavior indicates a threat to a member of the general public, rather than a public figure. It also emphasizes the point that, in cases of public figure harassment and stalking where the perpetrator is psychotic, those at greatest risk of violence are not the presumed target, but members of the perpetrator's family, those in his social or occupational circle, or members of the general public (Dietz & Martell, 1989; James *et al.*, 2010b). This contrasts with the research concerning violence among ex-intimate stalkers, most of whom are not mentally ill, where the identified target is most at risk (Meloy, 1998, 2002; Mohandie, Meloy, McGowan & Williams, 2006).

THE PRACTICAL APPLICATION OF WARNING BEHAVIORS IN THREAT ASSESSMENT

Threat assessment involves the assessment of levels of concern on a subject who has been flagged by some aspect of their behavior, and is based upon what (often limited) evidence is available at the time. Examples of agencies which operate in this manner in the field of public figures are the U.S. Capitol Police Threat Assessment Section (Scalora *et al.*, 2002a; Schoeneman *et al.*, 2011), the Fixated Threat Assessment Centre (FTAC; James *et al.*, 2010a, 2010b) in London and the U.S. Secret Service (Fein & Vossekuil, 1998, 1999; Phillips, 2008). Warning behaviors in this context are intended to be used as indications of a recent or current significant increase in risk which requires a response. For example, the FTAC will place someone in the category of high concern, until or unless proof to the contrary can be established, if a warning behavior or a red flag is present; the U.S. Secret Service, on the other hand, investigates all cases that come to their attention. Warning behaviors are especially useful in the monitoring of risk in known cases, but they are equally relevant in cases being assessed *de novo*.

Warning behaviors can only constitute warnings if the behaviors are detected, and implicit in the description of these behaviors is the need for adequate intelligence gathering. This could range from the establishment of trust in a school or campus setting between students and their teachers so that behaviors of concern are talked about and investigated by a threat assessment team (Deisinger, Randazzo, O'Neill, & Savage, 2008; Mohandie, 2000), to formal intelligence-gathering efforts at a local, state, or national level that often involve both technological and human assets. Without such intelligence-gathering

efforts, however, threat assessment will not work; even when such efforts occur, there is always the risk of a “silo effect” – different domains of behavior are never linked together or synthesized to develop a comprehensive picture of the subject of concern, conduct further investigation, identify other warning behaviors, and actively risk-manage the case. The collection of such data is all the more difficult in a naturalistic environment where the subject of concern is often freely moving within his community, region, state, nationally, or globally; hence the need for a high degree of cooperation between law enforcement, intelligence, and security personnel across jurisdictions and interests. National security and state secrecy further complicate the data gathering and sharing. Such issues are beyond the scope of this article, but clarity of communication and preciseness of terminology are a step forward.

FUTURE DIRECTIONS

This typology is offered to aid in the development of threat assessment by separating and defining the patterns of accelerating or increasing risk in cases where concern for intended violence is being investigated. Its purpose is to contribute to the advancement of threat assessment from unstructured to structured professional judgment, a more reliable and valid method of assessment in violence risk research (Monahan, 2008).⁶ The authors offer it to help structure professional judgment among threat assessors, and as a complement to other risk assessment instruments which address both dynamic factors and change over time. Much further research needs to be done; for example, whether such warning behaviors can be reliably identified, coded, and utilized in a valid manner (Skeem & Monahan, 2011). There is no predictive validity yet established for this typology, and any weighting of these warning behaviors would be dependent upon such research. Without prospective empirical data, a typology such as this should not be utilized to modify any legal standards of imminency of risk or involuntary civil commitment. One recent study (Hoffmann et al., 2011), however, applied this warning behavior typology (without last resort warning behavior) to the small universe of non-terrorist public figure attackers in Germany during the latter half of the 20th century ($N=14$), and every warning behavior was evident, the most frequent being pathway and fixation, the least frequent being direct threat. This was the first empirical application of the warning behaviors typology as a test of its ecological validity, but was retrospective by design. Research needs to continue to see if this theoretical typology has broad empirical value and organizes data in threat assessment cases in a pragmatic and helpful manner.

ACKNOWLEDGMENTS

We would like to thank Drs. John Monahan, Stephen White, Gene Deisinger, Kris Mohandie, and Lulu Preston for their comments during the development of this article.

---

⁶ Unstructured professional judgment relies on the notion of *ipsi dixit*, literally “He himself said it,” and is colloquially understood to mean the assessor knows it is true because he is the assessor and he knows best. This is a method of prediction that has been shown to have poor reliability and validity (Ennis & Litwack, 1974; Faust, 1986; Grove & Meehl, 1996; Hanson, Morton, & Harris, 2003; Lidz, Mulvey, & Gardner, 1993). Structured professional judgment has gained a foothold in the traditional violence risk approaches which are dependent on base rates and more historical factors.

REFERENCES

- Anderson, C., & Burns, J. (Dec. 12, 2010). Stockholm hit by blasts after warning in an e-mail. *The New York Times*, pp. A6, A17.
- de Becker, G. (1997). *The gift of fear*. Boston: Little, Brown.
- Biesterfeld, J., & Meloy, J. R. (2008). The public figure assassin as terrorist. In Meloy, J.R., Sheridan, L. & Hoffmann, J. *Stalking, threatening, and attacking public figures: A psychological and behavioral analysis* (pp. 143–162). New York: Oxford University Press.
- Borum, R., Fein, R., Vossekuil, B., & Bergland, J. (1999). Threat assessment: Defining an approach for evaluating risk of targeted violence. *Behavioral Sciences and the Law*, 17, 323–337.
- Boyce, N. (2011). The UK's fix for fixated threats. *The Lancet*, 377, 367–368.
- Burns, J., & Somaiya, R. (Dec. 13, 2010). After attack hits Sweden, focus turns to suspect. *The New York Times*, pp. A6, A12.
- Buruma, I. (2006). *Murder in Amsterdam*. New York: Penguin Books.
- Calhoun, T. (1998). *Hunters and howlers: threats and violence against federal judicial officials in the U.S., 1789–1993*. Arlington, VA: US Marshals Service.
- Calhoun, T., & Weston, S. (2003). *Contemporary threat management*. San Diego: Specialized Training Services.
- Campbell, J. (2004). *Danger Assessment*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University School of Nursing. Accessed online at www.dangerassessment.org.
- Campbell, J. C., Glass, N. E., Sharps, P. W., Laughon, K., & Bloom, T. (2007). Intimate partner homicide: Review and implications for research and policy. *Violence, Trauma & Abuse*, 8, 246–269.
- Campbell, J. C., Webster, D., Koziol-McLain, J. *et al.* (2003). Risk factors for femicide in abusive relationships: results from a multisite case control study. *American Journal of Public Health*, 93, 1089–1097.
- Casey, S. (2010). *The wave*. New York: Doubleday.
- Cullen, The Honorable Lord (1996). *The public inquiry into the shootings at Dunblane Primary School on 13 March 1996*. London: The Stationery Office.
- Deisinger, G., Randazzo, M., O'Neill, D., & Savage, J. (2008). *The handbook for campus threat assessment and management teams. Applied Risk Management*. Massachusetts: Applied Risk Management.
- Deutsch, H. (1953). The impostor: Contributions to ego psychology of a type of psychopath. *Psychoanalytic Quarterly*, 24, 483–505.
- Dietz, P. E. (1986). Mass, serial, and sensational homicides. *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 62, 477–491.
- Dietz, P. E., & Martell, D. (1989). *Mentally disordered offenders in pursuit of celebrities and politicians*. Washington, DC: National Institute of Justice.
- Dietz, P. E., & Martell, D. (2010). Commentary: approaching and stalking public figures—a prerequisite to attack. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 38, 341–348.
- Dixon, L., Hamilton-Giachritsis, C., & Browne, K. (2008). Classifying partner femicide. *Journal of Interpersonal Violence*, 23, 74–93.
- Douglas, K., & Skeem, J. (2005). Violence risk assessment: getting specific about being dynamic. *Psychology, Public Policy and Law*, 11, 347–383.
- Echeburua, E., Fernandez-Montalvo, J., de Corral, P., & Lopez-Goni, J. (2009). Assessing risk markers in intimate partner femicide and severe violence: A new assessment tool. *Journal of Interpersonal Violence*, 24, 925–939.
- Ennis, B., & Litwack, T. (1974). Psychiatry and the presumption of expertise: Flipping coins in the courtroom. *California Law Review*, 62, 693–752.
- Faust, D. (1986). Research on human judgment and its application to clinical practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 17, 420–430.
- Fein, R., & Vossekuil, B. (1998). Preventing attacks on public officials and public figures: A Secret Service Perspective. In J. R. Meloy (Ed.), *The psychology of stalking: Clinical and forensic perspectives* (pp. 175–191). San Diego: Academic Press.
- Fein, R., & Vossekuil, B. (1999). Assassination in the United States: An operational study of recent assassins, attackers, and near-lethal approachers. *Journal of Forensic Sciences*, 44, 321–333.
- Fein, R., Vossekuil, B., Holden, G. (1995). *Threat assessment: An approach to prevent targeted violence (NCJ 155000)*. Washington, DC: U.S. Dept. of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice.
- Gray, N., Snowden, R., & MacCulloch, S. (2004). Relative efficacy of criminological, clinical, and personality measures of future risk of offending in mentally disordered offenders: A comparative study of HCR-20, PCL:SV, and OGRS. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 72, 523–530.
- Grove, W., & Meehl, P. (1996). Comparative efficiency of informal (subjective, impressionistic) and formal (mechanical, algorithmic) prediction procedures: the clinical-statistical controversy. *Psychology, Public Policy and Law*, 2, 293–323.
- Hanson, R. K., Morton, K. E., & Harris, A. J. (2003). Sexual offender recidivism risk: What we know and what we need to know. In R. Prentky, E. Janus, M. Seto, & A. Burgess (Eds.), *Annals of the New York*

- Academy of Sciences: Vol. 989. Sexually coercive behavior: Understanding and management* (pp. 154–166). New York: New York Academy of Sciences.
- Hart, S., Kropp, R., Laws, R., Klaver, J., Logan, C., & Watt, K. (2003). *The Risk for Sexual Violence Protocol (RSVP)*. Burnaby, BC: Mental Health, Law and Policy Institute, Simon Fraser University.
- Hempel, A., Meloy, J. R., & Richards, T. (1999). Offender and offense characteristics of a nonrandom sample of mass murderers. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 27, 213–225.
- Hoffmann, J., & Döhlitzsch, C. (2006). A study of 20 cases of lethal or near lethal workplace violence attacks. Unpublished research report. Darmstadt: Technical University of Darmstadt.
- Hoffmann, J., Meloy, J. R., Guldemann, A., & Ermer, A. (2011). Attacks on German public figures, 1968–2004: Warning behaviors, potentially lethal and nonlethal acts, psychiatric status, and motivations. *Behavioral Sciences and the Law*, 29, 155–179.
- Hoffmann, J., Roshdi, K., & Robertz, F. (2009). Zielgerichtete schwere Gewalt und Amok an Schulen. *Kriminalistik*, 4, 196–204.
- Hull, C. (1952). *A Behavioral System*. New Haven, CT: Yale University Press.
- James, D. V., Kerrigan, T., Forfar, R., Farnham, F., & Preston, L. (2010b). The Fixed Threat Assessment Centre: preventing harm and facilitating care. *Journal of Forensic Psychiatry and Psychology*, 21, 521–536.
- James, D. V., Meloy, J. R., Mullen, P., Pathé, M., Farnham, F., Preston, L., & Darnley, B. (2010a). Abnormal attentions towards the British Royal Family: Factors associated with approach and escalation. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 38, 329–340.
- James, D. V., Mullen, P., Meloy, J. R., Pathé, M., Farnham, F., Preston, L., & Darnley, B. (2007). The role of mental disorder in attacks on European politicians, 1990–2004. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 116, 334–344.
- James, D. V., Mullen, P., Meloy, J. R., Pathé, M., Preston, L., Darnley, B., Farnham, F., & Scalora, M. (2011). Stalkers and harassers of British royalty: An exploration of proxy behaviours for violence. *Behavioral Sciences & the Law*, 29, 64–80.
- James, D. V., Mullen, P., Pathé, M., Meloy, J. R., Farnham, F., Preston, L., & Darnley, B. (2008). Attacks on the British Royal Family: The role of psychotic illness. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 36, 59–67.
- James, D. V., Mullen, P., Pathé, M., Meloy, J. R., Preston, L., Darnley, B., & Farnham, F. (2009). Stalkers and harassers of royalty: the role of mental illness and motivation. *Psychological Medicine*, 39, 1–12.
- Knoll, J. (2010). The “pseudocommando” mass murderer: Part I, the psychology of revenge and obliteration. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 38, 87–94.
- Kohut, H. (1971). *The analysis of the self*. New York: Int. Universities Press.
- Lacey, M., Becker, J., & Dolnick, S. (Jan. 15, 2011). Police describe busy hours before a gunman’s attack. *The New York Times*, p. A14.
- Laschi, M., & Lombroso, C. (1886). Le délit politique. In: *Actes du Premier Congrès International d’Anthropologie Criminelle, Rome 1885* (pp. 379–389). Turin, Florence & Rome: Bocca Frères.
- Lidz, C., Mulvey, E., & Gardner, W. (1993). The accuracy of predictions of violence to others. *Journal of the American Medical Association*, 269, 1007–1011.
- Lombroso, C., & Laschi, R. (1892). *Le Crime Politique et les Révolutions* (Vols I & II). Paris: Félix Alcan.
- MacCulloch, M., Snowden, P., Wood, P., & Mills, H. (1983). Sadistic fantasy, sadistic behavior and offending. *British Journal of Psychiatry*, 143, 20–29.
- MacDonald, C. F. (1902). The trial, execution, and autopsy and mental status of Leon F. Czolgosz, the assassin of President McKinley. *American Journal of Insanity*, 1, 369–396.
- MacKenzie, R., McEwan, T., Pathé, M., James, D., Ogloff, J., & Mullen, P. (2009). *Stalking Risk Profile: Guidelines for the Assessment and Management of Stalkers*. Melbourne: StalkInc & Center for Forensic Behavioral Science, Monash University.
- McClure, A., & Morris, C. (2004). *Authentic life of William McKinley*. Whitefish, MT: Kessinger. Original publication 1901.
- McNiel, D., Gregory, A., & Lam, J. (2003). Utility of decision support tools for assessing acute risk of violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71, 945–953.
- Meloy, J. R. ed., (1998). *The psychology of stalking: Clinical and forensic perspectives*. San Diego: Academic Press.
- Meloy, J. R. (2002). Stalking and violence. In J. Boon, & L. Sheridan (Eds.), *Stalking and Psychosexual Obsession* (pp. 105–124). London: Wiley.
- Meloy, J. R. (2004). Indirect personality assessment of the violent true believer. *Journal of Personality Assessment*, 82, 138–146.
- Meloy, J. R. (2006). The empirical basis and forensic application of affective and predatory violence. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 40, 539–547.
- Meloy, J. R. (2011). Approaching and attacking public figures: a contemporary analysis of communications and behavior. In National Research Council. *Threatening communications and behavior: Perspectives on the pursuit of public figures*. Board on Behavioral, Cognitive, and Sensory Sciences, Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, DC: The National Academies Press, (pp. 75–101). Available for free at www.nap.edu.

- Meloy, J. R., Hempel, A., Mohandie, K., Shiva, A., Gray T., Richards, T. (2004a). A comparative analysis of North American adolescent and adult mass murderers. *Behavioral Sciences & the Law*, 22, 291–309.
- Meloy, J. R., James, D. V., Farnham, F., Mullen, P., Pathe, M., Darnley, B., & Preston, L. (2004b). A research review of public figure threats, approaches, attacks, and assassinations in the United States. *Journal of Forensic Sciences*, 49, 1086–1093.
- Meloy, J. R., & Mohandie, K. (2008). Two case studies of corporate-celebrity male victims: The stalking of Steven Spielberg and Stephen Wynn. In J. R. Meloy, L. Sheridan, J. Hoffmann (Eds.), *Stalking, Threatening, and Attacking Public Figures: A psychological and behavioral analysis* (pp. 245–269). New York: Oxford Univ. Press.
- Meloy, J. R., & O'Toole, M. E. (2011). The concept of leakage in threat assessment. *Behavioral Sciences & the Law*, 29(4), 513–527.
- Meloy, J. R., Hempel, A., Mohandie, K., Shiva, A., Gray, T. (2001). Offender and offense characteristics of a nonrandom sample of adolescent mass murderers. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 719–728.
- Meloy, J. R., James, D. V., Mullen, P., Pathé, M., Farnham, F., Preston, L., & Darnley, L. (2010). Factors associated with escalation and problematic approaches toward public figures. *Journal of Forensic Sciences*, 56, S128–S135.
- Michel, L., & Herbeck, D. (2001). *American terrorist: Timothy McVeigh and the Oklahoma City bombing*. New York: HarperCollins.
- Mohandie, K. (2000). *School violence threat management*. San Diego, CA: Specialized Training Services.
- Mohandie, K., & Duffy, J. (1999). First responder and negotiation guidelines with the paranoid schizophrenic subject. *FBI Law Enforcement Bulletin*, December, 8–16.
- Mohandie, K., Meloy, J. R., McGowan, M., & Williams, J. (2006). The RECON typology of stalking: Reliability and validity based upon a large sample of North American stalkers. *Journal of Forensic Sciences*, 51, 147–155.
- Monahan, J. (2008). Structured risk assessment of violence. In R. Simon, & K. Tardiff (Eds.), *Textbook of violence assessment and management* (pp. 17–33). Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
- Monahan, J., & Steadman, H. (1996). Violent storms and violent people: How meteorology can inform risk communication in mental health law. *American Psychologist*, 51, 931–938.
- Monahan, J., Steadman, H., Silver, E., Appelbaum, P., Robbins, P., Mulvey, E., Roth, L., Grisso, T., & Banks, S. (2001). *Rethinking risk assessment: The MacArthur study of mental disorder and violence*. New York: Oxford University Press.
- Mullen, P. (2004). The autogenic (self-generated) civilian massacre. *Behavioral Sciences & the Law*, 22(3), 311–323.
- Mullen, P., James, D., Meloy, J. R., Pathé, M., Farnham, F., Preston, L., Darnley, B., & Berman, J. (2009). The fixated and the pursuit of public figures. *Journal of Forensic Psychiatry and Psychology*, 20, 33–47.
- Nicholls, T., Brink, J., Desmarais, S., Webster, C., & Martin, M. (2006). The Short-Term Assessment of Risk and Treatability (START): A prospective validation study in a forensic psychiatric sample. *Assessment*, 13, 313–327.
- Nock, M., Park, J., Finn, C., Deliberto, T., Dour, H., & Banaji, M. (2010). Measuring the suicidal mind: implicit cognition predicts suicidal behavior. *Psychological Science*, 21, 511–517.
- Nyffeler, R., & Schwyter, R. (2003). *Final Judge Investigation Report regarding the Attack on September 27, 2001*. Zug: Judicial Investigation Department.
- Ogders, C. L., Mulvey E. P., Skeem, J. L., Gardner, W., Lidz, C. W., & Schubert, C. (2009). Capturing the ebb and flow of psychiatric symptoms with dynamical systems models. *The American Journal of Psychiatry*, 166, 575–582.
- O'Toole, M. E. (2000). *The school shooter: A threat assessment perspective*. Quantico, VA: Critical Incident Response Group, FBI Academy, National Center for the Analysis of Violent Crime.
- Phillips, R. T. M. (2008). Preventing assassination: psychiatric consultation to the U.S. Secret Service. In J. R. Meloy, L. Sheridan, J. Hoffmann (Eds.), *Stalking, threatening, and attacking public figures: A psychological and behavioral analysis* (pp. 363–386). New York: Oxford Univ. Press.
- Régis, E. (1890). *Les Régicides dans l'Histoire et dans le Présent*. Paris: Maloine.
- Scalora, M. J., Baumgartner, J. V., Callaway, D., Zimmerman, W., Hatch-Maillette, M. A., Covell, C. N., Palarea, R. E., Krebs, J. A., & Washington, D. O. (2002a). An epidemiological assessment of problematic contacts to members of Congress. *Journal of Forensic Sciences*, 47, 1360–1364.
- Scalora, M. J., Baumgartner, J. V., Zimmerman, W., Callaway, D., Hatch-Maillette, M. A., Covell, C. N., Palarea, R. E., Krebs, J. A., & Washington, D. O. (2002b). Risk factors for approach behavior toward the U.S. congress. *Journal of threat assessment*, 2, 35–55.
- Scalora, M., Baumgartner, J., & Plank, G. (2003). The relationship of mental illness to targeted contact behavior toward state government agencies and officials. *Behavioral Sciences & the Law*, 21, 239–249.
- Schoeneman, K., Scalora, M., Darrow, C., McLawsen, J., Chang, G., & Zimmerman, W. (2011). Written content indicators of problematic approach behavior toward political officials. *Behavioral Sciences & the Law*, 29, 284–301.

- Skeem, J., & Monahan, J. (2011). Current directions in violence risk assessment. *Current Directions in Psychological Science*. DOI: 10.1177/0963721410397271. cdps.sagepub.com.
- Skeem, J., & Mulvey, E. (2001). Psychopathy and community violence among civil psychiatric patients: Results from the MacArthur Violence Risk Assessment Study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69, 358–374.
- Southerland, M., Collins, P., & Scarborough, K. (1997). *Workplace Violence: A continuum from threat to death*. Cincinnati: Anderson Publishing.
- The National Center on Addiction and Substance Abuse at Columbia University. (2000). *Report of the United States Postal Service Commission on a Safe and Secure Workplace*. New York: Columbia University.
- Vossekuil, B., Reddy, M., Fein, R., Borum, R., & Modzeleski, M. (2000). *USSS safe school initiative: An interim report on the prevention of targeted violence in schools*. Washington, DC: US Secret Service, National Threat Assessment Center.
- Webster, C., Douglas, K., Eaves, D., & Hart, S. (1997). *HCR-20 assessing risk for violence, version 2*. Burnaby, BC: Mental Health, Law, and Policy Institute, Simon Fraser University.
- Weilbach, K. (2009). *Amok*. Frankfurt/Main: Verlag für Polizeiwissenschaft.
- White, S., & Meloy, J. R. (2007). *The workplace assessment of violence risk (WAVR-21)*. San Diego, CA: Specialized Training Services.
- Woodward, B. (2006). *Bush at war, part III, state of denial*. London: Simon & Schuster.

Programma training potentieel gewelddadige eenlingen

09.00 - 09.30 uur	Inloop en registratie
09.30 - 09.40 uur	Welkom, introductie en inleiding
09.40 - 10.45 uur	Voorstellen
10.45 - 11.00 uur	Als je goed kijkt: kleurenmuur
11.00 - 11.15 uur	Koffiepauze
11.15 - 12.30 uur	- Bespreken kleurenmuur - Je gaat het pas zien als je het door hebt... Theorie
12.30 - 13.15 uur	Lunch
13.15 - 15.00 uur	Theorie en oefenen met casus
15.00 - 15.15 uur	Pauze
15.15 - 16.15 uur	Wie bel je en wat let je? (over consulteren, delen, melden en belemmering daarbij)
16.15 - 16.30 uur	Afsluiting: Terug- en vooruitblikken

Training potentieel gewelddadige eenlingen

Werkvel 1: Mijn twijfelgevallen

Eén of meer personen waar ik misschien nog eens naar moet (laten) kijken

Van welke persoon in jouw professionele omgeving word je wat onrustig?
Bij welke cliënt/klant van mijzelf of collega's heb ik twijfels?

Waarom heb je twijfels? Wat vind je verontrustend?

Wie kan jou meer informatie geven over deze persoon? Om bijvoorbeeld je twijfels te toetsen, om meer te weten te komen of een second opinion te krijgen.

Wat ga je morgen naar aanleiding van de training doen?

Ruimte voor aantekeningen: geleerde lessen, ingevingen of voornemens

Infovel 1: De 3 typen eenlingen

De term 'eenlingen' is een verzamelterm om personen aan te duiden die, vanuit een vorm van isolatie, een actie voorbereiden welke een gevaar kan zijn voor de openbare orde en veiligheid en/of voor de persoon zelf. De groep eenlingen is divers en omvat zowel de persoon

Het is de man die een waxinelichtjeshouder gooide naar de gouden Koets op Prinsjesdag maar het is ook een verward persoon die een wethouder bedreigt.

Wat hebben deze personen gemeen? Het zijn individuen, eenlingen die gewelddadig (zouden kunnen) worden tegen:

- De samenleving of groepen daarbinnen
- Instituties (scholen, de sociale dienst)
- Autoriteiten en andere beeldbepalende vertegenwoordigers ervan (burgemeester, koningin)

Wat is een eenling?

Deze personen ontberen een duidelijk groepslidmaatschap. Zij vormen als individu een bedreiging voor de samenleving door de actie die zij uitvoeren. Deze persoon handelt alleen (al dan niet in voorbereiding met een ander of anderen). Hij of zij identificeert zich in veel gevallen echter wel degelijk met een gemeenschap, al dan niet zonder dat die gemeenschap daar weet van heeft (vooral digitale gemeenschappen).

Het effect van een daad, door deze individuen, moet maatschappijontwrichtende elementen bevatten. Zo behoort een individuele geweldsdaad die niet expliciet gericht is tegen de Nederlandse overheid of diens vertegenwoordigers, maar wel grote angst en onrust zaait onder de Nederlandse bevolking, tot deze thematiek.

Wij richten ons daarom op personen die een gevaar zijn voor de openbare orde en veiligheid en blijven weg van gebeurtenissen als:

- Een TBS'er die zich vergriipt aan een meisje
- Een vrouw die haar gewelddadige man ombrengt
- Een jongeman die, vanwege de eercultuur, zijn zus vermoordt

De (potentieel) gewelddadig eenlingen zijn gekende of niet-gekende typen van de zorg. Ze zijn geestelijk 'gezond' of hebben een geestelijke stoornis.

Binnen 'de groep eenlingen' onderscheiden we grofweg drie typen:

- Gegriefden en verbitterden
- Verwarden
- Radicalen radicaal

Deze onderverdeling kan niet strikt worden gehanteerd, de typen overlappen elkaar en zeker in de beginfase van ontwikkeling is niet helemaal duidelijk bij welke type iemand thuis hoort.

Dat is ook niet het belangrijkste, het gaat om de indicatoren en beschermende en bedreigende factoren binnen het ontwikkelingsproces van deze eenlingen. Wel biedt de onderverdeling in typen houvast voor het verkrijgen van inzicht in de thematiek van potentieel gewelddadige eenlingen.

Training potentieel gewelddadige eenlingen

Waar wil ik nog meer informatie over opzoeken?

Infovel 2: Trappen of glijbanen?

Trap

Verschillende onderzoeken met betrekking tot het ontwikkelingsproces van gewelddadig eenlingen, stellen dit proces voor als uiteindelijk eindigend in een aanslag of een attack. Deze schema's zijn dan ook opgesteld naar aanleiding van terugredenering op basis van verschillende casussen waar het daadwerkelijk tot een aanslag is gekomen.

Het rapport van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTB 2010) '*Individuele bedreigers van publieke personen, fenomeenanalyse en een beleidsverkenning*' presenteert de trap van Calhoun en Weston (zie literatuurlijst). Volgens Calhoun en Weston komt een bedreiging altijd voort uit een 'grief'. Daarom begint hun 'Path of intended violence' altijd met een dergelijke grief en brengen zij het proces in kaart dat leidt van de ervaren grief tot het toepassen van geweld.

'Path of intended violence' (Calhoun & Weston 2003)

Het model is gebaseerd op de kennis van aanslagplegers en is dus geen voorspellend model. Wel kan dit model een proces inzichtelijk maken en biedt wellicht handvatten voor interventie. Dit trapmodel gaat uit van een proces en duidelijk stappen die een persoon zet van grief naar aanslag.

1e fase: Ontwikkeling van een grief

Dit is het moment waarop bij een persoon het idee bestaat dat hem of haar onrecht is aangedaan, of meer algemeen: ontevredenheid of frustratie ontstaat. Het is een terugkerend gevoel van onrecht, ontevredenheid of frustratie. Vaak heeft de persoon behoefte aan wraak, erkenning en bekendheid.

Indicator: verstoorde omgang met autoriteit, woede en agressie, gedragsverandering.

2e fase: Ideevorming / idealisering

De persoon kan de grief niet achter zich laten. Het idee ontstaat om geweld te gaan gebruiken dit geweld wordt geïdealiseerd. Geweld wordt gezien als de oplossing voor hun probleem.

Indicator: geweldsfantasieën, gefascineerd door wapens, hebben discussies met anderen over bedreigingen.

3e fase: Planning

Dit is het moment dat de plannen meer concreet worden. Informatie wordt verzameld over het doelwit, bekend of onbekend gebied wordt verkend, een vluchtplan wordt gemaakt et cetera.

Indicator: uitlekken van plannen 'leakage'

Training potentieel gewelddadige eenlingen

4^e fase: Voorbereiding

Bewapeningsfase, tijdschema's worden opgesteld, plattegronden gemaakt

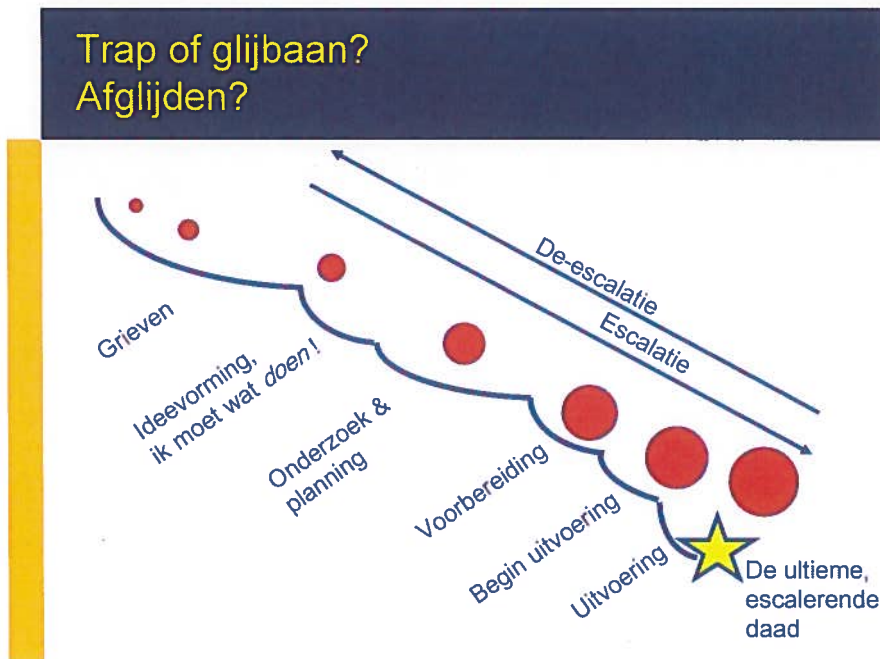
Indicator: verkenning van bekend of onbekend gebied

5^e en 6^e fase: Uitvoering

Reizen naar plaats delict en de aanslag tot uitvoer brengen

Glijbaan

Met betrekking tot (potentieel) gewelddadige eenlingen hebben we het over personen die niet altijd tot een aanslag komen maar wel een actie opzetten, die een veiligheidsrisico met zich mee kan brengen. Bij het signaleren van gewelddadige eenlingen dient het persoonlijke proces van een eenling centraal te staan, meer dan de (ideologische) inhoud van de grieven. Dit proces, vanuit een grief, verwardheid of ideologie, heeft vaak ook een negatieve impact op de toekomst van deze persoon. Daarom gaan wij niet uit van een trapmodel maar een glijbaan. Een ontwikkelingsproces waarbij de persoon steeds verder afglijdt richting een (wanhoop)daad.

Daarbij gaan we uit van een grief die, naar mate hij verder rolt steeds groter wordt en in de laatste en onderste fase nog maar moeilijk te stoppen is. Wat betreft het signaleren van afwijkend gedrag is interventie in het begin van het proces eenvoudiger dan wanneer een persoon zich al bezighoudt met voorbereiding van een daad.

Training potentieel gewelddadige eenlingen

Waar wil ik nog meer informatie over opzoeken?

Infovel 3: Het gegriefde/verbitterde type

Grievens en krenking

Iedereen heeft weleens, op en bepaald moment, door een bepaalde gebeurtenis een grief of krenking tegen iemand, een systeem of een proces. Een grief is een gevoel van (diepe) onvrede, een situatie die aanleiding geeft tot ontevredenheid en discussie. Dat maakt ons nog niet allemaal potentieel gewelddadige eenlingen. Bij de meeste personen vervaagt een grief na verloop van tijd of door verandering van een situatie.

Een kleine groep van personen blijft echter vasthouden aan een grief en raakt hierdoor verbitterd. Het gaat hierbij om personen die een krenking of grief hebben tegen de maatschappij, de overheid en/of diens vertegenwoordigers. Het gaat dus niet om gewelddadige uitingen van een individu richting een buurman, collega of ex-geliefde, waarbij wordt gehandeld vanuit een persoonlijke krenking jegens een bepaald persoon. Er moet sprake zijn van een maatschappelijke link. Ook de groep van systeemhaters behoort tot dit type.

Jagers en huilers

Gewelddadige uitingen van deze personen kunnen ook bedreigingen zijn. Van deze dreigers voert slechts een enkeling de bedreiging ook uit. De vraag die we hierbij kunnen stellen is; *dienen we ons meer zorgen te maken om degenen die geen dreiging uiteten dan om degenen die dat wel doen?*

Calhoun en Weston stellen in hun boek *Threat Assessment and Management Strategies, identifying the howlers and hunters (2009)* dat de 'jagers' degenen zijn die niet opvallen en niet gehoord worden. 'Huilers' maken volgens deze onderzoekers vooral veel geluid en voegen daar geen daden aan toe. Zij benadrukken dat het onderscheid echter niet makkelijk te maken is.

Schoolshooters

Onder dit type gegriefden scharen we ook de (meestal jonge) personen die vanuit een sterk gevoelde grief of krenking wraak willen nemen op de omgeving die ze verantwoordelijk houden. Deze omgeving is vaak de schoolomgeving van de persoon. Zij willen voornamelijk wraak nemen middels een extreme gewelddaad met symbolische waarde. Meestal beroven deze gewelddadige eenlingen zich zelf na afloop van de geweldsdaad van het leven. Deze 'schoolshootings' zoals ze zich de afgelopen jaren in de Verenigde Staten, Duitsland, België en Finland hebben voortgedaan zijn in Nederland tot dusverre achterwege gebleven. De schietpartij in een computerlokaal op ROC de Leijgraaf in Veghel in 1999 en de moord op conector Hans van Wieringen op het Haagse Terra College in 2004 laten zien dat er wel degelijk leerlingen zijn die toegang tot wapens hebben en die ook gebruiken.

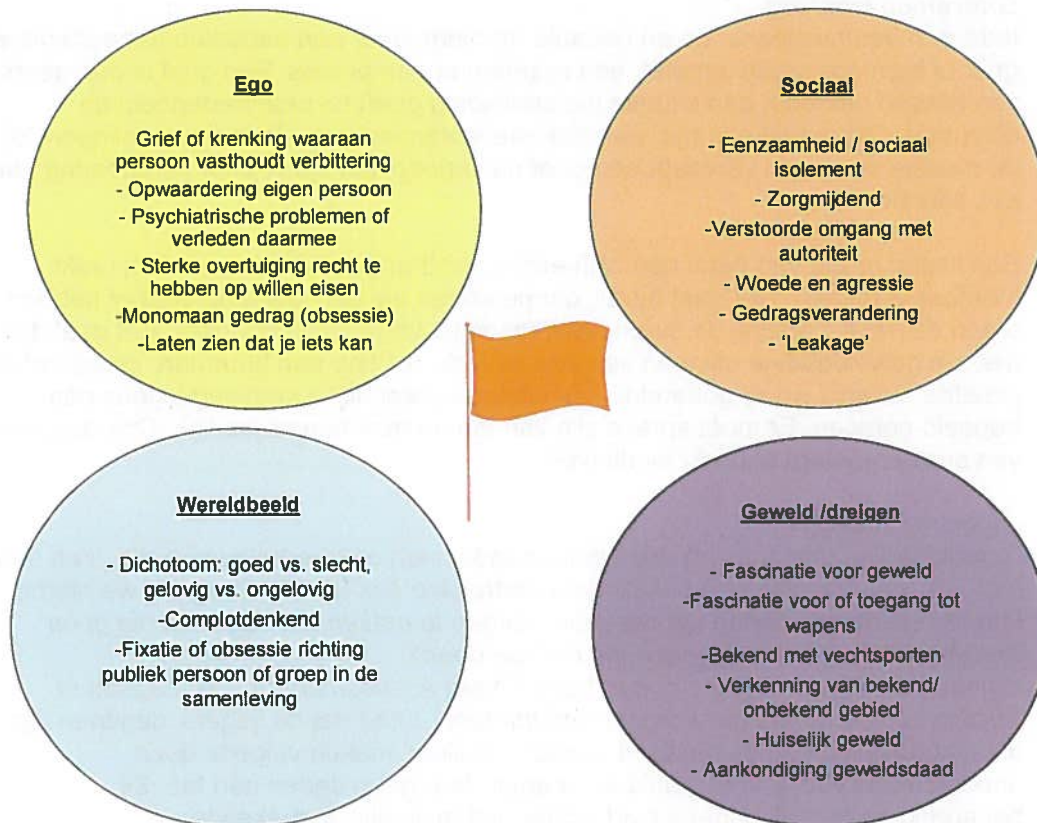
De motivatie van 'schoolshooters' is divers, vaak speelt haat tegen mensen, het ervaren van afwijzingen en de wens om beroemd te worden een belangrijke rol. Uit reconstructie van schoolaanslagen wordt duidelijk dat daders veelal het gevoel hebben onzichtbaar te zijn voor hun omgeving. Daarnaast ervaren ze sterk een zinloosheid van het bestaan. (uit: Handreiking preventie en omgaan met schoolaanslagen, OC&W 2011)

Hoe herken je een zorgelijke grief?

Training potentieel gewelddadige eenlingen

Vaak zijn er indicatoren van afwijkend gedrag, verontrustend gedrag of te wel 'oranje vlag':

Een indicator moet je zien in de context van de sociale situatie van de persoon, een combinatie van verschillende afwijkende of verontrustende gedragingen is wel een belangrijke indicator. Daarbij spelen bedreigende en beschermende factoren een belangrijke rol:

Bedreigende factoren

Deze factoren kunnen de urgentie van indicatoren doen toenemen:

- Slecht sociaal netwerk, ontbreken van stabiele relaties, vervreemding of isolatie
- Sociale omgeving die gewelddadig gedrag ondersteunt (huiselijk geweld)
- Persoonlijk trauma of crisis
- Frustrerende gebeurtenissen
- Groot loyaliteitsgevoel
- Psychische problematiek/stoornis (geen controle over impulsen, depressiviteit et cetera)
- Drank en drugs
- Gewelddadig gedrag in het verleden (huiselijk geweld)
- Gevoelig voor peer grouppressure

Training potentieel gewelddadige eenlingen

Beschermende factoren

Deze factoren kunnen de urgentie van indicatoren verminderen:

- Stabiele (familie)relaties
- Een vast baan
- Een vast woonadres
- Een vast inkomen
- Een dagbesteding
- Religieuze of sterke morele overtuigingen
- Psychische stoornis, welke het organisatievermogen aantast

Triggerevents die het proces van een zorgelijke ontwikkeling, richting geweld, kunnen versnellen zijn:

- Sociaal-maatschappelijke problemen die kunnen leiden tot schaamte/schande zoals: schulden, verslaving, werkloosheid, uitkeringsafhankelijkheid et cetera)
- Verlies van een relatie / vriendschap
- Verlies van werk
- Verlies van dierbaar familielid

Ken jij personen met een zorgelijke grief?

Voor wie kan deze informatie over gegriefden ook interessant zijn?

Waar wil ik nog meer informatie over opzoeken?

Infovel 4: Het verwarde type

Grote zorg gaat uit naar de categorie verwarde eenlingen. Voor een verward individu speelt ideologie meestal geen rol. Het betreft personen die als gevolg van een psychologisch probleem of een psychische stoornis gewelddadig kunnen worden. Dit kunnen individuen zijn met obsessieve waanvoorstellingen of hallucinaties die zich kunnen uiten in de vorm van een bepaalde fixatie of obsessie richting een publiek persoon of een maatschappelijke groep. Verwarde dreigers zijn daarbij het minst voorspelbare type, bedreigingen vinden vaak hun oorsprong in een psychose.

Tijdens een psychose is een persoon minder in staat tot georganiseerd en gepland gedrag, zoals het uitvoeren van een aanslag. Geweld zal eerder impulsief plaatsvinden. Verwarde eenlingen zijn daarom in eerste instantie een risico voor hun directe omgeving.

Convenant Politie - GGZ

In het convenant Politie – GGZ 2012 wordt een verward persoon als volgt beschreven:

'Een verward persoon is een persoon waarbij het redelijke vermoeden bestaat van een ernstige stoornis van het oordeelsvermogen die voortkomt uit een geestesstoornis. Als geestesstoornis zijn aan te merken: psychotische toestand waarbij het handelen, voortkomt uit bijvoorbeeld hallucinaties of waanvoorstellingen, acute dreiging van suïcide en organische hersenaandoeningen'

(uit: Blauw en Wit, politie en psychiatrie, samenwerking en gegevensuitwisseling tussen GGZ en politie)

Kenmerken van verwarde individuen die potentieel gewelddadig kunnen worden, zijn:

- Psychische problemen of een verleden daarmee
- Psychisch trauma (vooral seksueel trauma onder mannen)
- Post traumatisch stress syndroom / angststoornissen
- Depressie
- Alcohol- of drugsverslaving

Binnen deze groep bevinden zich gekende en niet gekende verwarde individuen. De groep bestaat uit personen die zorg krijgen, zorg vragen en zorg mijden.

Ken jij verwarde personen waar je verontrust over bent?

Training potentieel gewelddadige eenlingen

Voor wie kan deze informatie over verwarden ook interessant zijn?

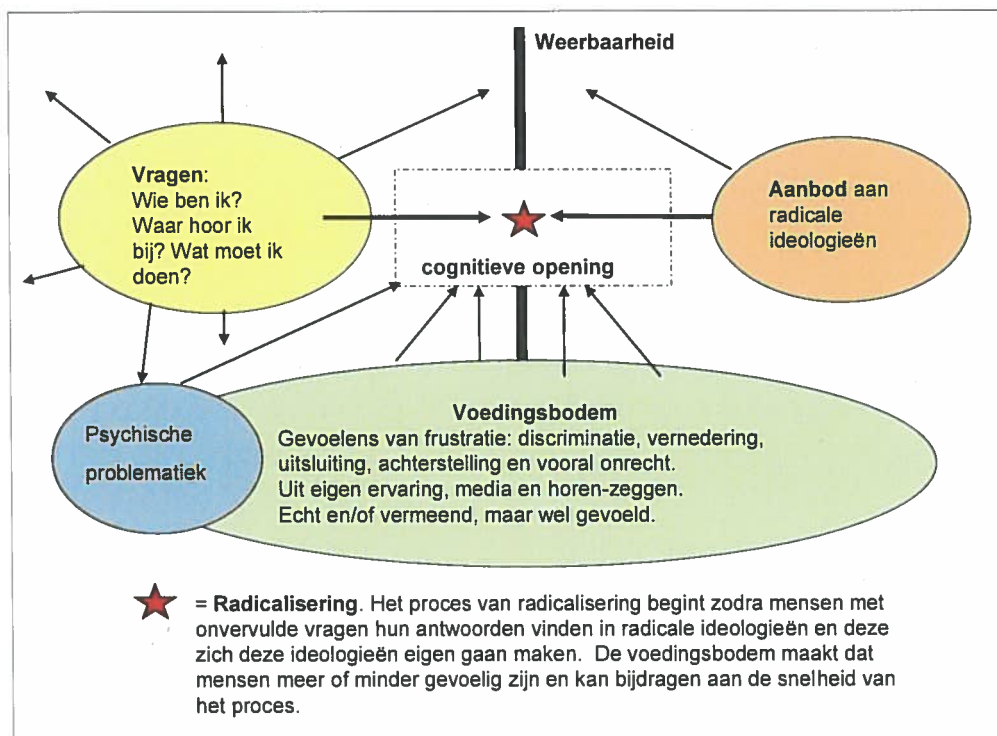
Waar wil ik nog meer informatie over opzoeken?

Infovel 5: Het radicale type

Radicale eenlingen worden gedreven door ideologische en radicale religieuze opvattingen. Zij laten zich inspireren door voorbeelden uit het verleden, ideologen op het internet of de eigen analyses van de politiek en samenleving. Ze willen eventueel met behulp van ernstig geweld veranderingen afdwingen of een statement maken. Radicalisering is dan ook het proces, waarbij een persoon of groep in toenemende mate bereid is de consequenties te aanvaarden van de strijd voor een samenleving die niet strookt met onze democratische rechtsorde.

Een radicale ideologie biedt een persoon in sociaal opzicht voordelen: je hoort ergens bij, je krijgt vrienden, waardering ('van zero tot hero') en bescherming. Het kan een platform bieden om frustraties en gevoelens van onrecht te ventileren. Radicale ideologieën of groepen bieden individuen daarnaast een helder en vastomlijnd wereld- en ideaalbeeld waardoor keuzes tussen goed en fout eenvoudiger worden.

Belangrijk hierbij is het besef dat radicalisering niet exclusief is verbonden aan één bepaalde etnische, culturele, religieuze of politieke (bevolkings)groep. Er wordt momenteel een onderscheid gemaakt tussen dierenrechten-, rechts-, links- en moslimradicalisering.

Proces van radicalisering

Het proces van radicalisering begint zodra mensen met onvervulde vragen hun antwoorden vinden in radicale ideologieën en zij zich deze ideologieën eigen gaan

maken. De voedingsbodem maakt dat mensen meer of minder gevoelig zijn en kan bijdragen aan de snelheid van het proces.

Vragen: De persoon gaat opzoek naar zijn of haar identiteit: wie ben ik? Waar hoor ik bij? Wat moet ik doen? In contact met ouders, familie, vrienden, school et cetera worden deze vragen beantwoordt. Hierdoor vindt identiteitsvorming plaats.

Aanbod: In het aanbod aan antwoorden voor de identiteitsvorming kan ook radicale ideologieën bevatten. Deze idealen en ideologieën kunnen aan personen op verschillende manieren worden aangeboden. Het internet is de meest uitgebreide en toegankelijke vindplaats van dit aanbod, maar ook door flyers, op het schoolplein en tijdens bezoeken aan de moskee kunnen individuen in aanraking komen met radicale ideeën.

Voedingsbodem: De voedingsbodem die de aantrekkingskracht van radicale ideeën genereert bestaat uit:

- Gevoelens van achterstelling, discriminatie, vernedering of uitsluiting en het ervaren van onrecht. Deze gevoelens kunnen voortkomen uit eigen persoonlijke ervaringen maar kunnen ook voortvloeien uit vermeende ervaringen of gebeurtenissen in de media.
- Persoonlijke gebeurtenissen in het leven van een individu waardoor ze onzeker worden over wie ze zijn. Voorbeelden hiervan zijn een scheiding, het verlies van werk of een dierbare.

Psychische problematiek: De laatste jaren tonen diverse onderzoeken aan dat personen met een psychische problematiek, zoals autisme, gevoeliger kunnen zijn voor radicale ideeën. Door psychische problemen kunnen ze verminderd in staat zijn gevoelens te tonen of empathie te tonen voor andersdenkenden.

Cognitieve opening: de combinatie van de aantrekkingskracht van een ideologie of gedachtegoed en de voedingsbodem bij het individu waardoor het proces van radicalisering kan worden verklaard.

Zoals gezegd is radicalisering een proces; dat niet volgens een vast stramien verloopt. De te onderscheiden groepen, zoals hieronder weergegeven, overlappen elkaar. Het is daarbij niet gezegd dat als je links begint met stappen te zetten, je uiterst rechts eindigt. Het proces kan razend snel of juist langzaam gaan, stilvallen en weer terugtreden. Voor de meeste personen die een proces van radicalisering doormaken betekent het verkrijgen van regelmaat, structuur en verantwoordelijkheden (huisje, boompje, beestje) de doorloop naar de-radicalisering.

Radicalisering is het proces, waarbij een persoon of groep in toenemende mate bereid is de consequenties aanvaarden van de strijd voor een samenleving die niet strookt met onze democratische rechtsorde.

Signaleren van radicalisering

Bij mensen die in het proces van radicalisering zitten zijn op een gegeven moment vaak een aantal signalen te zien. Signalen die mogelijk een aanwijzing kunnen zijn voor (dreigende) radicalisering:

- **Waar loopt hij *warm* voor?** (devotie en idealisme)
Verheerlijking van een ideale, andere samenleving. Bestrijding van een groot onrecht of misstand. Wat is zijn ideaal, droom of 'strijd'?
- **Waar is hij *tegen of bang* voor?** (bedreigingen en vijanden)
Niet alleen vóór iets, maar dat moois of nobels wordt bedreigd en de overheid en de 'eigen' leiders laten ons in de steek. Vijanden worden benoemd. Woede en agressie.
- **Uiterlijk en andere uitingsvormen**
Wat zie je? Kleding, stickers, aliansen en zelfgekozen bijnamen op Internet
- **Met wie gaat hij *niet* meer om? Hoe is hij 'verbonden'?** (vervreemding en (zelf)uitsluiting). Persoonlijke relaties veranderen drastisch en contacten worden verbroken. Instituties worden verlaten of afgewezen (school, familie, overheid)
- **Met wie gaat hij *wel* om? Wie heeft er invloed op hem?** (Onderlinge loyaliteit)
De gedeelde ideologie of groepsidentiteit wordt belangrijk. Een soort van 'nieuwe familie' (zeker als relatie met echte familie en anderen uit de omgeving problematisch is). Uitzondering: 'eenlingen', maar die voelen zich ook verbonden met een groep gelijkgestemde 'kameraden', 'broeders en zusters' en 'strijders'. Dit kan uitdrukkelijk ook via Internet.
- **Gaat hij van *denken/vinden* naar *doen*?**
Is het onrecht of zijn de bedreigingen zijn dusdanig 'doorleefd' dat de persoon voelt dat hij tot actie *moet* overgegaan? Is het stadium van snuffelen en oriënteren voorbij? Is het stoerdoenerij of niet te stuiten idealisme/dadendrang?
- **Wordt *geweld* gerechtvaardigd, of worden acties gelegitimeerd die een *bedreiging zijn van grondwettelijke rechten van anderen en de democratische rechtstaat?***

Training potentieel gewelddadige eenlingen

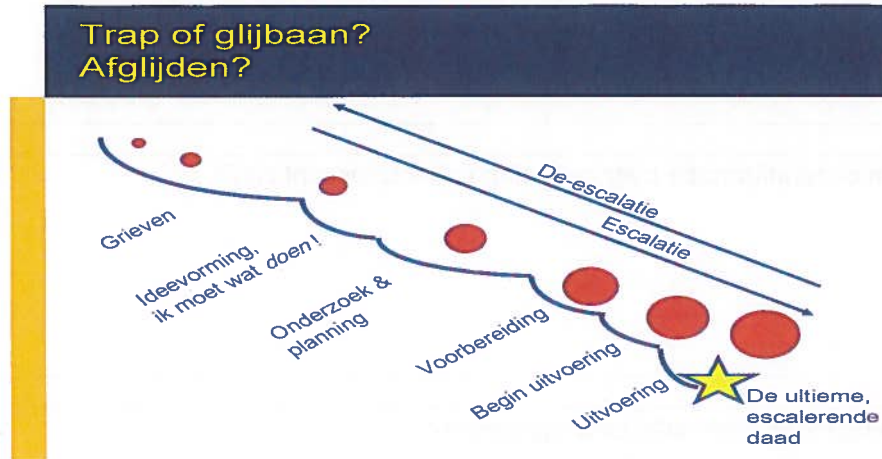
Ken jij radicaliserende personen?

Voor wie kan deze informatie over radicalen ook interessant zijn?

Waar wil ik nog meer informatie over opzoeken?

Werkvel 2: Vragenlijst bij uitdeelcasus

De glijbaan is een model om een patroon te herkennen en wellicht een proces een inzichtelijker te maken. Dit model bied je als professional inzicht in waar je als professional interventie kan plegen en je gesteund wordt om een niet-pluis gevoel te delen.

Vragenlijst

1. Onderstreep de zinnen waar je onrustig van wordt of een **niet-pluisgevoel** van krijgt met betrekking tot de mogelijke ontwikkeling tot een potentieel gewelddadig eenling?
2. Zie je bij Kevin een grief? Wat zijn de motieven voor zijn grief?

Fase	Tekstregel	Wat zijn de motieven?
Grief		

3. Zit Kevin op de glijbaan? Zo ja, waar? En waarom?

Ideevorming		
Planning		
Vorbereiding		
Begin uitvoering		

Training potentieel gewelddadige eenlingen

4. Welke omstandigheden kunnen de situatie nu nog positief beïnvloeden?

-

-

5. Welke omstandigheden hadden in het verleden de situatie positief kunnen beïnvloeden? Wat waren beschermende factoren?

-

-

6. Welke omstandigheden hebben de situatie verslechterd?

-

-

7. Wat zou je nog meer willen weten?

-

-

8. Welke professionals hebben zicht op Kevin en komen in de casus voor?

-

-

-

9. Wat zien of weten we over manier waarop ze met elkaar samenwerken en informatiedelen?

-

-

-

Infovel 6: Consulteren, delen en melden

De groep eenlingen is een zeer diverse groep. Kenmerkend voor de groep (potentieel) gewelddadige eenlingen is dat op voorhand, dat wil zeggen bij pogingen tot vroege detectie, niet of nauwelijks onderscheid valt te maken in het type (potentieel) gewelddadige eenling. Wat in de praktijk opvalt is het afwijkende gedrag in woord en daad. Het is daarom dat alle vormen van afwijkend gedrag door potentieel gewelddadig eenlingen in een vroeg stadium serieus genomen moeten worden.

'Awareness'

Het overgrote deel van de groep eenlingen komt niet in aanraking met zorgverleners of is juist zorgmijder. Hierdoor blijft het merendeel van de eenlingen buiten beeld van de 'klassieke' eerstelijns hulpverleners. Het is dus van belang de 'awareness' op alle niveaus op orde te brengen: van docent en welzijnswerker tot politieagent en huisarts.

Betrek hierbij niet alleen de professionals maar ook de 0^e lijn, de sociale context van de persoon waar verontrustende signalen over zijn: ouders, broers, zussen, andere familieleden, vrienden, collega's, trainers/begeleiders vrijetijdsbesteding, et cetera.

Op dit moment zitten we op de lijn met betrekking tot consulteren, delen en melden:

>>> Bij 'clear and present danger' > 112

Niet pluis gevoel' bij iemand? >

Dan zijn dit de stappen die je kunt volgen:

1. Begin eens een **goed gesprek** met de zorgwekkende persoon (dit helpt het plaatje scherper te krijgen en het aandacht geven kan al het proces doorbreken).
2. Consulteer en deel intern met collega's (**horizontale consultatie**), dit kunnen ook leden van het ZorgAdviesTeam op school zijn, liefst aangevuld met iemand die voor veiligheid verantwoordelijk is.
3. Indien noodzakelijk (denk aan zorgmedewerkers met een geheimhouderplicht) **consulteer verticaal**: de geneesheer directeur.
4. **Deel** het, al dan niet via de directie (denk aan geneesheer-directeur voor geheimhouders), met **externe** partijen.
  - a. Deel daarbij zeker met de jou **bekende en vertrouwde politiecontacten** (wijkagent, jeugdagent) en vraag hem/haar om dit met de interne dreigingsinschatters te delen.
  - b. Deel het met de **gebruikelijke samenwerkings- / ketenpartners**.
  - c. Vraag eventueel de eerstelijnsgezondheidszorg, zoals **huisarts of politiearts**, om naar de persoon te kijken. Deze kan eventueel naar de lokale Crisisdienst van de GGZ/OGGZ.

Nooit niets doen!

Werkvel 3: Consulteren, delen en melden

Bij wie kan ik terecht met melden en delen?

Organisatie	Naam	Telefoonnummer	Opmerking

- Welke vragen heb ik nog als het gaat over privacy en informatiedelen in mijn organisatie en in de samenwerkingsverbanden waar ik in opereer?
- Heb ik de juiste mensen en telefoonnummers paraat?
- Weet ik wat ik wel of niet mag delen? (is er beleid over privacy of delen)
- Met wie kan ik delen: binnen en buiten de organisatie
- Wie zijn experts binnen mijn organisatie op het gebied van .....?
- Welke procedures zijn er?

Literatuurlijst

- *Individuele bedreigers van publieke personen in Nederland, fenomeenanalyse en een beleidsverkenning (NCTB 2010)*
- *Handreiking preventie en omgaan met schoolaanlagen (OC&W 2011)*
- *Threat Assessment and Management Strategies, identifying the howlers and hunters, F. Calhoun and S. Weston (2009)*
- *Politieprogramma Parnassia Bavo groep, zorgmijders kunnen politie niet mijden in epidemiologisch bulletin (jaargang 44, nummer 3/4 2009)*
- *Blauw en Wit, Politie en Psychiatrie, samenwerking en gegevensuitwisseling tussen GGZ en Politie (2012)*

Ministerie van Veiligheid en Justitie

Wettelijk kader

Onderdeel van de training
potentieel gewelddadige
eenlingen, zoals door
RadarAdvies wordt uitgevoerd
iof de NCT.

De presentatie is gebaseerd op
een presentatie van
mr.
juridisch adviseur in
(jeugd)zorg en welzijn.
www. n

Algemene privacyregelingen

- Wet bescherming persoonsgegevens
- Voor de politie: Wet politiegegevens
- Voor het OM: Wet justitiële en strafvorderlijke gegevens

Ministerie van Veiligheid en Justitie

Regels voor een zorgvuldige omgang

Zorgvuldige omgang met persoonsgegevens

- Niet meer dan nodig;
- Aansluiten bij feiten: wat is gezien en is waargenomen;
- Vermoedens, hypothesen en oordelen scheiden van feiten;
- Bron vermelden als info afkomstig is van anderen;
- Let op actualiteit van gegevens;

Zorgvuldige omgang vervolg

- Doelbinding;
- Geen doorverstrekking, zonder instemming bron;
- Bijzondere persoonsgegevens o.a. over godsdienst, ras, nationaliteit, herkomst, gezondheid, verbod tenzij
- Informatieplicht

Ministerie van Veiligheid en Justitie

Inhoud , doel en
uitzonderingen
beroepsgeheim

Voor wie geldt het?

- Alle beroepskrachten die individuele hulp, ondersteuning, zorg, behandeling, activering en dergelijke bieden aan cliënten

Waar staat het?

Medisch hulpverleners : Wet Big en Wgbo
Jeugdzorg : Wet op de jeugdzorg

Voor alle overige beroepskrachten die individuele steun, hulp, behandeling, activering e.d. bieden: Algemene privacy bepalingen in art. 8 EVRM, art. 10 Grondwet en art. 272 Wetboek van Strafrecht.

NB: Algemene regels worden vaak uitgewerkt in beroepscode en privacyreglementen

Inhoud beroepsgeheim / zwijgplicht

- **Kern:** niet over cliënt spreken tenzij met zijn toestemming
- **Doel:** drempel laag houden tot hulp, zorg, jongerenwerk, ib-werk enzovoort

Toestemming vragen

- Leg uit wat je wilt bespreken, met wie en waarom;
- Vraag om een reactie (*wat vind je daarvan?*);
- Ga in op vragen en eventuele bezwaren;
- Stel vast of je toestemming hebt (*dus u hebt er (geen) bezwaar tegen dat*)
- In geval van toestemming: verstrekking mogelijk

Geen toestemming

- Twee situaties:
  - Gevraagd, niet gekregen;
  - Niet gevraagd in verband met veiligheid betrokkene, beroepskracht of die van een ander
- Geen toestemming dan een nieuwe afweging

Beroepsgeheim, niet absoluut

- Plicht om te zwijgen kan botsen met plicht om te spreken
bijvoorbeeld:
- Als er signalen zijn dat de betrokkene gewelddadig dreigt te worden of dreigt te radicaliseren;
- Als de betrokkene zich in een andere ernstige situatie bevindt waarin hulp of ander ingrijpen geboden is.

Vijf vragen om tot een goed besluit te komen

- Welk *belang van de betrokkene of van een ander* wil ik dienen?
- Kan dat ook *zonder dat ik spreek*?
- Kan ik *echt* geen toestemming krijgen?
- Hoe zwaar weeg ik mijn *zwijgplicht* afgezet tegen de belangen die ik wil dienen?
- Als ik spreek *wie* moet dan *wat* weten om de betrokkene of een ander te beschermen of te helpen?

NB:

- Betrek een collega bij je besluit;
- Denk aan dossiervorming;
- Meldrecht AMK, SHG Plus meldcode
- Meldrecht voor de verwijsindex
- Convenanten kunnen privacy regels en beroepsgeheim niet opzij zetten

Stappenplan info uitwisseling in verband met p.g.e.

- Stap 1: Is het mogelijk om de signalen te bespreken met betrokkene?
- Zo ja
- Stap 2 Gesprek: reactie vragen, bekijken of betrokkene open staat voor hulp, zo ja in zo groot mogelijke openheid hulp inzetten, zo nee, zo mogelijk open zijn over vervolgstappen

Niet mogelijk om de signalen met betrokkene te bespreken

- Stap 2
- Beoordeel of de signalen zo ernstig zijn dat ze nader onderzocht of 'aangepakt' moeten worden
- Stap 3
- Overleg met anderen is toegestaan met het doel te onderzoeken wie de betrokkene wel zou kunnen benaderen en hoe dat zou moeten gebeuren
- Stap 4: z.s.m. openheid richting betrokkene

kernvraag

- Hoe ben en blijf je voor betrokkenen en hun gezinnen een *betrouwbare* professional ?
- Communiceer helder over je normen en over je grenzen;
- Wees open over je zorgen, bespreek signalen tijdig;
- Wees zo mogelijk open over contacten met andere professionals
- Als het ook maar even kan: Niet *over* maar *met* de betrokkene spreken.

NB: extra complicatie bij aanpak radicalisering

- Er geldt een tamelijk algemeen verbod voor het vastleggen en uitwisselen van bijzondere persoonsgegevens over ras, nationaliteit, herkomst en godsdienst.

